

KLA 319 Hellenistik Krallıklar ve Arkeolojisi

(DIA-1) Kabaca MÖ 547 yılından MÖ 333 yılına kadar olan zaman süreci, Anadolu'da Pers hakimiyetini ifade eder. Yani bu dönem Geç Arkaik Dönem ile Klasik Dönemi kapsar ve Büyük İskender'in Pers İmparatorluğu'na son vermesine kadar devam eder.

(DIA-4) Akhemenid İmparatorluğu ya da Akhemenid Krallığı, aynı zamanda 1. Pers İmparatorluğu olarak da adlandırılır. MÖ 550 yılında Büyük Kyros tarafından kurulan eski bir İran imparatorluğudur. Batı Asya merkezli bu imparatorluk, batıda Balkanlar'dan, Eski Mısır'a; doğuda İndus Vadisi'ne kadar toplam 5,5 milyon km²'lik bir alana yayılan, çağdaş tarihin en büyük imparatorluğu olmuştur.

(DIA-5) Persler, MÖ 7. yüzyıl civarında, İran platosunun güneybatı kısmındaki **Persis** bölgesine yerleşmiştir; bu bölgede (Persis) güç kazanan Kyros, Med İmparatorluğu'nun yanı sıra Lidya ve Yeni Babil İmparatorluğu'nu da yenerek Ahamenid Hanedanlığı altında yeni bir imparatorluk kurmuştur.

(DIA-6) Ahamenid İmparatorluğu'nun başarılı bir merkezi, bürokratik yönetim modeli uygulaması; çok kültürlülük politikası, yol sistemleri ve posta sistemi gibi altyapılar inşa etmesi; topraklarında resmi bir dil kullanması ve büyük, profesyonel bir orduya sahip olması da dahil olmak üzere sivil hizmetlerin geliştirilmesi ile tanınır. Bu ilerlemeler, daha sonraki çeşitli imparatorlukların benzer yönetim tarzlarını uygulamalarına ilham kaynağı olmuştur.

(DIA-7) Pers Kralı I. Darius, **Kral Yolu**nu MÖ 5. yüzyılda, Susa ile Sardis arasındaki en hızlı ulaşım ve haberleşme ağını kurmak için inşa ettirmiştir. **2.699** km'lik bu yolu kuryeler 7 günde kat etmekteydi. Tarihçi Herodot'un bildirdiğine göre dünyada hiç kimse pers kuryesinden daha hızlı değildir: Ne yağmur ne kar ne güneşin yakıcı sıcaklığı ne de gecenin karanlığı pers kuryesine verilen görevi engelleyebilir.

DIA-8- Persler'in Anadolu ve Yunanistan'ı İşgali

DIA-9- Akhemenid Krallar Listesi

(DIA-10) MÖ 330 yılına gelindiğinde Ahamenid İmparatorluğu, Büyük Kyros'un ateşli bir hayranı olan Makedonyalı Büyük İskender tarafından bütünüyle fethedilmiş ve böylece Klasik Dönem sona ermiş ve Hellenistik Dönem başlamıştır. Büyük İskender yani Aleksandros'un iktidara MÖ 336 yılında gelmesinden MÖ 30 yılına kadar dönem olan **Hellenistik Dönem** olarak adlandırılmıştır.

(DIA-11) Bu bağlamda bilmemiz gereken önemli bir terim **Hellenizm**'dir (Hellenismus). Eski Yunanca Ἑλληνισμός hellēnismós, MÖ 336'da Makedonyalı Büyük İskender'in tahta çıkışından MÖ 30 yılında da son büyük Hellenistik Krallık olan **Eski Mısır'daki Ptolemaios** Krallığı'nın Roma İmparatorluğu'na katılmasına kadar geçen antik Yunan tarihi döneminin yaklaşık 300 yıllık bir kısmını ifade eder (**MÖ 336-30**). Bu tarihi ise daha sonra Augustus ismini alacak olan Octavianus'un Marcus Antonius ile Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın birleşik donanmasını Actium'da (Preveze/Preveza) MÖ 31 yılında mağlup etmesiyle sonuçlanan deniz savaşı belirlemiştir.

Alman tarihçi Johann Gustav Droysen'den (1808-1884) itibaren, "**Hellenizm**" terimi, Eski Yunan tarihinin bir döneminin adı olarak kabul görmüştür. Droysen'e göre bu dönemin belirleyici özelliği, Hristiyanlığın ortaya çıkması ve yayılması için ön koşul haline gelen **Eski Yunan ve Doğu kültürünün senteziydi**. Tarih yazımı kendisini bu görüşün dini-felsefi sonuçlarından kurtarmış olsa bile, Yunan ve Orta Doğu unsurlarının kaynaşmasını uzun süre Hellenistik Dönem'in kurucu bir unsuru olarak görmüştür. Ancak araştırmaların ilerlemesi, bu metaforun işaret ettiği tekdüzelğin asıl noktayı gözden kaçırdığını göstermiştir. Bu değişikliğe yol açan, kavramsal araçların yanı sıra, yeni buluntular sayesinde Hellenistik uygarlık hakkında hızla artan bilgi birikimine sahip olunmuştur. Antik materyaller ve belgeler, özellikle Mısır'da ele geçen papirüs el yazmaları, tüm Hellenistik Dünya'dan gelen taş yazıtlar ile kil tabletler ve diğer buluntular, birçok ayrıntı hakkındaki bilgilerimizi oldukça geliştirmiş ve daha yeni sosyo-antropolojik modellemelere başvurulmasıyla birlikte, tüm dönemin farklılaştırılmış bir değerlendirmesini de mümkün kılmıştır.

Helenizm halen Antik Çağın belirli bir dönemi olarak görülmektedir. Ancak bu dönemin eskiden kabul edilenden daha renkli ve çok yönlü olduğu anlaşılmaktadır. Bunda belirleyici faktör, Büyük İskender'in kısa sürede Pers İmparatorluğu'nu fethetmesiyle mümkün olan ve teşvik edilen Yunanların ve Yunan kültürünün/medeniyetinin muazzam bir şekilde yayılmasıydı. Özellikle Küçük Asya yani Anadolu'da, ama aynı zamanda Orta Asya'ya kadar yayılan Yunan tipinde çok sayıda şehir kurulmuştur. Bu dönemde çok sayıda Yunan, çok daha eski olan ve çok daha önce Mezopotamya ve Mısır'da, Anadolu ve İran'da, Fenike ve İsrail'de bağımsız kültürlerin geliştiği **"Yeni Dünya'da" yerleşimci, asker veya girişimci** olarak şanslarını aramışlardır (Belki bu Amerika'nın keşfi ve Avrupalıların ABD'ye göçüp yeni yerleşim kurmaları ile karşılaştırılabilir).

Daha önce büyük ölçüde Pers egemenliği altında olan yerli halklar, Yunanların bu meydan okumasına çok farklı şekillerde tepki göstermişlerdir. Bu da madalyonun diğer yüzüdür. Başta elitler olmak üzere pek çok kişi için **Yunan yaşam tarzı son derece çekiciydi**. Söz konusu bu kişiler, Yunan yaşam tarzını benimsediler (Greek way of life); başka bir deyişle, Yunan şehirciliğini ve mimarisini, Yunan dilini ve geleneklerini benimseyerek kendilerini Hellenleştirdiler. Diğerleri, özellikle de kırsal kesimdeki nüfus, geleneklerine bağlı kalmışlardır. Yeni Makedon-Yunan hükümdarlar, bunlara özellikle dikkat etmiş/saygı göstermişlerdir, çünkü kentler kurarak Yunan yerleşimini ve Hellenleşmeyi ne kadar teşvik ederlerse etsinler, yönetimlerini ancak bu geleneklerden yararlanarak sürdürebilmişlerdir.

Bu tarihsel dönemin önemli bir özelliği, **yaygınlaşan Hellenleşme olarak görülür**. Özellikle Yunan kültürünün Doğu kültürüne nüfuz etmesi ve buna bağlı olarak Doğu kültürünün Yunanlar üzerindeki artan etkisi olarak kabul edilir. Hellenistik dünya Sicilya ve Güney İtalya'dan (yani Magna Graecia) Yunanistan üzerinden Hindistan'a, Karadeniz'den Mısır'a ve günümüz Afganistan'ına kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktaydı. Doğulu nüfusun Hellenleşmesi, 7. yüzyıla kadar Aramice'nin yanı sıra en azından Suriye'nin kentli nüfusu tarafından Yunanca'nın bir biçiminin kullanılmasını sağladı ve bu durum Küçük Asya'da yani

Anadolu’da çok daha uzun sürdü (1930’lara kadar). Hellenizm’in kültürel gelenekleri monarşilerin siyasi çöküşünden sağ çıkmayı başarmış ve yüzyıllar boyunca Roma ve Bizans İmparatorluğu’nda da etkili olmaya devam etmiştir.

(DIA-12) II. Philippos ile Olympias’ın oğlu olan Aleksandros, modern literatürde Büyük İskender (**MÖ 356-323**) olarak bilinir. Büyük sıfatı daha sonraki yüzyıllarda, muhtemelen Geç Hellenistik veya Roma İmparatorluk Dönemi’nde kendisine yakıştırılmıştır. 14 yaşındayken **Pella** yakınındaki **Mieza** kentinde Aristoteles’ten felsefe ve siyaset bilimi dersleri almaya başlayan İskender, genç yaşta olmasına karşın büyük bir komutan, zeki ve ileri görüşlü bir kişi olarak tanımlanmıştır. Hellen edebiyatını iyi bilen Homeros Destanlarını başucundan ayırmadığı, Euripides’in dramalarını ezbere bildiği rivayet edilir. İskender, babasının ölümünden sonra, 20 yaşında bir delikanlıyken Makedon Krallığı’nın tahtına geçmiştir. İskender’in Pers İmparatorluğu’na son verdiği MÖ 331 yılı ile son Hellenistik Krallık olan **Ptolemaioslar**’ın Actium Savaşı sonrası tarih sahnesinden silindikleri MÖ 31 yılı arasındaki yaklaşık 300 yıllık dönem **Hellenistik Dönem** olarak adlandırılmıştır.

(DIA-13) Büyük İskender’in babası II. Philippos’un yönetimi Makedonya’yı, Yunanistan üzerinde yönetici bir güç haline getirmiştir. II. Philippos’un oğlu ve lakabı “Büyük” olan Makedonya kralı III. Aleksandros yani Büyük İskender, MÖ 334’ten itibaren önce Pers Akhamenid İmparatorluğu’nu fethetmiş ve ardından Hindistan’a kadar ilerlemiştir.

(DIA-14) **MÖ 334 yılının Mayıs** ayında **Granikos Savaşı**, Büyük İskender’in yönetimindeki Makedon Ordusu ile Pers Orduları arasında yapılan **üç büyük savaştan ilkidir**. Kuzeybatı Anadolu’da, Troia/Truva bölgesi yakınında savaşan İskender, **Rodoslu Memnon** komutasındaki büyük paralı Yunan askerleri de dahil olmak üzere, Pers satrap güçlerini mağlup etmiştir. Bu savaş Abydos’tan Daskyeion’a (modern Ergili, Manyas Gölü) giden yolda, Granikos Nehri’nin (günümüz Biga Çayı) geçişinde gerçekleştiği için Granikos Savaşı adını taşır.

(DIA-15) Yaklaşık bir yıl sonra **MÖ 333 yılının Kasım** ayında İskender’in Asya’yı fethinin **ikinci büyük** savaşı olan **İssos Muharebesi**, İskender’in önderliğindeki

Yunan Birliği ile **III. Darius** liderliğindeki Akhaemenid Persler arasında meydana gelmiştir. Bu muharebede işgalci Makedon birlikleri **III. Darius** yönetimindeki Persleri bozguna uğratmıştır. İşkender'in Perslere karşı kazanmış olduğu ilk savaş ola **Granikos Savaşı**'nda Yunan paralı askeri Rodoslu Memnon komutasındaki Küçük Asya'nın Pers satraplık ordusu bozguna uğratıldığı için **III. Darius bizzat kendi** ordusuna komutanlık yapmıştır. Takviye kuvvetleri toplamış ve adamlarını, ikmal hattını kesmek için Yunan ilerlemesinin arkasında sürpriz bir yürüyüşe yönlendirmiştir. Bu, İşkender'i, Pinaros Nehri'nin (Deliçay) ağzına ve İssos kasabasına yakın bir yerde savaşa zemin hazırlamaya zorlamıştır. Bu savaş da Makedon birliklerinin Pers kuvvetlerini yenmesiyle sonuçlanmıştır. **(DIA-16-17)** Bu savaşı konu alan bir mozaik Pompeii Antik kentindeki Casa del Fauno (Pan Evi'nde) bulunmuş olup şimdi Napoli'deki Ulusal Müzede sergilenmektedir.

(DIA-18) **Arbela Savaşı** olarak da adlandırılan **Gaugamela Savaşı** (Yunanca: Γαυγάμηλα), Büyük İşkender'in Pers Akhaemenid İmparatorluğu'nu işgalinin belirleyici son savaşıdır. MÖ 331'de İşkender'in Hellen Birlik ordusu, Irak'taki modern Musul kenti yakınlarındaki **Gaugamela** yakınlarında III. Darius'un Pers ordusuyla karşılaşmış sayıca çok üstün olmasına rağmen İşkender, üstün taktikleri ve ordusu sayesinde zaferi kazanmıştır. Hellen Birliği'nin kesin bir zaferiyle Akhaemenid İmparatorluğu böylece sona erdirilmiştir

(DIA-19) Büyük İşkender İmparatorluğu'nun sınırlarını gösteren Harita.

(DIA-20)-Tri-paradeisos) Büyük İşkender'in MÖ 323 yılında aniden ölümünden sonra, veraseti konusunda iç savaşlar patlak vermiştir. Büyük İşkender'in kısa sürede kurmuş olduğu imparatorluk topraklarının çoğu MÖ 321 yılındaki **Tri-paradeisos** bölünmesinin ardından Eski Mısırdaki Ptolemaios Krallığı ile Suriye'deki Seleukos İmparatorluğu'nun egemenliğine geçmiştir. İşkender İmparatorluğu'nun merkezinde kalan Makedonia'da Antigonos'ların yönetiminde kalmıştır.

İşkender'in generallerinden hiçbirisi tüm imparatorluğu'nun yönetimini ele geçirmeyi başaramadığından, **Diadokhlar** ("halefler") olarak adlandırılan önde gelen generaller sonunda yerel yöneticiler haline gelmişler ve yaklaşık **300 yıllık zaman**

zarfında kendileri ile olan ve ardından Roma ile mücadeleleri sonucunda MÖ 31 yılında tarih sahnesinden silinmişlerdir.

Söz konusu bu generallerin çoğu MÖ 306/5 yılından itibaren **kral unvanına** sahip olmuştur. İskender İmparatorluğu'nun yeniden birleşmesi, en geç MÖ 301 yılında, I. **Antigonos Monophthalmos**'un İpsos savaşında rakipleri tarafından yenilgiye uğratılmasıyla suya düşmüştür. İskender'in mirası için yapılan sözde halefler arası mücadeleler toplam altı savaştan sonra nihayet MÖ 281'de **Kurupedion Savaşı'ndan sonra** sona ermiştir.

MÖ 2. yüzyıla kadar Doğu Akdeniz'e hâkim olacak ve Makedon Hanedanları tarafından yönetilecek olan **dört büyük Hellenistik Krallık** kurulmuştur: Makedonia'nın tamamı ve Yunanistan'ın büyük bir kısmı I. Antigonos'un soyundan gelen **Antigonidlerin**;

Küçük Asya, Suriye, Mezopotamya ve İran, **Seleukosların**;

Trakia **Lysimakhos**'un,

Mısır, Cyrenaica ve Levant ise **Ptolemaiosların** egemenliği altına girmiştir.

Her dört Makedon hanedanı da Ege bölgesinde nüfuz sahibi olmak için rekabet etmiş, çoğu zaman Yunan iç çatışmalarından yararlanmış ve İskender'in tüm imparatorluğu üzerindeki hak iddialarından asla vazgeçmemişlerdir. Buna ek olarak, Pergamon'da Attalidler, Rodos ve Akha Birliği gibi orta güçler de ortaya çıkmıştır.

(DIA-21) İpsos Savaşı, Büyük İskender'in ölümünden sonra İskender'in bazı halefleri (yani diodokhlar) arasında Frigya'ya bağlı İpsos kasabasında (Çay ile Bolvadin arasında kalan) **MÖ 301 yılında** yapılan mücadele İmparatorluğun parçalanmasını hızlandıran mücadelenin bir parçasını oluşturur.

Asya'nın büyük bölümüne hükmeden Makedonialı Komutan I. Antigonos Monophthalmos (yani tek gözlü Antigonos) ve oğlu Demetrios Polyorketes, İskender'in **diğer üç halefinden oluşan koalisyonu** karşı yani **Makedonia hükümdarı Kassandros, Trakya hükümdarı Lysimakhos** ve Babil-Pers

hükümdarı, Büyük İskender'in asıl generallerinden (somato-phykales) **I. Seleukos Nikator** ile mücadele etmiştir.

(DIA-22) Her iki taraf da muhtemelen birliklerini **standart Makedon düzeninde**, ağır piyade birliği (falanks) savaş hattının merkezinde olacak şekilde konuşlandırmıştı. Piyade birliğinin önünde ve yanlarında **hafif piyadeler** avcı erleri olarak görev yapmak ve birliğin kanatlarını korumak üzere konuşlandırılmıştı; **süvariler ise** iki kanat arasında paylaştırılmıştı. **Antigonid** hattında, **Demetrios** sağ kanatta konuşlanmış olan süvarilerin en iyisine komuta etmiştir. Antigonos, kişisel korumasıyla birlikte birliğin arkasında merkezde konumlanmıştı. 75 fil, piyade muhafızlarıyla birlikte savaş hattının önünde konuşlandırılmıştı.

Müttefiklerin konuşlanmalarıyla ilgili durum daha az nettir. Plutarkhos, Seleukos'un oğlu **Antiochos**'un sol kanattaki süvarilere komuta ettiğini belirtir. Bu kanat Makedon sisteminde geleneksel olarak daha zayıf bir kanattır ve sadece çarpışmaya yöneliktir. Ancak bu olayda müttefik süvarilerin iki kanat arasında eşit olarak paylaştırıldığı öne sürülmüştür. Sağ kanada kimin komuta ettiğini ya da Lysimakhos, Seleukos veya Pleistarkhos'un nerede konuşlandığı kesin olarak bilinmemektedir. Seleukos'un fillerinden bazılarının savaş hattının önüne yerleştirildiği açıktır, ancak kaç tane olduğu bilinmemektedir, ancak genellikle **100 rakamı** önerilmektedir.

Tarihçi Plutarkhos'a göre **Antigonos**'un savaştan önceki ordusu yaklaşık 70.000 piyade, 10.000 süvari ve 75 savaş filinden oluşuyordu. Bu sayının büyük bir kısmı muhtemelen Antigonos'un Suriye'deki ordusundan sağlanmıştı. Çünkü oğlu Demetrios'un Yunanistan'daki ordusunda fil yoktu ve sadece 1.500 süvariye sahipti. Tarihçi Diodoros, Demetrios'un Yunanistan'da yaklaşık 56.000 piyadesi (8.000 ağır silahlı Makedon piyadesi, 15.000 paralı asker, Yunan şehirlerinden 25.000 asker ve 8.000 hafif birlik) olduğunu iddia eder, ancak bu piyadelerin ne kadarının ona Asya'ya kadar eşlik ettiği belirsizdir. Diadokhlar arasındaki diğer savaşlara dayanarak, modern uzmanlar 70.000 Antigonid piyadesinin belki de 40.000'inin ağır silahlı piyadeler ve 30.000'inin de çeşitli türlerde hafif birlikler olduğunu tahmin etmektedir.

Seleukos ile Lysimakhos'un birlikleri Antigonos'un **70 bin yaya ve 10 bin atlıdan** oluşan kuvvetlerinden sayıca biraz azdı, ancak Seleukos ile Lysimakhos müttefiklerinin **fil üstünlüğü** savaşta belirleyici olmuştur. Düşman süvarilerini yenilgiye uğrattıktan sonra uzun süre düşman süvarilerini takip eden **Demetrios**'un babası Antigonos Monophthalmos'u kurtarmak için geri dönmesini Seleukos ordusundaki filler engellemiştir. Savaş sonunda **Antigonos öldürülmüş** ve Demetrios savaş alanından kaçmıştır. Böylece Anadolu, **Lysimakhos** topraklarına katılmıştır (MÖ 301).

(DIA-25) Koroupedion, veya Kurupedion olarak da adlandırılan Korupedion Savaşı (Eski Yunanca: Κόρου πεδίων veya Κόρου πεδίων, "**Kyros veya Koros ovası**", Lydia Uygarlığı'nın başkenti Sardeis yakınlarında), Büyük İskender'in rakip halefleri olan Diadokhlar **arasındaki son savaştır**. Bu savaş, **MÖ 281** yılında Trakya, Anadolu'nun orta ve batı kesimine hâkim **Lysimakhos** ile Suriye Kralı **I. Seleukos Nikator**'un orduları arasında yapılmıştır. **Lysimakhos**, İpsos Savaşı'ndan beri onlarca yıldır **Trakya'yı ve Küçük Asya'nın batısını** yönetmiş ve son zamanlarda nihayet **Makedonya'nın kontrolünü** de ele geçirmiştir. Seleukos ise günümüzde Türkiye'nin doğusu, Suriye, Lübnan, İsrail, Irak ve İran'ı kapsayan toprakları da içine alan Seleukos İmparatorluğu'nu yönetiyordu.

(DIA-26) Lysimakhos doğruya, Seleukos ise batıya doğru nüfuzunu genişletmek istediğinden bu iki kral uzun süredir rakiptir ancak savaşı asıl başlatan olay **Agathokles'in öldürülmesiydi**. **Agathokles**, Lysimakhos'un ilk karısı Nikaea'dan doğma en büyük oğluydu ve babasının krallığının varisiydi. Ancak Lysimakhos'un üçüncü ve o zamanki karısı olan **Arsinoe**, çocuklarının tahta geçmesini istiyordu ve bu yüzden **Ptolemaios Keraunos** ile Agathokles'i öldürtmek için komplo kurmuştur. Lysimakhos'un oğlu **Agathokles**'i, Seleukos'la birlikte tahtı ele geçirmek için komplo kurmakla suçlarlar ve Lysimakhos ikna olduğu için oğlunu öldürtür (benzer bir durum **Kanuni Sultan Süleyman**'ın oğlu **Şehzade Mustafa'yı öldürtmesinde görülür**). Bu korkunç eylem Küçük Asya'daki birçok kentin Trakya yönetimine karşı ayaklanmasına yol açmıştır. **Agathokles**'in dul eşi ve çocukları

Seleukos'a sığınarak ona Lysimakhos'a zayıf olduğu bir anda saldırma fırsatı vermiş ve o da bunu geri çevirememiştir.

(DIA-27) I. Seleukos'un savaşı kazanması haricinde savaşın gidişatı hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmemektedir. **Lysimakhos savaş sırasında ölmüştür (MÖ 281). Heraklealı Memnon'un** Heraklea Pontika Tarihi'ne göre Lysimakhos, Seleukos'un emrinde görev yapan Herakleialı bir asker olan **Malakon** tarafından atılan bir ciritle öldürülmüştür.

(DIA-28) Bu zafer **I. Seleukos Nikator**'a Mısır'daki Ptolemaios Krallığı dışında Büyük İskender imparatorluğunun neredeyse her yerinde kontrol sağlamış olsa da zaferi kısa sürmüştür. Savaştan kısa bir süre sonra Lysimakhos'un Avrupa'daki topraklarını ele geçirmek için Hellespontos'u geçen **I. Seleukos Nikator, Ptolemaios Keraunos** tarafından öldürülmüş ve Makedonya hızla yeniden bağımsızlığını kazanmıştır.

(DIA-33) Attalidler (Attalos Krallığı):

Pergamon Krallığı ya da Attalid Krallığı, Helenistik Dönem'de Küçük Asya'nın batı kesiminin büyük bölümünü başkenti Pergamon'dan (günümüzde) yöneten bir Yunan devletiydi. Attalid hanedanı Eski Yunacası ile Δυναστεία των Ατταλιδών, olarak romanize edilmiştir:

(DIA-34) Krallık, Büyük İskender'in generali Lysimakhos tarafından yönetilen topraklardan oluşturulan bir parça devlettir. Lysimakhos'un teğmenlerinden **Philetaeros** isyan ederek Pergamon şehrini ve çevresini ele geçirmiştir; **Lysimakhos** ise kısa bir süre sonra yani MÖ 281'de **I. Seleukos Nikator**'a karşı giriştiği **Kurupedion Savaşı'da** öldürülmüştür. Yeni krallık başlangıçta Seleukos İmparatorluğu'na belirli bir bağlılıkla vasal benzeri bir ilişki içindeydi, ancak önemli ölçüde özerklik uygulamış ve kısa süre sonra tamamen bağımsız hale gelmiştir. **Philetaeros**'un geniş ailesi ve onların soyundan gelenler tarafından yönetilen bir monarşiye dönüşmüştür.

(DIA-35) Attalid Hanedanının son Kralı olan **III. Attalos**, MÖ 133 yılında tüm topraklarını Roma Devleti'ne vasiyet yoluyla bırakmasıyla yaklaşık 150 yıl kadar yaşamış olan bir diğer Hellenistik Krallık daha sonra ermiş ve MÖ 129 yılında tüm Batı Anadolu Roma'nın **Provincia Asia** eyaleti olarak düzenlenmiştir. Bu zamana kadar Kent Devleti Statüsündeki Devletler, bu düzenlemenin ardından Roma'nın bir eyaleti olan Asia'da bir kent konumuna düşmüştür.

Dolayısıyla bu kısa tarihsel sürecin ardından Hellenistik Krallık Başkentlerine arkeolojik açıdan bakacağız.

HELLENİSTİK KRALLIKLAR

- 1- Kassandros'un Makedonya Krallığı/Antigonidlerin Makedon Krallığı/ **Pella / Aigai**
- 2- Lyismakhos'un Trakia Krallığı: **Lysimakheia**
- 3- Seleukos Krallığı: **Seleukeia/Antiokheia/Stratonikeia/Laodikeia**
- 4- Attalid/Attaloslar Krallığı: **Pergamon**
- 5- Ptolemaios Krallığı: **Alexandria**
- 6- Bithynia ve Pontus: **Nikomedia / Amaseia / Sinope**
- 7- Galatlar: **Ankyra, Pessinus ve Tavion**
- 8- Kommagene Krallığı: **Samosata/Kummuh**

MAKEDEON KRALLIĞI VE BAŞKENT PELLA

(DIA-1-4) Pella, muhtemelen Makedon Krallığı'nın **ticari başkenti** olarak **I. Arkhelaos** (MÖ 413–399) tarafından **MÖ 399** yılında kurulmuş ve eski saray kenti **Aigai**'in yerini almıştır. Ancak kentin, III. Amyntas tarafından kurulduğu da ihtimal dahilindedir. Kesin olarak bilinen Pella, Kral II. Philippos ve oğlu III. Alexandros'un (İskender) oturduğu kenttir.

(DIA-5) Antik Çağ'da Pella, denizcilik açısından uygun ve Thermaik Körfezi'ne elverişli bir girişle bağlanan stratejik bir limandı, ancak liman ve körfez alüvyonla zamanla dolarak karaya bağlanmıştır.

(DIA-6) Pella'dan ilk kez Halikarnassoslu (Bodrumlu) **Herodotos** (VII, 123), Xerxes'in seferiyle ilgili olarak ve **Thukydides** ise (II, 99,4 ve 100,4) Makedonya'nın genişlemesi ve Thrakların kralı **Sitalces**'e karşı savaşla ilgili olarak bahsetmiştir.

Arkhelaos, sarayının süslemeleri için dönemin en büyük ressamı **Zeuxis**'i davet etmiştir. Daha sonra Arkhelaos, Miletli Şair **Timotheus** ile Atinalı oyun yazarı **Euripides**'i burada ağırlamıştır. Euripides'in "**Bakkhalar**" oyunu ilk kez burada, yaklaşık MÖ 408 yılında sahnelenmiştir.

Xenophon'a göre, Pella MÖ 4. yüzyılın başlarında en büyük Makedonia şehridir. MÖ 382'de II. Philippos'un ve MÖ 356 yılında doğan oğlu Büyük İskender'in yönetim yeri burasıydı. Kendi döneminde zaten surlarla çevrili olan Pella kentini, Philippos uluslararası öneme kavuşturmuştur.

Büyük İskender'in haleflerinden **Kassandros**, Pella'yı Makedonya'nın en büyük ve en zengin şehri haline getirmiş ve özellikle şehri yeniden tasarlamış ve genişletmiştir. En çok arkeolojik kalıntının olduğu **Antigonos** Dönemi, büyük olasılıkla kentin refahının zirve yaptığı dönemdir. Ünlü Şair **Aratus**'un MÖ 240 civarında Pella'da öldüğü bilinmektedir.

(DIA-7) Romalı Tarihçiler Polybius ve Livius, Roma Cumhuriyeti'ne karşı yapılan Makedonya Savaşları sırasında **Pella kentini** V. Philippos ile Perseus'un

başkenti olarak da anmaktadır. Kent, MÖ 168 yılındaki Pydna Savaşı'nda Romalılar tarafından yağmalanmış ve kentin hazinesi Roma'ya taşınmıştır. **Livius**, Pydna savaşında Makedonia Kralı Perseus'u yenen Romalı **Lucius Aemilius Paullus**'a kentin MÖ 167'de nasıl görüldüğünü şöyle aktarmıştır:

“...**General Lucius Aemilius Paullus**, buranın kraliyet ikametgâhı olarak seçilmesinin sebepsiz olmadığını gözlemlemiştir. Bir tepenin güneybatı yamacında yer alır ve yaz kış yürüyerek geçilemeyecek kadar derin bir bataklıkla çevrilidir. Şehre yakın olan “**Phakus**” kalesi, bataklığın içinde bir ada gibi çıkıntı yaparak durmaktadır ve bir duvarı taşıyabilecek ve lagün suyunun sızmasından kaynaklanabilecek herhangi bir hasarı önleyebilecek kadar güçlü büyük bir altyapı üzerine inşa edilmiştir. Uzaktan bakıldığında şehir duvarıyla kesintisizmiş gibi görünse de aslında iki duvar arasından akan ve bir köprüyle şehre bağlanan bir kanalla ayrılmıştır. Böylece dışarıdan bir düşmanın tüm erişim yollarını keser ve kral oraya birini kapatırsa, çok kolay bir şekilde korunabilecek olan köprü dışında kaçma olasılığı yoktur”.

MÖ 168 yılında Makedonya Kralı Perseus'u Pydna savaşında mağlup eden Romalı General **Lucius Aemilius Paullus**, bu savaştan sonra **Macedonicus** (Makedonya Fatihi) unvanını almış ve Pella, Roma'ya bağlanan Makedonia Eyaleti'nin 3. idari bölümünün başkenti ilan edilmiştir.

(DIA-8) Kentteki imar faaliyetleri MÖ 1. yüzyılın başlarına kadar canlılığını korumuş ve **Via Egnatia** (Egnatia Yolu) üzerindeki Pella, Dyrrachium (Arnavutluk'ta Durres) ve Thessalonika (Selanik) arasındaki güzergâhta önemli bir nokta olmaya devam etmiştir.

Yaklaşık MÖ 90 yılında şehir bir depremle yıkılmıştır; bu felaketten kalan dükkânlar ve atölyeler, mal kalıntılarıyla birlikte arkeolojik kazılarda ele geçmiştir. Bu depremin ardından şehir, deprem kalıntılarının üzerine yeniden inşa edilmiştir. Cicero, MÖ 58 yılında burada kalmıştır, ancak o zamana kadar **eyalet merkezi**, çoktan Thessalonike yani Selanik'e taşınmıştır.

MÖ 45 ile MÖ 30 yılları arasında bir Roma Kolonisi haline getirilmiş olan Pella kentinin para birimi **Colonia Iulia Augusta Pella** olarak belirlenmiştir. Cassius Dio'a göre (LI, 4), Augustus, **gazilerine** vermek üzere topraklarını gasp ettiği köylülere buraya yerleştirmiştir. Ancak Philippi, Dion ve Cassandreia gibi diğer Makedon kolonilerinin aksine, burası hiçbir zaman **ius Italicum**'un ya da Roma hukukunun yetki alanına girmemiştir.

Yaklaşık MS 180 yıllarında Samosatlı (Samsat) Lukianos burayı “**artık önemsiz, çok az nüfusu olan**” bir yer olarak tanımlayabilmiştir.

Bir Koloni kenti olmasına rağmen Pella hızlı bir şekilde gelişmiştir. Dio Chrysostomos (Or. 33.27) ve Lukianos'un anlattıkları her ne kadar abartılı olsa da II. Philippos ve Büyük İskender'in eski başkentinin harap olduğunu doğrulamaktadır. Kentin gerilemesine rağmen arkeolojik araştırmalar, şehrin lagün yakınındaki güney kısmının MS 4. yüzyıla kadar kullanılmaya devam ettiğini göstermiştir.

Kent daha sonra Diocletianopolis (Διοκλητιανούπολις - Diokletianoupolis) adını almıştır. Bizans döneminde, Roma kenti müstahkem bir köy tarafından çevrelenmiştir.

Araştırma Tarihi:

Pella kenti, Romalı Tarihçi Titus Livius'un tasvirlerine dayanarak Holand, François Pouqueville, Félix de Beaujour, Cousinéry, Delacoulonche, Hahn, Gustave Glotz ve Struck gibi 19. yüzyıl gezginleri tarafından keşfedilmiştir. İlk kazı çalışmaları ise 1914-15 yıllarında G. Oikonomos tarafından başlatılmıştır. Ancak antik kentin sistematik olarak araştırılması 1953 yılından itibaren Yunan Eski Eserler Müdürlüğü'nde sürdürülen modern kapsamlı kazılarla başlamış ve şehrin önemli bölümü ortaya çıkarılmıştır.

HİPPODAMİK KENT PLANI

(DIA) Hippodamik planlı kent, sarayın güneyinde yani aşağı kısmında yer alır. Miletoslu Hippodamos'un öngördüğü gibi bir ızgara planlı tasarlanan kentte, dik açılarla kesişen ve sekiz sıra dikdörtgen ada oluşturan paralel caddeler söz

konusudur. Dikdörtgen yapı adalarının genişlikleri tutarlı bir şekilde **45 m** ve uzunlukları ise **111 m** ile **152 m** arasında değişmektedir; ancak en yaygın olarak **125** metre uzunluğundaki adalar kullanılmıştır. Sokak genişlikleri **9 ile 10 metre** arasında değişmektedir. Ancak doğu-batı aksındaki doğrudan doğruya **agora**'ya ulaşan merkezi cadde **15 m** genişliğindedir. Kentin merkezindeki agora 10 yapı adasını (**unsula**) kaplamaktadır. Kuzey-güney aksındaki sadece iki cadde, diğerlerinden biraz daha geniş olup, şehri daha güneydeki limana bağlamaktadır.

Pella'da görmüş olduğumuz bu plan tipi, **MÖ 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlenir** ve büyük ada boyutlarıyla öne çıkan bu tasarım ideal plana çok yakındır. Örneğin Kalkidikia'da (Halkidiki) Olynthos kenti $35 \times 86,3$ metrelik yapı adalarına sahiptir. Öte yandan, Geç Hellenistik Dönem kentlerinin planları, Pella kent planı ile karşılaştırılabilir yapı adalarına sahiptir: Laodikea ad Mare'de adalar 112×58 m veya Aleppo'da (Halep) 120×46 m ölçülerindedir. Yine Hellenistik Dönem'de kurulmuş olan Nysa antik kentinde agora, iki yapı adasını (ada ölçüsü: $117 \times 59,5$ m) ölçülerindeki kaplamaktadır. Aynı şekilde yine Hellenistik Dönem'de kurulmuş olan Laodikeia ad Lykos'da (Denizli/Goncalı) sürdürülen kazı çalışmalarıyla, Suriye Caddesi'nin kuzeyindeki Hippodamik sistemdeki *insula*'ların 42×51 m ölçülerinde olduğunu ve bazı durumlarda $52-54$ m'ye ulaştığı ortaya konmuştur.

(DIA) Kent, Hellenistik Dönem'de güneyde denize hâkim bir burun olan eski Phakos adası üzerine kurulmuştur. Livius'un bahsettiği kent suru, sadece kısmen bilinmektedir. Bir kısmı sarayın kuzeyinde, bir kısmı da güneyde gölün yanında yer alan taş temel üzerine yükseltilmiş kaba tuğlalardan ($\sim 50 \text{ cm}^2$) oluşan bir surdan ibarettir.

AGORA (DIA): Izgara kent planına sahip kentin merkezinde, MÖ 4. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen kentin agorası 10 yapı adasını yani yaklaşık 7 hektarlık (yani 70 dönüm) bir alanı kaplamaktadır. Pella, tek tek **özel konutlara (evlere) kadar boru hattı ile su temin edilen** ve şehrin büyük bir kısmında atık su yani **kanalizasyon hatları inşa edilmiş bilinen ilk şehirlerden biridir.**

(DIA) Gölgele sütunlu revakların çevrelediği agora; iç avlu duvarları fresklerle bezeli ve sokaklarla çevrili dışa kapalı evler, **kent planını belirlemiştir. Perspektif görünümleri taklit eden duvar resimleri**, ilk kez Pella'daki yapı duvarlarında ortaya çıkmıştır.

(DIA) Agora'nın ana kapısı doğu kanadında olup, Agora ve kenti kat eden 15 m genişliğindeki ana caddeye açılmaktadır. Daha küçük kapılar *agora*'nın güney, kuzey ve batı kanadında da bulunur. Agoranın **doğu tarafı pişmiş toprak nesneler**, vazolar ve figürinlerin üretimine ve pazarlanmasına ayrılmıştır. **Güney kanadında sıvı ve katı ürünler satan dükkanlar, batı kanadında aromatik ürünler**, vazo ve figürinler üreten atölyeler vardı. Agoranın **kuzey kısmı daha resmi, muhtemelen idari bir karaktere sahipti**. Kompleksin güneybatı köşesindeki, zemin katında Dor peristyli ve birinci katında ionik bir çarşı bulunan binada, pişmiş toprak mühür, kemik kalemler ve bir taş mühür kazılarda ele geçmiştir.

Pella'da **Aphrodite, Kybele ve Demeter** tapınımı söz konusudur ve bu tanrıçalar için tapınaklar inşa edilmiştir.

(DIA) Pella'da çakıl taşı mozaik döşemeler ünlüdür. Bu çakıl taşı mozaiklerin bazıları Eski Yunan tasvir sanatını canlandırmaktadır: Örneğin İskit sanatında da bilinen bir motif olan geyiğe saldıran bir aslan-grifon, bir diğeri Dionysos'u bir leopara binerken tasvir eder. Ayrıca **aslan avı** yine tasvir edilen konular arasındadır. Bu mozaikler zengin evlerinin zeminlerini süslüyordu ve genellikle temsil ettikleri figürlerin isimlerini taşıyorlardı (bu özellikle Helen ve Dionysos Evlerinde görülür).

DİONYSOS EVİ (DIA)

Dionysos Evi'ndeki aslan avı mozağinde bir aslanın her iki yanındaki birer avcının aslanı öldürmeye hazırlandığı anı tasvir etmektedir. Sahne, zeminin renkli tasarımı bir dağ manzarasına işaret etmektedir. Figürlerin bedenleri beyazdır, heykelsi hacimleri gri çakıl taşlarıyla gösterilmiştir. Figürlerin dış hatları ile vücut detayları, ince pişmiş kil şeritleri ile sınırlandırılmıştır. Kompozisyon, figürlerin yoğun hareketliliği ve hassas renk tonları ile dikkat çekmektedir. Bazı bilim insanları,

mozağin Küçük Asya'daki Granikos Nehri'nde, Büyük İskender'in arkadaşı **General Krateros** tarafından bir aslandan kurtarıldığı bir av sahnesini tasvir ettiği görüşündedir. **Av** hem Makedon krallarının hem de o çağın soylularının en sevdiği eğlenceydi ve resimler için favori bir konuydu. Özellikle Pers saray kültüründe Paradeisos'lar ile ilişki kurulabilir.

HELENA EVİ (DIA)

(DIA) Çakıl taşı mozaik, Helena Evinin Yemek Salonu Mozaik Dekorasyonu (MÖ 330-300): Helena'nın Theseus Tarafından kaçırılması.

(DIA) Pella'da 'Helen'in Kaçırılışı olarak adlandırılan Ev'de mozaik ustası **Gnosis** imzası bulunur. MÖ 4. yüzyıl sonuna (MÖ 300) tarihlenen bu mozaikte (şimdi Pella Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir) "Gnosis yaptı/ Gnosis epoeseu" imzası bulunur. Geyik avı sahnesinde sağdaki figür, ortasından ayrılmış saçlarının (anastole) yukarı doğru kalkık tasviri nedeniyle muhtemelen Büyük İskender'dir; soldaki çift ağızlı balta kullanan figür muhtemelen İskender'in sadık yoldaşlarından Hephaestion'dur.

Gnosis'in imzaladığı mozaığı yapan kişi mi yoksa zemin kompozisyonunun muhtemelen yeniden üretildiği resmin ressamı mı olduğu bilinmemektedir. Ayrıca yerel bir sanatçı mı yoksa Makedon sarayına göç etmiş bir sanatçı mı olduğu da bilinmemektedir. Pella mozaiklerinde ilk kez çakıl taşlarının boyutları ve yarı değerli taşlar ya da cam tesseralar gibi yeni malzemeler kullanılmıştır.

SARAY: (DIA)

Şehrin kuzeyinde 70 m yüksekliğindeki bir teppe üzerinde tüm bölgeye hâkim stratejik bir konumda yer alan saray, yaklaşık 70.000 m²'lik geniş bir alanı kaplamaktadır. Saray, Klasik Dönem Pella surlarının 1250 metre güneyinde yer alır.

Pella sarayı, kente kuzeyden bakan iki tepenin ortasındaki tepede kurulmuş ve Makedonia düzlüğüne ve Loudias Gölüne yukarıdan bakar bir konuma sahiptir. Güneybatıdan kuzeydoğuya doğru yükselen teraslar üzerinde, her biri merkezi bir avlu etrafında bir dizi odadan oluşan, genellikle portikolu altı büyük mimari gruptan

oluşuyordu. Sarayın en eski bölümleri II. Philippos Dönemi'nde yani MÖ 350-336'da inşa edilmiş ve saray zaman içinde daha da genişletilmiştir.

Bu saray, 500 metre uzunluğunda 3,30 m kalınlığında ve 33 adet kuleli bir sur ile korunmaktaydı. Bu surun dış cidarı kireçtaşı bloklardan yapılmış iki cidarlı bir sur, arası moloz ve toprakla doldurulmuş, üst yapısı kerpiç tuğlalardan örülmüş bir sur. Şimdiye kadar yapılmış kazılarda sura ait üç kule ortaya çıkarılmış. Bu surun saraya yakın kısmında Anıtsal bir kapı «Krali Kapı» olarak adlandırılan kapı ortaya çıkarılmış.

Sarayın şehre bakan güney cephesi, 2 m yüksekliğinde bir temel üzerine inşa edilmiş, en az 153 metre uzunluğundaki büyük bir revaktan oluşuyordu. Dört ana kompleksten oluşan saraya aşağı şehirden bakıldığında heybetli bir anıtsal hava veren 15 metre yüksekliğindeki üçlü propylon ile girilmekteydi.

Pella sarayı, iki sıra halinde yan yana dizilmiş bir kaç - **muhtemelen yedi** - büyük peristylli yapı kompleksinden oluşuyordu; her biri, genellikle revaklı bir merkezi kare avlu etrafında düzenlenmiş bir dizi odayı içeriyordu.

Sarayın tarihlenmesi tartışmalıdır. Saraydaki büyük yapılar, II. Philippos Dönemi'ne tarihlenebilir, ancak diğer binalar daha erken görünmektedir. Arkeolojik kazılarla Kassandros Dönemi'ne tarihlenen bir *palaestra* ile bir hamam yapısı tespit edilmiştir.

Vergina'daki sarayın aksine, Pella'daki bu saray kompleksinin büyüklüğü, buranın sadece bir **kraliyet ikametgahı veya görkemli bir anıttan ziyade**, aynı zamanda **krallığın idari yönetim merkezinin bir bölümünü barındırdığı düşünülmektedir.**

Aigai (Vergina), Αἰγαί, Aigai, Latince: Aegae 3125

(DIA) Aigai kenti, günümüzde Yunanistan'ın Vergina kasabasında yer alır. Burası Makedon Krallığı'nın ilk başkenti olarak bilinir. Anadolu'da Aeolis Bölgesi'nde de aynı ismi taşıyan bir kent (Manisa İli, Köseler Köyü) mevcuttur. II. Philippos, MÖ 336 yılında Aigai tiyatrosunda bir gösteri sırasında öldürülmüş ve ardından oğlu Alexandros yani Büyük İskender Makedon tahtına geçmiştir.

(DIA) 1977 yılında II. Philippos'un mezarı da dahil olmak üzere birçok Makedon kralının gömüldüğü tümülüs mezarlar ile çok zengin krali mezar buluntuları ortaya çıkarılmıştır. Özellikle II. Philippos'un mezarı, buradaki diğer birçok mezarın aksine tahrip edilmemiş ya da yağmalanmamış olması açısından önem taşır ve krali mezarların asıl zenginliği açısından bizlere olağan üstü bilgiler verir. **(DIA)** Pers yönetimi altında Anadolu'da Karia Satrapı (Valisi) Hekatomnos'un Mylasa'da (günümüz Milas) kaçakçılar tarafından talan edilen anıt mezarı yani Hakatomneion benzer şekilde krali zenginlikte hediyelere sahip olmalıydı. Ne yazık ki muhteşem mimarisi, kabartma lahit ve duvar resimleri dışında kaçakçılardan pek bir şey geriye kalmamıştır.

(DIA) Yine Aigai'da bir kraliyet sarayının kalıntıları kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılmış ve uzun yıllar süren kazı ve restorasyon çalışmalarıyla sarayın bir kısmı 2022 yılında açılmıştır. Vergina kazı alanları 1996 yılından beri UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmiştir.

MÖ 8. ve 7. yüzyılda bölge, Aigai'da stratejik bir üs kuran İllirya kabileleri tarafından yönetilmekteydi. MÖ 7. yüzyılın başlarında yerel *Thrak ve Paeon* kabileleri ayaklanınca, İlliryalılar çekilmek zorunda kalmıştır. Yaklaşık MÖ 650 yılında, Argoslu **I. Perdikkas** liderliğinde başkenti Aigai'da kurulmuş ve böylece Makedonya Krallığı'nı da kurmuş olur. Aigai'in "**keçi şehri**" anlamına geldiği söylenir (αἴξ, Yunanca keçi kelimesinden gelir). **(DIA)** Bu krallık, Aigai kentinden Makedonya'nın orta kısmına yayılır ve yerel halkları yerinden ederler. Pierialıların yaşadığı modern Vergina bölgesi, MÖ 6. yüzyılın ortalarına kadar ıssızdır. MÖ 550'den sonra bölgeye bir

Makedon nüfusu yerleşir. MÖ 5. yüzyılda, Kral **I. Archelaos**, Makedon başkentini kuzeye, orta Makedonya ovasındaki **Pella**'ya taşımıştır.

Vergina'daki bu antik kent, MÖ 410 yılına kadar Makedonya Krallığı'nın başkenti olan Aigai antik kenti ile aynıdır. Daha sonra da bölge Makedon kralları için **bir mezarlık** yani **nekropolis alanı** olarak kullanılmıştır. Vergina yakınlarında ayrıca MÖ 11.-9. yüzyıla ait yaklaşık 300 mezarın bulunduğu bir **Demir Çağı nekropolü** de bulunmaktadır ve burada henüz net olarak tanımlanmamış bir yerleşim yeri de tespit edilmiştir.

Bu tarihten sonra Aigai önemli bir tören merkezi olarak kalmıştır. Aigai'nın, MÖ 3. yüzyıldaki akınlardan sonra bile gelişmeye devam ettiği ve yeni kazıların sonuçlarına göre MS 1. yüzyılda bile yerleşim olduğunu ortaya konmuştur.

Antik Kent ve Yapıları:

(DIA) Aigai antik kenti, muhtemelen esas olarak saray kompleksinin kuzeyinde düzlükte yer almaktadır. Şehirde birkaç kutsal alan ve MÖ 4. yüzyılın 2. yarısında inşa edilmiş bir **tiyatro** bulunmaktadır. Kentin MÖ 2. yüzyılın ilk yarısı içinde büyük ölçüde tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Saray yapısının hemen kuzeyindeki yamaca yash söz konusu bu tiyatrodadır. II. Philippos'un bir tören sırasında suikasta kurban gittiği bilinmektedir. Tiyatronun yakınında **Eukleia Tapınağı**, şehir surları, şehrin ana kapı yapısı ve Hellenistik Dönem evleri arkeolojik kazılarla tespit edilmiştir.

SARAY:

(DIA) Aigai'daki II. Philippos'un sarayına ait kalıntılar, Pieria Dağları'nın kuzey yamacında yer alır. 104,5 × 88,5 m ölçülerindeki saray yapısı, bir peristyl avlunun etrafında dikdörtgen odalardan oluşmaktadır. **44,5 m** kenar uzunluğuna sahip kare bir avluyu revaklar çevrelemektedir. Peristylin etrafında birçok yemek odası, tabanı Hellenistik çakıtaşı, çok renkli ve siyah-beyaz tessera'lardan oluşturulmuş mozaiklerle döşeli **oikos** ve **andron**'lardan bulunur. Saray yapısının güneyinde ana girişin hemen yanında yuvarlak planlı bir yapı olan tholos yer alır. Bu tholos'un işlevi, kararların alındığı kutsal bir mekân olarak yorumlanmıştır. Tholos'da bulunan

yunanca bir yazıt, yapının “**Heraklei Patroioi**” yani **Ata/Baba Herakles’e** adandığını göstermektedir. Yani bu Makedonya Kraliyet Evi’nin **Babası Herakles** anlamına gelmektedir. Ayrıca, doğu tarafında muhtemelen iki katlı olan sarayın **Aliakmonas Vadisi’ne** açılan bir terası vardır. Saray MÖ 4. yüzyılın üçüncü çeyreğine (MÖ 350-325) tarihlenmektedir ve muhtemelen Romalıların Pydna savaşında (MÖ 168) Makedon Kralı Perseous’a karşı kazandıkları zaferden önce yani Makedonya’yı fethetmeden önce yıkılmış olmalıdır.

TIYATRO

(DIA) Hemen kraliyet sarayının oturduğu tepenin kuzey yamacına inşa edilmiş olan komşu tiyatro saray ile birlikte, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında tasarlanıp inşa edilmiş tek bir yapı kompleksini oluşturmaktadır. Böyle yapı kompleksleri özellikle Roma Geç Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemi’nde karşımıza sıklıkla çıkar. Roma’da Büyük Pompeius Tiyatrosu, Anadolu’da ise Stratonikeia, Pessinus, Kibyra, Tlos ve Side tiyatrolarında görüldüğü üzere. Ancak söz konusu bu tiyatrolar, bir saray yapısı ile değil bir tapınakla ilişkilidir.

Tiyatro, II. Philippos’un hükümdarlığının sonunda inşa edilmiş olmalıdır; Philippos MÖ 336 yılında burada öldürülmüştür. Tiyatro hiçbir zaman tamamlanmamış ve MÖ 2. yüzyılın ortalarında Aigai şehri yıkıldığında terk edilmiştir. 9 dilime yani *kerkides*’e ayrılmış olan tiyatronun ancak günümüzde yaslandığı yamaç görülebilmektedir. Antik yazarların aktardığına göre II. Philippos bir gösteri sırasında bu tiyatrodan öldürülmüştür.

BÜYÜK TÜMÜLÜS:

(DIA) Gümümüz Vergina çevresinde Makedon Dönemi’ne ait 9 oda mezar bulunur. Aigai’daki kalıntıların en önemlisi 110 m çapında ve 12 m yüksekliğindeki Büyük Tümülüs’tür. Bu Tümülüs içerisinde Geç Klasik Dönem’den Erken Hellenistik Dönem’e kadar tarihlenen Makedon Kralı yönetici aile bireylerinin gömüldüğü tapınak cephe 4 ayrı oda mezar bulunmaktadır. Üç mezar zengin bir

şekilde boyanmış, çok sayıda ve çok zengin mezar eşyalarına sahiptir, 4. ise kötü bir şekilde tahrip edilmiş ve soyulmuştur.

Büyük Tümülüs 1977 yılında **Manolis Andronikos** tarafından ortaya çıkarılmış ve bu keşif Vergina'yı önemli bir arkeolojik alan olarak öne çıkarmıştır. 1860'lı yılların başlarında bölgede bir mezarlık ve tümülüsün varlığı bilinmesine karşılık, Vergina'da kazı yapan ilk arkeolog olan Léon Heuzey, buranın varlığını rapor etmiş ancak kazı yapacak zamanı bulamamıştır. Heuzey'in çalışmalarını devam ettiren K.A. Rhomaios da ortaya çıkarılan mezardan haberdardır ancak Heuzey gibi saraya odaklanmıştır.

(DIA) Rhomaios'un tavsiyesi üzerine Andronikos 1976 yılında Büyük Tümülüs'ün kazısına başlamış ve 1977 yılında tümülüs içerisinde gömülü olarak 3 adet MÖ 4. yüzyıl mezarı ortaya çıkarmıştır. **II. Philippos'un** mezarının yanı sıra **Prens mezarı** ile **Persephone** ve **Eurydice** mezarı da büyük Tümülüs içerisinde yer almaktadır.

PERSEPHONE'NİN KAÇIRILIŞ MEZARI:

(DIA) Genellikle Persephone'nin Mezarı olarak adlandırılan Mezar I, büyük bir oda mezardır. Yağmacılar yüzünden geriye sadece **bir erkek, bir kadın ve bir bebeğe ait kemikler kalmıştır**. Bununla birlikte, Persephone'nin Mezarı o döneme ait en iyi korunmuş duvar resimlerini içermektedir; bir duvarda mezara adını veren Persephone'nin Plouton (Hades) tarafından kaçırılışı tasvir edilmiştir.

Kore'nin oyun arkadaşlarıyla çiçek toplarken Hades tarafından kaçılmasına Homerik ilahilerde değinilmektedir.

Kız ise büyülenip iki eliyle birden uzandı
Bu alımlı oyuncağı almaya. (Bu sırada) esneyip yarıldı geniş yollu yer
Nysa ovası boyunca; yükselip atıldı kıza efendi Polydeigmon (Hades),
Ölümsüz atlarıyla, Kronos'un çok adlı oğlu;
Kaçırıp altın arabasında gönlü olmayan kızı
Götürdü ağlayıp yakarmasına bakmadan.

(DIA) Büyük Tümülüs'ün kenarında ve II. Philippos'un mezarının yanında yer alan ve kireçtaşından inşa edilen oldukça yağmalanmış bu oda mezar, boyalı süslemeleri

nedeniyle Persephone'nin Mezarı olarak adlandırılmıştır. Oda mezarın karşılıklı duvarlarında Kader tanrıça figürleri ile “**neşesiz kaya**” üzerine oturan Demeter figürleri arasında Persephone'nin yer altı tanrısı Hades (Plouton) tarafından kaçırılış tasviri edilmiştir.

Uygulamadaki ustalık, tasarımın gücü ve boyamadaki çekimserlik, MÖ 4. yüzyılın ortalarında yaşamış çok yetenekli bir sanatçıya (belki de **Nikomachos'a**) işaret etmektedir; bu tarihleme mezarın iç kısmında bulunan **çanak çömlek buluntularla da desteklenmiştir.**

II. Philippos'un Mezarı

(DIA) Büyük tümülüsün içerisindeki **II numaralı** en büyük mezar odası, II. Philippos'un Mezarı olarak adlandırılan mezardır. **(DIA)** İn antis tapınak planlı ve dorik tapınak cepheli bu mezar, bir ön (pronaos) oda ve bir ana odadan (naos) oluşmaktadır. Beşik tonozlu bir çatıya sahip olan mezar yapısı, büyük bir kapıyla bir ana oda ve bir ön odaya bölünmüştür. **(DIA)** Yapının cephesini dorik sütunlar, pilasterler ve renkli boyalı frizler süslemiştir. Mimari elemanlar Arkaik Dönem'den beri görülen şekilde canlı renkli boyalıdır. “Cephe, küçük bir Dorik yapı (in antis tapınak ya da thesauros) izlenimi vermekle birlikte **üçgen alınlık yerine yüksek, boyalı bir av sahneli frizle dekore edilmiştir.** Boya henüz ıslakken mezarın toprakla kaplı olduğu düşünülmektedir ve bu nedenle fresco'lar iyi korunmamıştır; ancak, çoğu figürün ana hatları hala görülebilmekte ve birkaçının ayrıntıları seçilebilmektedir. Soyulmamış olan bu II. numaralı mezar, olağanüstü miktarda ve çeşitlilikte mezar armağanı içermektedir ve bu buluntular tümülüs içerisinde inşa edilen müzede mezar yapıları ile birlikte sergilenmektedir.

Hem ön oda hem de ana oda, diğer zengin eşyaların yanı sıra, **Vergina Yıldızı** olarak adlandırılan bir yıldızla süslenmiş altın bir **Larnax** (urne kabı) ele geçmiştir. Ana odadaki **larnax** içerisinde altın bir meşe çelengi ve **eskiden mor** bir beze sarılmış bir erkeğin yanmış kemikleri bulunmuştur. Söz konusu bu kemikler, Büyük İskender'in babası II. Philippos'a atfedilmektedir. İskelet kalıntılarının incelenmesi sırasında, İngiliz antropolog Jonathan H. Musgrave **sağ gözde** iyileşmiş bir kemik yarası

keşfetmiştir. II. Philippos'un MÖ 355/4 yılında **Methone Savaşı**'nda sağ gözünü kaybettiği söylendiğinden, bu bulgu Makedonya kralının bu mezarla ilişkilendirilmesini mümkün kılmıştır. Ancak bu bağlantı kesin değildir. Mezarın tarihlendirilmesiyle birlikte diğer araştırmacılar, Büyük İskender'in üvey kardeşi ve halefi olan III. Philippos Arrhidaios'un (MÖ 352-317) bu mezarın sahibi olma ihtimalinin daha yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Mezar eşyalarının zenginliğinden bu mezarların kraliyet ailesine ait olduğu açıktır. Ancak ölenlerin kimliği hâlen tartışmalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, **II nolu mezar**, en yaygın olarak **II. Philippos** ve dul eşi **Kleopatra** ile ilişkilendirilmektedir. Ancak birçok akademisyen bu görüşe karşı çıkarak mezarın aslında Büyük İskender'in yarı üvey kardeşi **Arrhidaios** ve MÖ 316'da öldürülerek gömülen karısı Eurydike'ye ait olabileceğini savunmaktadır.

İkinci görüşü destekleyen araştırmacılar, mezardaki seramik objelerin dördüncü yüzyılın sonlarına (Philippos'un ölümünden en az bir kuşak sonrasına) tarihlendiğine işaret etmektedir. **Diğer kanıtlar ise tonozlu çatının biçiminden** gelmektedir. Makedonlar tonozlu çatıyı ilk önce kendileri icat etmedilerse, bu çatının ilham kaynağı İskender'in bölgedeki fetihlerinden sonra Asya'dan gelmiştir. **(DIA)** Ön cephedeki av sahnesinin de İskender'in fetihlerinden sonraki döneme ait olduğu düşünülebilir. **Resmin arka planında yer alan uzun bir sütun**, tasvir edilen av sahnesinin bir kraliyet av parkında (**Paradeisos**) **gerçekleştiğini düşündürmektedir**. Kraliyet av parklarında avlanmak genellikle Pers kültürüyle ilişkilendirilir ve bu nedenle ancak İskender'in Asya'dan dönüşünden sonra resmedilmiş olabilir, şeklinde görüşler mevcuttur.

Duvar resmi bir kraliyet avını tasvir etmektedir. Birden fazla hayvanın avlandığını ve avın eşzamanlı olarak birçok farklı aşamada olduğunu gösterdiğinden açıkça **empresyonist** olarak yorumlanmıştır: takip etme, yüzleşme ve öldürme. **(DIA)** Bu resmin İskender mozaigine ilham veren tablo ile (şimdi kaybolan) açık benzerlikler gösterdiği düşünülmektedir; bu av sahnesinin ressamın daha önceki çalışmalarından biri olması mümkündür.

(DIA-Friz) Özellikle oldukça iyi korunmuş bu mezar yapıları, Dorik düzende yapılmış tapınak cepheli oluşları, dorik korniş üzerinde attika gibi yüksek bir friz kısmının oluşu ve frizin polikrom duvar resimleriyle süslenmesi **Hellenistik sanatın en önemli buluntuları içinde kabul edilmektedir.**

Bu mezarlar, Temenid hanedanı olarak da bilinen, Eski Yunan Dor kökenli bir Makedon kraliyet hanedanı olan **Argead**’ların Makedon kraliyet hanedanının kendilerinin temsiline yönelik önemli kültürel-tarihsel ipuçları sunmaktadır. Makedonya’nın Yunan kültür alanının dışında kaldığına dair sıkça dile getirilen görüşün aksine, **kraliyet ailesi mezarlarda kendisini Yunan olarak tanıtmaktadır:**

Mezar eşyaları, **kralın Yunan yaşamının bir parçası olarak av ve savaş sahnelerinin yanı sıra symposionlar da (yani şöenler)** bunu desteklemektedir; silahlar ve hatta şarap karıştırıcısı gibi mutfak eşyaları (bu, Makedon hanedanının Yunanlılar **gibi saf şarap içmediğini kanıtlamalıdır**) Klasik Yunan’ın anıları olarak görülmelidir.

Mezar eşyaları, çok miktarda gümüş ve bronz kaplar, süslü mobilyalar (fildişi bir kanepe), yakılmış kemikleri süsleyen görkemli bir altın meşe tacı, gümüş yaldızlı taç, silahlar, zırhlar, bir zamanlar ahşap yatakları süsleyen fildişi başlıklar; Bunlardan en etkileyici ikisi arasında Büyük İskender ve babası II. Philippos’un büstü vardır: bunlar “iki hükümdarın tek gerçek portreleridir”.

III. mezar, II. Mezara çok benzemektedir, aynı şekilde bir ön ve arka odadan oluşmaktadır. Ana odada genç bir erkeğin kemiklerini içeren gümüş bir kabı yanı sıra çeşitli gümüş kaplar ve fildişi kabartmalar ele geçmiştir.

Rhomaïos Mezarı:

(DIA) Kuzeydeki Büyük Tümülüs’ten güneyde dağın eteğinde yer alan II. Philippos Sarayı’na doğru çıkarken, dere yatağının ve yolun hemen doğu kenarında başka bir anıt mezar yer alır. Kalkerden inşa edilmiş söz konusu bu iki odalı anıt mezar “**Rhomaïos Tomb**”, Vergina’da kazıları sürdüren ikinci kazı başkanı Profesör **Konstantinos Rhomaïos**’tan ismini almıştır.

(DIA) Dış cephesi, ion düzeninde dört sütunlu ve üçgen alınlığa sahiptir. İon düzenindeki yarım sütun pilasterler, üç faskialı bir arşitrav ve üzerinde ion frizi ile dış sırası korniş blok sırasından oluşturulmuş bir üst yapıya sahiptir. Mezarın süslü ön cephesine, mezar odası sade bir şekilde dekore edilmiştir.

EURYDİKE MEZARI

Eurydike Mezarı, Rhomaios Oda Mezar'ın (Tomb) biraz doğusunda yer alır. Cephesi henüz açığa çıkmamış, çift odalı, beşik tonozlu yapı, kirli beyaz bir harcı ile sıvanmıştır. MÖ 340 yıllarına tarihlenen bu mezarın, II. Philippos'un annesi ve Büyük İskender'in büyükannesi **Kraliçe Eurydice**'ye ait olduğu tespit edilmiştir. Beşik tonozlu bir çatıya sahip olan oda mezarın içi oldukça sade düzenlenmiştir. Rhomaios mezarından farklı olarak, bu mezarda mezar odasının içerisi **ion düzeninde** tasarlanmıştır. İçi kirli beyaz bir stucco ile kaplı olan mezarın duvarlarında Yunan mitolojisinden sahnelere yer verilmemiştir. **(DIA)** Ancak mezar odası içerisinde bulunan çok görkemli taht ve tahtın sırtlığında yine **Yunan mitolojisinden sahneler yer almıştır**. Tahtın sırtlığında, Büyük Tümülüs'teki Persephone'nin kaçınıcı mezarından farklı olarak, aynı konu tasvir edilmesine karşılık burada dört atın çektiği (yani bir quadriga) araba üzerinde Hades ile Persephone'nin yeraltı dünyasına doğru sakin bir şekilde hareket eder şekilde tasvir edilmişlerdir. Eurydice bu görkemli tahtla birlikte mezar içerine konulmuştur (MÖ 344-343).

(DIA) Büyük tümülüs içerisinde ortaya çıkarılan Persephone'nin kaçırılışının tasvir edildiği ve muhtemelen **Nikesipolis**'a ait olan bu mezardaki sansasyonel duvar resmiyle karşılaştırıldığında Eurydice mezarı taht sırtlığındaki bu tasvir çok daha sakin ve düzenli olduğu hemen fark edilmektedir.

Eskiden Makedonlar ölen yöneticilerini, cenaze ateşlerinde (kremasyon) yakar, ardından kemikleri şarapla yıkar ve kişisel eşyalarıyla birlikte mezar binalarındaki altın larnaklarda saklardı. Anıt mezarlar daha sonra toprak yığınları altında örtülmüştür. Bu nedenle mezarlarda bulunan taşlar gibi pek çok nesne yangından zarar görmüştür. Ölenler yakıldıklarında taç ve mücevherlerini takıyorlardı.

THRAKİA KRALLIĞI - LYSİMAKHOS (MÖ 323-281):

(DIA1) Tesselyalı bir subay olan ve ardından Büyük İskender'in generallerinden ve haleflerinden Lysimakhos, (Yun. Λυσίμαχος/Lysimachos; yak. MÖ 360-281) MÖ 306 yılından itibaren **Trakya, Küçük Asya** (Anadolu) ve **Makedonya** Kralı'dır.

Lysimakhos MÖ 360 yıllarında, Tesselya kökenli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ancak Makedonya'daki Pella vatandaşıdır. Makedonya Kralı II. Philippos'un çağdaşı Yunan asilzadesi **Agathokles** ile eşi olasılıkla **Arsinoe**'nin ikinci oğludur. Tarihi kaynaklarda eşinin adının Arsinoe ve Lysimakhos'un baba tarafından büyükbabasının adının **Alkimakhos** olabileceğine dair bazı işaretler vardır. II. Philippos'un yakın arkadaşı olan ve Philippos'un konseylerine katılan Lysimakhos'un babası **Agathokles**, Argead sarayında gözde ve yüksek rütbeli bir soylu olarak bilinmektedir.

MS 2. yüzyıl tarihçilerinden **Marcus Iunianus Iustinus Frontinus**, Lysimakhos'un İskender'in yavaş bir ölüme mahkûm ettiği bir kişiye, gizlice zehir sağladığı için ceza olarak bir aslanın önüne atıldığını, **ancak çıplak elleriyle aslanın üstesinden geldiğinden** dolayı Aleksandros'un (İskender) gözdelelerinden biri haline geldiğini anlatır.

(DIA2) Yine antik kaynaklardan Lidyalı gezgin **Pausanias** ise, Lysimakhos'un İskender'in yakın korumalarından (**somato-phylax** / muhafız alayından) biri olduğunu, İskender'in bir keresinde öfkesinden dolayı onu aslanla birlikte odaya kapattığını, ancak Lysimakhos'un aslanı öldürdüğünü ve bundan sonra İskender'in ona saygı duyduğunu ve onu en asil Makedonlar kadar onurlandırdığını yazar. Arkeolojik olarak anlatılan bu hikâye, sikke darplarına da yansımış olmalıdır. Lysimakhos'un döneminde basılan bazı sikkelerin ön yüzünde onun resmi, arka yüzünde ise bir aslan tasvir edilmiştir.

Muhtemelen II. Philippos Dönemi'nde **somato-phylax** (muhafız alayı) olarak atanmış, İskender'in Pers seferleri sırasında ise MÖ 328'de onun yakın korumalarından biri olmuştur. MÖ 324'te Susa'da, Hindistan'daki askeri

başarılarından dolayı bir törenle taçlandırılmıştır. İskender'in MÖ 323 yılında ölümünden sonra ise **Trakya Kralı Seuthes** ile bazı zorluklar yaşamasına rağmen **Trakya krallığına strategos** yani baş komutan olarak atanmıştır.

(DIA3) MÖ 315 yılında Antigonos Monophthalmos'a karşı **Lysimakhos**, Kassandros, Ptolemaios ve Seleukos'a katılmıştır. Ancak Antigonos, Thrak ve İskit kabilelerini Lysimakhos'a karşı kışkırtarak dikkatini başka yöne çekmiştir. Bununla birlikte, Karadeniz kıyısındaki şehirlerin isyanını bastırarak topraklarının doğusunda gücünü pekiştirmeyi başarmıştır.

(DIA4) Lysimakhos, MÖ 309 yılında Khersonessos'u anakaraya bağlayan kistak üzerinde yani Gelibolulu/Bolayır'da, hâkim bir konumda **Lysimakhea** kentini kurarak Odryslere karşı bir şiper oluşturmuştur.

(DIA5) MÖ 306/305 yılında **Lysimakhos**, Antigonos'u izleyerek kral unvanını almıştır. MÖ 302 yılında Kassandros, Ptolemaios ve Seleukos arasında yapılan ikinci ittifakla Kassandros'un birlikleriyle takviye edilen Lysimakhos ordusu, Küçük Asya'ya girmiş ve burada çok az direnişle karşılaşmıştır. **Antigonos** ordusunun yaklaşması üzerine Heraklea **yakınlarında kışlayan** Lysimakhos, Pers prensesi olan dul kraliçe **Amastris** ile evlenmiştir.

Asya'nın büyük bölümünün Makedon Komutan **I. Antigonos Monophthalmos** (yani tek gözlü Antigonos) ve oğlu Demetrios Polyorketes, İskender'in **diğer üç halefinden oluşan koalisyona** karşı yani Makedonya hükümdarı **Kassandros**, Trakya hükümdarı **Lysimakhos** ve Babil-Pers hükümdarı **I. Seleukos Nikator** ile mücadele etmiştir. **(DIA6)** Lysimakhos, MÖ 301 yılında ordularına katılan Seleukos ile birlikte **İpsos Savaşı**'nda Antigonos'u mağlup etmişler ve bu savaşta **Antinogos öldürülmüştür**. Antigonos'un toprakları galipler arasında paylaşmış ve Lysimakhos'un payına **Lidya, İonia, Frigya ve Küçük Asya'nın kuzey kıyıları** düşmüştür.

Kral Seleukos'un tehlikeli bir şekilde güçlendiğini hisseden Lysimakhos, karısı Pers prensesi **Amastris'i** boşayarak Mısır'da hüküm süren Ptolemaios'un kızı **Arsinoe** ile evlenmiş ve **Ptolemaios** ile yeni bir ittifak kurmuştur.

Antigonos'un oğlu I. Demetrios Polyorketes, Lysimakhos'un MÖ 297 yılında Yunanistan'ın dışında bulunmasını fırsat bilerek düşmanca tavırlar sergilemesinden ötürü, Lysimakhos Antigonos'un krallığına dahil olan Küçük Asya'daki şehirlerini ele geçirmiş, ancak MÖ 294 yılında **Demetrios'un Makedonya Kralı** olarak **tanındığı bir barış antlaşması imzalamıştır**. Gücünü Tuna Nehri'nin ötesine taşımaya çalışan Demetrios, ancak Getae Kralı Dromikhaetes (veya Dromihete) tarafından yenilgiye uğratılmış ve esir alınmıştır. MÖ 292 yılında Lysimakhos'un ele geçirdiği Tuna topraklarını teslim etmesi karşılığında dostane şartlarla **Demetrios serbest** bırakılmıştır. Daha sonra Thrakya'yı tehdit eden Demetrios, Boeotia'daki ani bir ayaklanma ve Epirus Kralı Pyrrhos'un saldırısı nedeniyle geri çekilmek zorunda kalmıştır.

MÖ 287 yılında Lysimakhos ve Pyrrhos, Makedonya'yı işgal ederek Demetrios'u ülkeden sürmüşlerdir. Lysimakhos, Pyrrhos'u Makedonya'yı işgal etmeden önce yaklaşık yedi ay boyunca kral unvanıyla Makedonya'da bırakmıştır. Kısa bir süre için ikisi birlikte Makedonia'da hüküm sürmüş ancak **Lysimakhos**, MÖ 285'te **Pyrrhos'u** kovarak kontrolü tamamen ele geçirmiştir.

(DIA) Aile içi sorunlar Lysimakhos'un hayatının son yıllarına gölge düşürmüştür. Kraliçe **Amastris**, iki oğlu tarafından öldürülmüştür; Lysimakhos ise oğullarını acımasızca öldürtmüştür. Lysimakhos'un dönüşünde, kenti özgür bırakacağına söz vermesine rağmen II. Arsinoe'nin isteği üzerine Herakleia'yı kendisine hediye etmiştir. MÖ 284 yılında **Arsinoe**, çocuklarının tahta geçmesini istediği için üvey kardeşi **Ptolemaios Keraunos** ile Lysimakhos'un büyük oğlu **Agathokles'i** öldürtmek amacıyla bir komplo kurmuşlardır. Agathokles'i Seleukos'la birlikte tahtı ele geçirmek için komplo kurmakla suçlamışlar ve Lysimakhos'u buna ikna etmişlerdir. Lysimakhos'un büyük oğlu Agathokles'i acımasızca öldürtmesi Anadolu'daki birçok kentte büyük bir öfke uyandırmış, birçok kent ayaklanarak, en güvendiği dostları

Lysimakhos'u terk etmiştir. **Agathokles**'in dul eşi ve çocukları Seleukos'a kaçmış ve Seleukos da Lysimakhos'un Küçük Asya'daki topraklarını vakit geçirmeden işgal etmiştir. **(DIA)** MÖ 281'de Lysimakhos, Çanakkale Boğazı'nı (Hellespontos) geçerek Lidya bölgesini ele geçirmiş ancak **Kourupedion Savaşı'nda öldürülmüştür**. Birkaç gün boyunca Lysimakhos'un cesedi sadık köpeği tarafından yırtıcı kuşlardan korunmuş bir şekilde arazide bulunmuş ve cesedi diğer oğlu **Alexandros**'a teslim edilmiş ve Krallığı'nın başkenti **Lysimakheia**'ya (Gelibolu/Bolayır) defnedilmiştir.

(DIA) Lysimakhos üç kez evlenmiştir:

İlk evliliği: Makedonyalı bir soylu kadın ve güçlü Kral Naibi Antipatros'un kızı **Nikaea** ile 321 yılında evlenmiştir. Çocukları 1-**Agathokles** (büyük oğlu); 2-**Eurydike** (büyük kızı) ve 3- **I. Arsinoe** (küçük kızı). İlk eşi Nikaea büyük olasılıkla MÖ 302 yılında ölmüştür.

İkinci evliliği: Pers Prensesi **Amastris** ile Lysimakhos MÖ 302 yılında evlenmiştir. Amastris ve Lysimakhos'un birlikteliği kısa sürmüştür, çünkü Lysimakhos MÖ 300/299 yılında güç dengelerini sağlamak için evliliklerine son vermiştir.

Üçüncü evliliği: Ptolemaios hanedanlığından Yunan Prensesi **II. Arsinoe** ile MÖ 300/299'da evlenmiş olan Lysimakhos, MÖ 281'deki ölümüne kadar onunla evli kalmıştır. II. Arsinoe, Lysimakhos'a üç erkek çocuk doğurmuştur. 1- **I. Ptolemaios Epigonos**; 2- **Lysimakhos** ve 3- **Philippos**. Ve ayrıca Odrisli bir cariyeden İskender adında bir oğlu da doğmuştur.

LYSIMAKHEIA

(DIA) Lysimakheia (Antik Yunanca Λυσιμάχεια, ayrıca Lysimakhia, eski adıyla Kardia), Trakya Bölgesindeki Khersonessos Yarımadası'nın (Gelibolu Yarımadası) kuzey ucunda Asya'dan Avrupa'ya geçiş noktasında kurulmuş önemli bir Hellenistik krallık başkentidir. Kalıntıları, Türkiye'nin Çanakkale iline bağlı bugünkü Bolayır köyü yakınlarında yer almaktadır. Ancak kazı ve yüzey araştırmalarının yetersizliğinden dolayı arkeolojik olarak kent hakkında yeterince bilgiye sahip değiliz.

Yarımadada ilk Yunan kolonileri MÖ 7. yüzyılda kurulmuştur. MÖ 6. yüzyılda Trakyalı Dolonker Atinalı Yaşlı Miltiades'i yardıma çağırarak Atinalıların buradaki varlığı, yarımadanın anakaraya geçişinin güneybatısındaki en dar nokta boyunca Trakyalı Absinthier'leri dışarıda tutmayı amaçlayan **bir duvarın inşasında** kendini göstermiştir.

Klasik Dönem'de Atina'nın etkisi MÖ 405 yılında Atina'nın Perikles tarafından yenilenmiş olan **Aigos Potamoi**'daki surların yakınında Lakedaemonialılara karşı Peloponessos Savaşı'nın belirleyicisi olan deniz savaşını kaybetmesine kadar devam etmiştir.

Derkyllidas yönetiminde Spartalılar da surları yeniden inşa ettirmişlerdir. MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında Makedonya yeni bir güç olarak ortaya çıkmış ve Milet-Klazomenai kentleri tarafından kurulmuş olan **Kardia** ile önce müttefik, sonra ise II. Philippos'un askeri bir üssü haline gelmiştir.

MÖ 309/08'de Diadokh Lysimakhos tarafından yeni yerleşim olarak **Lysimakheia**'nın kurulması, özellikle yeni kente kuzey kıyısında **Kardia** ve güney kıyısında **Paktye** Yunan polisleri dahil edilmesi kent için önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Antik kaynaklardan **Kardia**'nın Synoikismos ile terkedilip terkedilmediği açık değildir. Ayrıca burada Arkaik Dönem'de kurulmuş olan kentin (Kherronessos/Agora) hâlâ var olup olmadığı ya da yeni kente entegre edilip edilmediği de belirsizdir.

Lysimakheia, kuruluşundan kısa bir süre sonra MÖ 287 yılında bir depremle etkilenmiştir. Kurucusu Lysimakhos'un MÖ 281'de ölümünden sonra şehir, çeşitli imparatorlukların parçası ya da müttefiki olmuştur: MÖ 281 yılında önce I. Seleukos, ardından Ptolemaios Keraunos şehri ele geçirmiş, onları Lonorius ve Lutarius yönetimindeki Galyalılar (Galatlar) izlemiştir. **Antigonos Gonatas**'ın MÖ 277 yılında Lysimakheia'daki meydan savaşında Galatları mağlup etmesinin ardından, tekrar Seleukos yönetimi kral ve/ya da müttefik olarak, ardından **Usurpator Antiokhos**

Hierax, Ptolemaioslar, Aitolia Birliği ve MÖ 202 yılında ise V. Philippos kentte hakim olmuştur.

Beş yıl sonra Lysimakheia, MÖ 197/196'da III. Antiokhos ve onun oğlu Seleukos tarafından yeniden inşa edilip yeniden iskân edilmeden önce Thraklar tarafından istila edilmiş ve nüfusu azaltılmıştır.

Romalı tarihçi Livius, kenti bir **nobilis urbs** (asil bir şehir) olarak tanımladığına göre, kent görkemli bir şekilde yeniden inşa edilmiş olmalıdır. Yeni bulunan bir kararnamenin de ifade ettiği gibi belki de bu dönemde **Bithynia kralı Prusias** şehrin kontrolünü ele geçirmeye çalışmıştır. Seleukoslar, MÖ 190 yılında Avrupa'dan çekilirken Lysimakheia'yı savaşımadan Romalılara bırakmış, Romalılar da MÖ 188'deki Apameia Barış Antlaşması'yla burayı Pergamon'daki Attalos Krallığı'na devretmiştir. Ancak Pergamon Kralı II. Attalos, kentin MÖ 144 yılında **Kral Diegylis** önderliğindeki Thraklar tarafından nihai olarak yok edilmesini **engellememiştir**.

Arkeolojik araştırmaların oldukça az olduğu bu Hellenistik Krallık Başkent'inde 2006 yılında İstanbul Üniversitesi ve Almanya'nın Münster Üniversitesi'nden bir grup arkeolog ve eskiçağ tarihçisinin ortak iş birliği ile başlamış olan çalışmalar çok kısa sürmüştür. (M. Hamdi Sayar, A. Lichtenbert, H. Helge Nieswandt ve D. Salzmann).

Lysimakheia MÖ 309/08 yılında Diadokh Lysimakhos (MÖ 361-281) tarafından krallığının başkenti olarak Asya ve Avrupa arasındaki kavşakta bulunan Trakya Khersones'unda (günümüzde Gelibolu Yarımadası) yeniden kurulmuştur. Takip eden dönemde Lysimacheia zenginleşmiş ve MÖ 144 yılında Thraklar tarafından yıkılmadan önce Hellenistik güçlerin odağı olmuştur. Kentin sadece **165** yıl süren varlığı, tüm maddi kültürel miras için dar bir kronolojik çerçeve oluşturur. Kesin olarak tarihlenen ve büyük ölçüde üzerine yeniden yerleşilmemiş olan Lysimakheia kenti, kraliyet varlığının arka planında yeni kurulmuş bir Hellenistik kentin kentsel yapılarını ve sivil kimliklerini araştırmak için özellikle uygun olduğu düşünülerek araştırmalara başlanmıştır. Ancak kentteki araştırmalar uzun soluklu olamamıştır.

KONUM ve ARKEOLOJİK VERİLER

Lysimakheia'nın Trakya Khersonesos'u üzerindeki kesin konumu uzun süre tartışılmıştır. Antik kent, çeşitli yerlerde konumlandırılmış, çoğu yazar **Ortaköy/Hexamili** ya da **Bolayır**'ı tercih etmiştir. Ancak M. Hamdi Sayar, şimdiye kadar yayımlanmamış bir yazıt ile önerilen ikinci lokasyonu yani Bolayır'ı kesin olarak belirlemiştir.

2006 yılı yüzey araştırmaları sonuçlarına göre arkeolojik kalıntılar aşağıdaki gibi karakterize edilmiştir.

1- Antik Dönem mimari yapılarına ilişkin yüzeyde hiçbir duvar kalıntısı görülmemektedir.

2- Yöredeki tarımsal faaliyetler nedeniyle arkeolojik taşınabilir malzeme yüzeyde ortaya çıkmakta ve tahrip olmaktadır. Arkeolojik kültürel tabakaların yüzey çok yakın olduğu, buluntu kontekstlerinin birbirlerine yakın olduğu ve çok uzağa dağılmadığı görülmüştür. Birçok buluntunun olağan üstü derecede iyi korunduğu tespit edilmiştir. Bu durumun sadece seramik buluntular için değil aynı zamanda duvar stuccoları, metal buluntular ve organik malzeme için de geçerli olduğu belirtilmiştir. Söz konusu bu yüzey buluntuları yardımıyla antik yerleşim alanının sınırları oldukça iyi önerilebilmektedir.

Tarlaların kenarlarında, çiftlik evlerinin ve patikaların yakınında çiftçiler tarafından oluşturulmuş duvarlarda çok sayıda taş eser ve çanak çömlekler parçaları gözlemlenmiştir. Birçok eski eser, modern Bolayır köyünde de devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Arkeolojik sahanın belirli alanları, İkinci Dünya Savaşı'ndan kalma sığınaklar tarafından yoğun bir şekilde tahrip edilmiştir.

PHİLİPPİ:

Philippi (eski Yunanca Φίλιπποι), Makedonya'nın doğusunda, Angitis'in aktığı ovada Trakya sınırına yakın bir antik kenttir. Günümüz Yunanistan'da Kavala'nın yaklaşık 15 km kuzeybatısında **Krinides köyünde** yer almaktadır. Temmuz 2016'da Filippi

arkeolojik alanı, bir Roma kenti ve Avrupa'daki en eski Hristiyan cemaat kuruluşu olarak önemi nedeniyle **UNESCO Dünya Mirası Alanı ilan edilmiştir.**

İlk olarak Thrak halklarının yaşadığı kent, Strymon (bugün Struma) ve Nestos nehirleri arasındaki ovanın merkezinde yer almaktadır. Ova'yı birkaç dağ (Orbelos, Pangaion, Symvolon) sınırlamakta olup kente en kolay batıdan ulaşılabilir. Thrak kültürleri birçok yazıt ve kaya kabartması ile kanıtlanmıştır. Philippi'nin aslen Trakça yer adı **Daton**'dur. Makedonya'nın etki alanının doğuya doğru genişlemesi sırasında MÖ 355 civarında Thasit yerleşimini ele geçiren Makedonyalı **II. Philippos tarafından Philippi** olarak yeniden adlandırılmıştır. Bu yönetim ve isim değişikliği, Makedonya kralının korunmuş sikkeleriyle de kanıtlanmıştır.

Yakındaki Pangaion Dağları'nda zengin değerli maden yatakları bulunmasına rağmen, Philippi'de tarım hâkimdi.

MÖ 168 yılında **Lucius Aemilius Paullus Macedonicus**, Makedon Kralı Perseus'u yenmesi ve Makedonya'yı fethetmesinden sonra kent, ilk önce Romalılar tarafından özgür ilan bırakılmış ve dört bağımsız bölüme (merides) ayrılmıştır. Makedonya MÖ 148 yılında bir Roma eyaleti haline dönüştürülünce Roma'ya bağlanmıştır. Philippi, Romalıların MÖ 146 ile 120 yılları arasında Trakya ve Makedonya üzerinden Adriyatik Denizi'ne uzanan ve Roma ile Yakın Doğu arasındaki ana trafik eksenini olarak inşa ettikleri **Via Egnatia** üzerindeki konumu nedeniyle önem kazanmıştır.

YAPILAR:

Philippi'nin etkileyici Roma Dönemi kalıntıları arasında ovada iyi korunmuş bir sur hattı, akropolis, ovada yer alan büyük bir forum ve etrafında evler, bir gymnasium ve bir agora bulunmaktadır. Antik kentteki en önemli ve dikkat çekici yapılardan birisi akropolis'in eteğinde yer alan **antik tiyatrodur.**

“Philippi’de tekrar görüşeceğiz/buluşacağız” sözü, Plutarkhos’un Sezar ve Brutus hakkında yazdığı antik biyografiden kaynaklanır. Plutarhos’un yazdığı bu biyografilerde Brutus’a bir ruhun görüldüğü ve ona **“Philippi’de tekrar buluşacağız!”** dediği bildirilir (Caesar 69; Brutus 36). William Shakespeare’in Julius

Caesar adlı draması bu pasajı ele alır. Günümüzde bu deyim, gerçekleşmesi kesin olan bir olayı (“**mutlaka tekrar karşılaşacağız**” anlamında) ya da intikam alma fırsatını ifade etmektedir.

AMPHİPOLİS:

Amfipolis, MÖ 437 yılında **Atinalı General Hagnon** tarafından Ennea Hodoi (Yunanca 'Εννέα ὁδοί “Dokuz Yol”) yerleşiminin bulunduğu yerde kurulmuş ve daha sonra Atina’nın Trakya’daki Thasitik Peraia’sındaki altın ve gümüş madenlerini ele geçirmesi ve kontrol etmesi için önemli bir üs olmuştur. Strymon Nehri’nin ağzındaki limanı (aslen Aioneios) eski bir Trak yerleşiminden sonra Eion olarak adlandırılmıştır.

MÖ 356 yılında Amfipolis, Makedonyalı II. Philippos tarafından fethedilmiştir. Atinalılar kent üzerindeki hak iddialarını sürdürürken, Amfipolis üzerindeki çekişme sonraki yıllarda MÖ 338’e kadar Makedonya-Atina ilişkilerinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.

Diadokhlar arası mücadele sırasında Kassandros, MÖ 316 yılında Büyük İskender’in küçük oğlu ve tahtın meşru varisi olan Aigos, Büyük İskender’in ilk karısı olan Roxane ile birlikte Amfipolis’te ev hapsine alınmış ve her ikisi de MÖ 310/309 yılında komutan Glaukias tarafından öldürülerek Makedonya’daki Argead hanedanlığına son verilmiştir.

3. Makedon-Roma Savaşı’nda Romalı komutan Lucius Aemilius Paullus ve Makedonya kralı Perseus ile Pydna Savaşı’nda karşı karşıya gelmiş. Kaybedilen bu savaştan sonra Perseus altınlarıyla birlikte Amfipolis’e kaçmıştır. Aemilius Paullus şehri ele geçirmiş ve onu hapsedmiştir, böylece Makedon krallığı sona ermiştir.

ANTİGONOS KRALLIĞI:

(DIA) Antigonid hanedanı (Yunanca: Ἀντιγονίδαι), Büyük İskender'in generali I. Antigonos Monophthalmos'un (Tek Gözlü) soyundan gelen ve esas olarak Makedonya'da hüküm süren Dor kökenli Hellenistik bir hanedanlıktır. Antigonidler, Büyük İskender'in halefleri tarafından kurulan dört hanedandan biriydi; (diğer hanedanlıklar Seleukos, Ptolemaios ve Lysimakhos olduğunu hatırlayalım).

Krallığın kurucusu Antigonos Monophtalmos'tur. Philippos'un oğlu olan Antigonos, muhtemelen üvey babası **Periandros**'un Pella'daki evinde büyümüştür. Argeadların Makedon kraliyet ailesinin bir üyesi olabilecek Stratonike ile evli ve bu evlilikten **Demetrios Poliorketes** († MÖ 283) ve **Philippos** († MÖ 306 civarı) adlı iki oğlu olmuştur.

Bir gözünü kaybettiği için tek gözlü (Monophtalmos) lakabını almasının ayrıntıları bilinmemektedir. Ancak birkaç yüzyıl sonra yaşamış olan Yunan filozof ve biyografi yazarı **Plutarkhos**, Moralia adlı eserinde Antigonos'un görme bozukluğuna yönelik saygısızlık ve aşağılayıcı atıflara müsamaha göstermediğini bildirmiştir.

(DIA) Büyük İskender'in Asya seferinin başında Antigonos, Yunan birliklerinden oluşan 7.000 kişilik falanksa komuta etmiştir. MÖ 334'teki Granikos savaşından sonra Frigya eyaletinin valiliğine getirilmiş ve bu sıfatla Küçük Asya'nın daha fazla fethinden sorumlu olmuştur. Pers ordularına karşı zaferle sonuçlanan üç savaşta, MÖ 331 yılından önce Küçük Asya'nın batısını kontrol altına almayı başarmıştır.

(DIA) Bu çabalarının karşılığı olarak İskender ona Pamfilya, Lidya ve Likya eyaletlerini de vermiştir.

(DIA) Büyük İskender sonrası Makedonya'nın büyük bölümünde Antipatrid hanedanının yerine geçen Antigonos, çoğunlukla **Anadolu ve Kuzey Suriye**'de hüküm sürmüştür. Antigonos Monophthalmos'un Büyük İskender imparatorluğunun tamamını kontrol altına alma girişimleri, MÖ 301 yılındaki **İpsos Savaşı**'nda yenilgiye uğramasına ve ölmesine neden olmuştur. Antigonos'un oğlu I. Demetrios Poliorketes savaştan sağ kurtulmuş ve birkaç yıl sonra Makedonya'nın

kontrolünü ele geçirmeyi başarmıştır. Ancak Seleukos I. Nikator'un esiri olarak ölmüştür. Bir karışıklık döneminden sonra, Demetrios Poliorketes'in oğlu **II. Antigonos Gonatas**, MÖ 276 yılında ailenin eski Makedon Krallığı'nın yanı sıra Eski Yunan şehir devletlerinin çoğu üzerindeki kontrolünü ele geçirmiştir.

(DIA) İkinci Makedon Savaşı (MÖ 200-197) Makedonyalı V. Philip liderliğindeki Makedon kuvvetlerine karşı Pergamon ve Rodos ile müttefik olan Roma arasında gerçekleşmiştir. Bu savaşta V. Philip yenilmiş ve Güney Yunanistan, Trakya ve Küçük Asya'daki tüm topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır.

(DIA) Hanedanın son veliahtı, MÖ 179 ile 168 yılları arasında hüküm süren **Makedonyalı Perseus**, ilerleyen Roma lejyonlarını durduramamış ve Pydna'da yapılan 3. Makedon Savaşı'nda (Pydna Savaşı) Romalı General Aemilius Paullus'a yenilgisiyle hanedanlığı son bulmuştur.

(DIA) Roma tarihi olaylarını içeren tarihsel devlet kabartmalarına en erken örnek, Delphi'deki, **Aemilius Paullus** anıtıdır. Bu anıt, Aemilius Paullus tarafından MÖ 168 yılında **Makedon Kralı Perseus'a** karşı kazanmış olduğu **Pydna**'daki Roma zaferinin anısına MÖ 167 yılından kısa bir süre sonra inşa edilmiştir. **(DIA)** Esasen kısmen tamamlanmış olan bu paye anıtın Kral Persus'un heykelini taşıyacak bir kaide olması amaçlanmıştır. Başlangıçta Delphi'deki Makedon varlığını duyurmak ve Delphililere kraliyet ailesiyle aralarında var olan dostluk geleneğini hatırlatmak için inşa edilmeye başlanmıştır. Ancak anıt, Roma Generali Aemilius Paullus tarafından **"fethedilenlerin galiplere yol vermesinin uygun olacağını"** belirterek kendisinin ve Roma'nın zaferini kutlamak için devralınmıştır. Aemilius Paullus Anıtı, Pergamon Kralı II. Eumenes ve Bithynia Kralı II. Prusias'ın diğer iki anıt sütunuyla birlikte Delphi'deki Apollon Tapınağı'nın önünde duruyordu. Ancak bu sütun diğer ikisinden daha büyüktür. 9 metre yüksekliğindeki dikdörtgen bir sütunun üzerinde bronz bir atlı heykeli yer almış olmalıdır. Orijinalinde sütunun üzerinde yer alan atlı heykel artık mevcut olmasa da, kaidesindeki dübel yuvaları atın şaha kalkmış bir pozisyonda olduğunu göstermektedir. Sütunun kaidesindeki bir yazıt günümüze ulaşmıştır: L(ucius) Aimilius L(uci) f(ilius) imperator de rege Perse / Macedonibusque cepet,

tercümesi “**Lucius’un oğlu Lucius Aemelius, Kral Perseus’u ve Makedonia’a fethetti.**”

Delphi’deki Apollon Tapınağı’nın önünde duran anıt **sütunun kabartmaları**, büyük olasılıkla bir Grek heykeltıraşın elinden çıkmış olmasına rağmen, bu frizlerde **Pydna’da Romalıların Makedonlara karşı kazanmış olduğu zafer ve generalin ziyareti tasvir edilmiştir. (DIA)** Bu savaşı başlatan süvarisiz bir at olmuştur. Grek ordusu üzerine süvarisiz bir şekilde tek **başına şahlanan at**, Grek ordusunu korkutmuş ve böylece savaş başlamıştır. Süvarisiz at, kabartma frizin en önemli yeri olan tam ortasında sola doğru hareket eder halde tasvir edilmiştir. Başını geriye çevirmiş olan at, uzun vücutlu ve gergin boynuyla daha da vurgulanmıştır.

(DIA) Antigonos Monophtalmos’un Anadolu’da kurmuş olduğu önemli kentlerden birisi olan Anabilim Dalımız öğretim üyelerinden Prof. Dr. Erhan Öztepe’nin halen kazı çalışmalarını yürüttüğü Alexandria Traos kentini inceleyeceğiz. Ben de 1998 yılında kısa Agora’daki Podyumlu tapınakta kısa bir süre çalışmışım. Bu vesile ile eski kazı başkanı ve birkaç gün önce ölen Prof. Elmar Scwertheim’i rahmetle anmak isterim.

ALEXANDRIA TROAS

(DIA) Alexandria Troas (Yunanca: Αλεξάνδρεια Τρωάς) Antik Kenti, Çanakkale İli, Ezine İlçesi, Dalyan Köyü sınırları içerisinde Kestanbolluk (Eski İstanbul) mevkiinde yer alır. MÖ 310 yılında Büyük İskender’in komutanlarından Antigonos Monophtalmos tarafından kurulmuştur.

Strabon’a göre burası ilk olarak Sigeia (Σιγία) olarak adlandırılmıştır. MÖ 306 civarında İskender’in generallerinden **Antigonos**, bir zamanlar güçlü bir kent olan Neandria kenti de dahil olmak üzere Sigeia’daki diğer birçok kentin halklarını (Gargara, Hamaksitos, Neandria, Kolonai, Larisa, Kebren ve Skepsis gibi) buraya yerleştirerek kenti çok daha geniş olarak **Antigoneia** adıyla yeniden kurmuştur.

Lysimachus tarafından MÖ 301 yılında Makedonyalı İskender’in anısına Alexandria Troas olarak ismi değiştirilene kadar bu adı taşımıştır. Plinius ise sadece Antigoneia olan kentin adının **Alexandria** olarak değiştiğini belirtmektedir. MS 4.-5.

yüzyıla ait Tabula Peutingeriana'da (Peutinger Atlası'nda) da Alexandria Troas olarak geçmektedir.

(DIA) Kuzeybatı Anadolu'nun başlıca limanı olan bu kent, Roma Dönemi'nde büyük gelişim göstermiş, MÖ 188 gibi erken bir tarihte "**özgür ve özerk bir şehir**" haline gelmiştir. Günümüzdeki mevcut arkeolojik kalıntılar bu eski önemini ortaya koymaktadır. Strabon, Augustus Dönemi'nde **Colonia Alexandria Augusta Troas** adında bir Roma kolonisi kurulduğundan bahseder. Augustus, Hadrianus ve 2. Sofistik akımın takipçilerinden **Herodes Atticus** buranın güzelleştirilmesine büyük katkıda bulunmuşlardır; halen kentte görülen su kemeri, nymphaeum ve hamam yapısı bu dönemde inşa edilmiştir.

Roma Dönemi'nde de önemini koruyan kent, Anadolu ile Avrupa arasında seyahat etmek için önemli bir liman olarak işlev görmüştür. Alexandria Troas'ta, Roma İmparatoru Hadrianus (MS 117–138) Dönemine gelindiğinde, imar faaliyetleri yeniden yoğunlaşmıştır. Bu dönemde bir Roma politikası olarak Anadolu'da birçok kente para yardımı yapılmış ve imar faaliyetleri hız kazanmıştır. MS 132 yılına tarihlenen ve Atina'daki Hadrianus Gymnasion'unda ele geçen bir yazıtta, Alexandria Troaslılar, İmparator Hadrianus'u kendi **şehirlerinin onarıcısı olarak** onurlandırmışlardır. Bu dönemde, maliyetleri yüksek sayılabilecek olan su kemerleri ve Herodes Attikus Hamamının yaptırıldığı bilinmektedir.

Tamamen planlı kurulmuş kentte, tapınaklar, küçük hamam, stadyum, çeşmesi, döşeli cadde, tiyatro ve su yolu ve önemli liman bulunur. Kent içinde günümüze kadar ayakta kalmış yapılardan biri de Herodes Attikus Hamamı'dır.

Alexandria Troas, Hristiyanlık Döneminde de önemini korumuş, özellikle Erken Hristiyanlık merkezlerinden biri olmuştur. MS 50'li yıllarda Aziz Paulus'un misyonerliği sırasında Alexandria Troas'ı ziyaret ettiği ve deniz yolculuğuna buradan çıkarak Makedonya'ya gittiği bilinmektedir. Aziz Paulus, Alexandria Troas'ta yedi gün kalarak bu süre içerisinde Hristiyanlığı halka anlatmış ve kendine taraftar toplamıştır. Bu açıdan kentin Hristiyanlar için hac merkezi olma özelliği de bulunmaktadır. Kentte MS IV. ve V. yüzyıllarda yaşamış üç yerel piskoposun adı kayıtlarda geçmektedir. **Antakyalı Ignatius** da Roma'da şehit edilmeden önce bu şehirde mola vermiştir.

Prof. E. Schwertheim ve Prof. Coşkun Özgünel yönetiminde başlayan kazı çalışmalarını, sonrasında Schwertheim yürütmüştür. Münster Üniversitesi, Küçük Asya Araştırma Merkezi (Forschungstelle Asia Minor) antik kentteki araştırmaları 1993 yılından 2013 yılına kadar ardından ise Prof. Dr. Erhan Öztepe yürütmektedir. 400 hektardan daha büyük bir alanı kaplayan antik kentte, yapılan kapsamlı yüzey araştırmaları ve baştan sona korunmuş olan şehir suru da dahil olmak üzere yer üstünde görülebilen antik yapı kalıntılarının incelenmiştir. Surun çevrelediği Roma şehir merkezinde, araştırmalar yoğunlaşmıştır. **(DIA)** Forum üzerinde bir imparatorluk tapınağının temelleri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, Alexandria Troas'ın kloaka maximası olan tüm forumun altında 8-9 m derinlikte uzanan kanalizasyon kanalları ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca portiko, çeşme, muhtemelen Hellenistik bouleuterion'dan dönüştürülmüş olan odeion ve kriptopörtikus gibi diğer forum yapılarının büyük bir kısmı da çeşitli kampanyalarda ortaya çıkarılmıştır. Kent planına göre 400 hektarlık bir alanı kaplar ve 8 km uzunluğunda sur duvarları izlenebilmiştir. Dairesel avlulu bir kapıya sahip olan kent surları Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir. Podyumlu tapınak kazılarında İmparator Claudius'un normal ölçülerden daha büyük portre başı ele geçmiştir. Alexandria Troas'taki çalışmalar, muhtemelen Hadrianus Dönemi'ne ait on iki kenarlı bir yapının ortaya çıkarılmıştır.

SELEUKOS KRALLIĞI (MÖ 312-63)

(DIA) Seleukos Krallığı (Eski Yunanca: Βασιλεία τῶν Σελευκιδῶν). Batı Asya'da Helenistik Dönem'de MÖ 312'den MÖ 63'e kadar varlığını sürdürmüş bir Yunan devletiydi. **(DIA)** Seleukos Krallığı, Büyük İskender tarafından kurulan Makedonya İmparatorluğu'nun bölünmesinin ardından Makedonyalı General Seleukos I. Nikator tarafından kurulmuştur.

(DIA) MÖ 321 yılında Mezopotamya'nın Babil bölgesini ele geçiren I. Seleukos Nikator, eski Pers Ahamenid İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Makedonya'nın kontrolü altına giren ve günümüz Irak, İran, Afganistan ve Suriye'yi kaplayan Yakın Doğu topraklarını da hakimiyetine alarak genişlemeye başlamıştır. Seleukos Krallığı'nın en güçlü olduğu dönemde Anadolu, İran, Levant ve bugünkü Irak, Kuveyt, Afganistan ve Türkmenistan'ın bazı bölgelerini kapsayan topraklara hükmetmiştir.

Troia'da (İlion) I. Antiokhos'u onurlandıran sadık bir kararname gibi çağdaş kaynaklar, Seleukos devletini Yunanca olarak hem imparatorluk (**arche**) hem de krallık (**basileia**, Βασιλεία τῶν Σελευκιδῶν) olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde, Seleukos hükümdarları Babil'de kral olarak adlandırılmıştır.

Ancak MÖ 2. yüzyıldan itibaren antik yazarlar, Seleukos hükümdarını **Suriye Kralı, Asya Beyi** ve diğer unvanlarla adlandırmışlardır. Seleukos hükümdarlarının kendilerini Suriye kralı olarak gösterdiklerine dair kanıt, kendisini “**İskender'in Amirali ve Suriye Kralı**” olarak tanımlayan **Menophilos oğlu Antigonos'un** yazıtıdır. Antigonos kendisini hükümdar olarak Alexander Balas ya da II. Alexander Zabinas ile ilişkilendirmektedir.

(DIA) Son Akhamedî Kralı III. Darius yönetimindeki Pers İmparatorluğu'nu kısa sürede fetheden Büyük İskender, MÖ 323 yılında genç yaşta ölmüş ve kısmen Hellenleşmiş bir kültüre sahip geniş bir imparatorluğu yetişkin bir varisi olmadan bırakmıştır. İmparatorluk, önce Perdikkas yönetimi altına girmiş ve ardından geniş imparatorluğun geniş toprakları İskender'in generalleri arasında paylaştırılmıştır.

Seleukos Krallığı, Helenistik kültürün önemli bir merkeziydi. Yunan gelenekleri ve dili ayrıcalıklıydı; çok çeşitli yerel gelenekler genel olarak hoş görülürken, kentli bir

Yunan eliti, egemen siyasi sınıfı oluşturmuş ve Yunanistan'dan sürekli göçle güçlenmiştir.

(DIA) Krallığın batı toprakları, rakip bir Hellenistik krallık olan Mısır'daki Ptolemaios Hanedanlığı ile birçok kez karşı karşıya gelmiştir. Doğuda ise MÖ 305 yılında **Maurya** İmparatorluğu'nun Hintli hükümdarı Khandragupta ile yaşanan çatışma, İndus'un batısındaki geniş toprakların alınmasına ve siyasi bir ittifaka yol açmıştır. **(DIA)**

İskender'in generalleri olarak bilinen halefleri, İskender'in ölümünün ardından imparatorluğunun bazı bölgelerinde üstünlük sağlamak amacıyla birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdir. Eski bir general ve o zamanın Mısır satrabı olan I. Ptolemaios Soter, yeni sisteme ilk meydan okuyan kişi olmuş ve bu da olasılıkla Perdikkas'ın ölümüne yol açmıştır. Ptolemaios'ın isyanı MÖ 320'de Triparadeisos Bölünmesi'nin ardından imparatorluk topraklarının yeniden bölünmesine yol açmıştır. **“Süvarilerin Başkomutanı”** (yani hetairoi) olan ve birinci ya da saray **khiliarkh**'ı olarak atanan ve böylece MÖ 323'ten itibaren başkomutan **Perdikkas**'tan sonra Kraliyet Ordusu'ndaki en kıdemli subay olan **Seleukos**, Babil'i aldıktan sonra egemenliğini acımasızca genişletmeye devam etmiştir. (Daha sonra Perdikkas'a düzenlenen suikaste de yardım etmiştir). Seleukos, MÖ 312 yılında Babil'e yerleşmiş ve bir yıl sonra yani **MÖ 311 yılı** Seleukos İmparatorluğu'nun kuruluş tarihi olarak kullanılmıştır.

Babil Savaşı (MÖ 311-309)

(DIA) Seleukos'un Babil'deki yükselişi, I. Antigonos Monophthalmos'un Asya'daki topraklarının doğu sınırını tehdit etmiştir. Antigonos, oğlu I. Demetrius Poliorketes ile birlikte Babil'i ilhak etmek için başarısız bir sefer düzenlemiş ancak Seleukos'un zaferi Babil üzerindeki hak iddiasını ve meşruiyetini garantilemiştir. Sadece Babil'e değil, tarihçi Appianus'un aktardığı üzere Büyük İskender imparatorluğunun muazzam doğu kısmının tamamına böylece hükmetmiştir:

Appianus'a göre: Her zaman komşu ulusları bekleyen, silahları güçlü ve konseyde ikna eden Seleukos, Mezopotamya, Ermenistan, 'Seleukos' Kapadokyası, Persis, Parthia, Baktriya, Arabia (Arabistan), Tapouria, Sogdia, Arakhosia, Hyrkania

ve İndus nehrine kadar İskender tarafından boyun eğdirilen diğer komşu halkları ele geçirmiş, böylece imparatorluğunun sınırları İskender'den sonra Asya'daki en geniş sınırlarına ulaşmıştır. **Frigya'dan İndus'a kadar olan bütün bölge Seleukos'a tabiydi.**

Seleukos–Mauryan Savaşı (MÖ 305–303)

(DIA) Khandragupta Maurya (Sandrokottos), MÖ 321 yılında Nanda İmparatorluğu'nu ve Magadha'daki başkentleri Pataliputra'yı fethettikten sonra **Maurya İmparatorluğu**'nu kurmuştur. Khandragupta daha sonra dikkatini İndus'a yöneltmiş ve MÖ 317'de İskender'den geriye kalan Yunan satraplıklarını fethetmiştir. Bir çatışma bekleyen Seleukos ordusunu toplayarak İndus bölgesine yöneltmiştir. Khandragupta'nın 600.000 asker ve 9.000 savaş filinden oluşan bir orduya sahip olabileceği söylenmektedir.

Modern araştırmacıların genelinin kabul ettiğine göre, Khandragupta, Hindikuş, günümüz Afganistan'ı ve Pakistan'ın Belucistan eyaleti de dahil olmak üzere İndus'un batısındaki geniş toprakları bir antlaşma yoluyla resmen aldığı yönündedir.

Arkeolojik olarak, Ashoka Ferman yazıtlarının bildirdiği üzere Maurya egemenliğinin somut göstergeleri, güney Afganistan'daki Kandahar'a kadar uzanmaktadır. Yine Appianus'a göre: Seleukos, İndus'u geçmiş ve bu nehrin kıyısında yaşayan Hintlilerin kralı Sandroktos [Maurya] ile anlaşıp evlilik ilişkisi kurana kadar savaşmıştır. Genel olarak bu ittifakı resmileştirmek için Khandragupta'nın Seleukos'un kızı ya da hediye ettiği Makedonyalı bir prensesle evlendiği düşünülür.

(DIA) Khandragupta da buna karşılık olarak Seleukos'a 500 savaş fili hediye göndermiştir, ki bu filler MÖ 301'deki İpsos Savaşı'nda belirleyici rol oynamış askeri varlıklardır.

Seleukos'un Batıya doğru genişlemesi:

(DIA) Lysimakhos ile birlikte MÖ 301 yılındaki İpsos Savaşı'nda I. Antigonos Monophthalmos'a karşı kazanılan kesin zaferin ardından Seleukos, Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'nin kontrolünü de ele geçirmiştir.

(DIA) Suriye'de, Asi Nehri kenarında yer alan günümüzde Antakya'da babası **Antiokhos**'un adını verdiği Antiokheia adında yeni bir başkent kurmuştur. Ayrıca

Babil'in kuzeyinde, Dicle (Tigris) Nehri kenarında alternatif bir başkent olarak, **Seleukeia**'yı da kurmuştur. Seleukos'un kurmuş olduğu imparatorluk, eski müttefiki Lysimakhos'u MÖ 281 yılında Sardeis yakınlarındaki **Korupedion Ovası'nda** yenmesinin ardından en geniş sınırlarını ulaşmış ve Batı Anadolu'yu kapsayacak şekilde kontrolünü genişletmiştir. **(DIA)** Lysimakhos'un Avrupa'daki topraklarını, özellikle de Trakya'yı ve hatta Makedonya'yı kontrol altına almayı uman Seleukos, Avrupa'ya ayak bastığı sırada Ptolemaios Keraunos tarafından MÖ 281 yılında öldürülmüştür.

(DIA) I. Seleukos Nikator'un oğlu ve halefi I. Antiokhos Soter, elinde İmparatorluğun Asya'daki topraklarının neredeyse tamamını kapsayan muazzam bir krallık bulmuş, ancak Makedonia'da II. Antigonos Gonatas ve Mısır'da II. Ptolemaios Philadelphos ile karşı karşıya kalmıştır. Rakiplerine karşı İskender imparatorluğunun Avrupa'daki bölümlerini fethetme konusunda babasının bıraktığı yerden devam edemeyeceğini anlamıştır.

Orta Asya topraklarının parçalanması:

20 yıl hüküm süren I. Antiokhos Soter (MÖ 281-261) ve ardından oğlu ve halefi II. Antiokhos Theos'un (MÖ 261-246), II. Ptolemaios ile tekrarlanan savaşları ve Küçük Asya'nın Kelt (Galat) istilasını gibi zorluklarla batıda karşı karşıya kalması İmparatorluğun doğusundaki topraklarını bir arada tutma konusunda dikkatlerini dağıtmıştır.

II. Antiokhos'un hükümdarlığının sonlarına doğru, Diodotus yönetimindeki Baktria ve Sogdiana, III. Ariarathes yönetimindeki Kapadokia ve Andragoras yönetimindeki Parthia gibi çeşitli eyaletler aynı anda bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Birkaç yıl sonra, son istilacı Arsakesli Parni tarafından II. Antiokhos yenilgiye uğratılmış ve öldürülmüştür. Ardından bu bölge Parth İmparatorluğu'nun çekirdek bölgesi haline gelmiştir.

Baktria bölgesinin valisi Diodotos, kesin tarih belli olmamakla birlikte MÖ 245 yılı civarında bağımsızlığını ilan ederek Greko-Baktria Krallığı'nı kurmuştur. Zengin

bir Hellenistik kültüre sahip olan bu krallık, Baktria üzerindeki hâkimiyetini kuzeyli göçebelerin istilasına uğradığı MÖ 125 yılına kadar sürdürmüştür. Greko-Baktria krallarından biri olan Baktriyalı I. Demetrios, MÖ 180 civarında Hindistan'ı işgal ederek Hint-Yunan Krallıklarını kurmuştur.

Fra-tara-kalar olarak adlandırılan Persis'deki hükümdarlar, MÖ 3. yüzyılda, özellikle **Vahbarz** yönetimi sırasında Seleukoslar'dan bir ölçüde bağımsızlık kazanmış görünmektedir. Daha sonra yeni kurulan Parth İmparatorluğu'na bağlı (vassal) krallık olmadan önce Persis Kralı unvanını almışlardır.

Parthia'nın Andragoras adlı Seleukos satrabı, Baktria'daki komşusunun ayrılmasına paralel olarak ilk kez bağımsızlık talep etmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Arsakes adında bir Part kabile reisi MÖ 238 civarında Parth topraklarını işgal ederek Parth İmparatorluğu'nun doğduğu Arsakid hanedanlığını kurmuştur.

II. Antiokhos'un oğlu II. Seleukos Kallinikos, MÖ 246 civarında tahta çıkmıştır. II. Seleukos, kısa süre sonra Mısır'daki III. Ptolemaios'a karşı 3. Suriye Savaşı'nda dramatik bir şekilde yenilmiş ve ardından kendi kardeşi **Antiokhos Hieraks**'a karşı bir iç savaş vermek zorunda kalmıştır. Kardeşler arası iç çekişmeyi fırsat bilen Baktria ve Parthia imparatorluktan ayrılmış, Küçük Asya'da (Anadolu'da) ise Seleukos Hanedanlığı kontrolü kaybetmek üzeredir. **(DIA)** Keltler (Gauls) Galatia Bölgesi'ne yerleşmiş, Bithynia, Pontus ve Kapadokia'da yarı bağımsız yarı Hellenleşmiş krallıklar ortaya çıkmış ve **(DIA)** batıdaki Pergamon kenti Attalid Hanedanı adı altında bağımsızlığını ilan etmiştir.

Galatların bağımsızlık kazanması ve Pergamon'daki Attalidlerin Anadolu'daki kıyı kentlerinin kontrolünü ele geçirmesiyle Seleukos ekonomisi ilk zayıflık belirtilerini göstermeye başlamıştır. Sonuç olarak, Seleukos'ların Batı ile teması kısmen engellenmiştir.

Yeniden Doğuş (MÖ 223-191)

(DIA) II. Seleukos'un küçük oğlu III. Antiokhos'un (Büyük), MÖ 223 yılında tahta geçmesiyle Seleukos Krallığı'nda yeni bir canlanma başlamıştır.

MÖ 217 yılında Mısır'daki Ptolemaios Krallığı'na karşı giriştiği ve **Raphia Savaşı**'nda yenilgiyle sonuçlanan 4. Suriye Savaşı'nda başlangıçta başarısız olsa da

Antiokhos, I. Seleukos'tan sonra Seleukos Krallarının en büyüğü olarak kabul edilir. **(DIA)** Sonraki on yılını **anabasis** olarak adlandırılan seferini doğudaki yönetim alanında kalan Parthia ve Greko-Baktria gibi asi vassal krallıkları itaate zorlama ile geçirmiştir.

Labus Dağı Savaşı ve Arius Savaşı gibi birçok zafer kazanmış ve Baktriya başkentini kuşatmıştır. Hatta dedesi Seleukos'u taklit ederek Hindistan'a bir sefer düzenlemiş ve burada Kral Sophagasenus (Sanskritçe: Subhagasena) ile buluşarak, belki de Seleukos-Mauryan Savaşı'ndan sonra yapılan mevcut **anlaşma ve ittifak gereğince savaş filleri almıştır. Polybius'a** göre (11.34): Antiokhos, Kaukasus Indikus'a (Paropamisos) (Hindukuş) geçmiş ve Hindistan'a inmiştir; Hintlilerin kralı Sophagasenus'la dostluğunu yenilemiş; toplam **150 fili olana kadar çok sayıda fil almıştır**; ve birliklerinin tedarikini sağladıktan sonra, ordusuyla bizzat tekrar yola çıkmıştır. Kyzikoslu Androsthene'si, bu kralın kendisine teslim etmeyi kabul ettiği hazineyi eve götürme görevini bırakmıştır. Arakhosia'dan geçip Enymanthus Nehri'ni aştıktan sonra Drangene üzerinden Karmania'ya gelmiş ve artık kış olduğu için adamlarını orada kışlık karargâha yerleşmiştir.

MÖ 205 yılında Antiokhos batıya geri döndüğünde, IV. Ptolemaios'un ölümüyle birlikte durumun yeni bir batı seferi için elverişli olduğunu görmüştür. Ardından Antiokhos ve Makedonya Kralı V. Philippos Mısır dışındaki Ptolemaios mülklerini bölüşmek için bir anlaşma yapmışlar ve 5. Suriye Savaşı'nda Seleukoslar, V. Ptolemaios'u Koele-Suriye'nin kontrolünden çıkarmışlardır. MÖ 200 yılında **Panium Savaşı**'ndan sonra bu topraklar Ptolemaioslardan Seleukoslara kesin olarak geçmiştir. Antiokhos, en azından Seleukos Krallığı'nı yeniden eski ihtişamına kavuşturmuş gibi görünmektedir.

Yunanistan'a doğru genişleme ve Roma ile savaş:

Eski müttefiki Makedonya Kralı V. Philippos'un MÖ 197'de Roma tarafından yenilgiye uğratılmasının ardından, Büyük Antiokhos Yunanistan'a doğru genişleme

fırsatını bulmuş ve sürgündeki Kartacalı general **Hannibal** tarafından cesaretlendirilen ve hoşnutsuz Aetolya Birliği ile ittifak yaparak Hellespontos boyunca bir istila başlatmıştır.

(DIA) Büyük ordusuyla Seleukos İmparatorluğu'nu Hellen Dünyası'nın en önde gelen gücü haline getirmeyi amaçlayan III. Antiokhos'u Akdeniz'in yükselen yeni gücü Roma Cumhuriyeti'yle karşı karşıya getirmiştir. MÖ 191'de Thermopylae ve MÖ 190 yılında Manisa Magnesia'sı (Magnesia ad Spylos) savaşlarında Antiokhos'un kuvvetleri mağlup olmuşlardır. Antiokhos, barış yapmaya, büyük tazminat ödemeye, Anadolu'dan çekilmeye ve 'Toros Dağları'nın batısındaki Seleukos topraklarını bir daha asla genişletmemeyi kabul ettiği **Apamea Antlaşması'nı MÖ 188** yılında imzalamaya mecbur kalmıştır. Ardından Roma'nın savaşta müttefikleri olan **Pergamon'daki Attalos Krallığı ve Rodos Cumhuriyeti**, Anadolu'daki eski Seleukos topraklarını ele geçirmiştir. Antiokhos, tazminatı ödemek için para koparmaya çalıştığı bir başka doğu seferinde **MÖ 187** yılında öldürülmüştür.

(DIA) MÖ 100 yılına gelindiğinde, bir zamanların güçlü Seleukos İmparatorluğu Antakya (Antiocheia) ve bazı Suriye şehirlerinden biraz daha büyük bir alana hükmetmekteydi. Güçlerinin açık bir şekilde tükenmesine ve krallıklarının gerilemesine rağmen, soylular, Mısır'daki Ptolemaios ve diğer dış güçlerin ara sıra müdahalesiyle düzenli olarak kralcılık oynamaya devam etmişlerdir. Seleukoslar, diğer komşuları arasında yararlı bir tampon oluşturdukları için, başka hiçbir ulus onları yok etmek istemediği için varlıklarını sürdürmüşlerdir. Anadolu'da Pontuslu VI. Mithridates ile Romalı General Sulla arasındaki savaşlarda Seleukoslar, her iki büyük güç tarafından da büyük ölçüde yalnız bırakılmıştır.

Ancak Mithridates'in hırslı damadı, Ermenistan kralı Büyük Tigranes, güneydeki sürekli iç çatışmalarda genişleme fırsatı görmüş ve MÖ 83 yılında, bitmek bilmeyen iç savaşlardaki gruplardan birinin daveti üzerine Suriye'yi işgal etmiş ve kısa sürede Suriye'nin hükümdarı olarak Seleukos İmparatorluğu'nun neredeyse sonunu getirmiştir. Ancak Seleukos egemenliği tamamen sona ermemiştir. Romalı General Licinius Lucullus'un MÖ 69 yılında hem Mithridates'i hem de Tigranes'i yenilgiye uğratmasının ardından, **XIII. Antiokhos yönetiminde Seleukos krallığı yeniden**

kurulmuştur. Buna rağmen, bir başka Seleukos olan II. Philippos'un Antiokhos ile yönetim mücadelesine girmesi nedeniyle iç savaşlar önlenememiş, Romalıların Pontus'u fethinden sonra, Seleukoslar yönetimindeki Suriye'nin sürekli bir istikrarsızlık kaynağı olmasından giderek daha fazla endişe duymaya başlamışlardır. Mithridates MÖ 63 yılında Pompeius tarafından yenilgiye uğratılınca, Pompeius bağlı (vassal) krallıklar ve eyaletler kurarak Hellenistik Doğu'yu yeniden inşa etmeye başlamıştır.

Ermenistan ve Yahudiye (Judea) gibi bağlı ulusların yerel krallar altında bir dereceye kadar özerklikle devam etmelerine izin verilirken Pompeius, Seleukosların devam edemeyecek kadar sorunlu olduğunu görmüş ve her iki rakip Seleukos prensini de ortadan kaldırarak Suriye'yi bir Roma eyaletine dönüştürmüştür.

Batı Asya'da Seleukosların varlığı kabaca bir yüzyıl kadar sürmüştür. Dönemin karmaşık olaylarıyla ilgili bilgimiz bu denli yetersizken Seleukosların varlığının etkilerini etrafıca değerlendirmek zordur. Ancak yoğun kolonizasyon sonucunda, özellikle Lykos Vadisi'ndeki Laodikeia ve Stratonikeia gibi önemli kentlerin kurulması ve Galatların Orta Anadolu'da yerleşik hayata geçmeleri Seleukoslar döneminde bölgedeki önemli değişiklikler olarak kabul edilebilir.

Seleukos siyasetinin önemli bir tarihi sonucu, Roma'nın Küçük Asya ile ilgili meselelere ilk kez doğrudan müdahalesidir. Tamamen farklı bir niyetle hareket eden III. Antiokhos eylemlerinin ne denli beklenmedik sonuçlar doğurabileceğini öngörememiştir. Ancak diğer taraftan, bir nebze de olsa kralın, Seleukosların ihtişamlı geçmişini yeniden canlandırma hırsına ve hatta Büyük İskender'i taklit etme saplantısına kurban gittiği söylenebilir.

Hükümdar Kültü:

(DIA) Büyük İskender henüz hayattayken bir tanrı olarak kutsanmıştır. Seleukos hükümdarları ise kendilerini tanrısallaştırmış olmasalar dahi, Apollon soyundan geldiklerini iddia ederek sıradan insanlardan daha yüksek bir mertebede olduklarını vurgulamışlardır. Seleukos'larda Kral Kültü, I. Antiokhos Soter'in Galatları yenerek **insanlığın "Kurtarıcısı"** ilan edilmesinin ardından ivme kazanmıştır. Hellen kültüründe Sardeis ve Teos halklarının Laodike için yaptıkları gibi,

yaşamakta olan hükümdarlara **sunaklar, kurbanlar ve festivaller adaması**, siyasi gücü polis hayatının dar sınırlarının ötesine geçen bir insana sadakat göstermenin ve o kişiyi uygun biçimde onurlandırmanın bir yoluydu. Böylece, konu teolojik olarak fazlaca irdelenmeden kralların ezici gücü kavramsallaştırılmıştı. Bazen bizzat genellikle de komutanları ve birlikleri tarafından temsil ediliyorlarsa da krallar somut ve mevcuttu; güçleri günlük yaşamın üzerinde doğrudan ve kesin bir etkiye sahipti. Herkesin görebileceği gibi krallar **“tanrıların tezahürüydü”** (yani theoi epiphaneis). Bu nedenle kentler ve krallar **arasında çok önemli bir iletişim aracı olan hükümdar kültü, tebaa ile kral arasındaki ilişkinin de sürekli tekrarlanan bir yasalaştırılmasıydı.**

İonia kenti Teos’un almış olduğu iki uzun kararname, bir kralın şehri bizzat ziyareti durumunda kentin verdiği tepkileri ortaya koyan çarpıcı bir örnektir. III. Antiokhos, İonia’ya büyük ihtimalle doğu satraplıklarındaki uzun seferlerin ardından MÖ 203 yılında gelmiş ve bu nedenle taze başarılarının şöhreti, bizzat mevcudiyetinin kentteki etkisini büyük ölçüde artırmış olmalıdır:

Teos Kararnamesi:

“.. bütün Hellen kentlerinin ve özellikle de bizlerin (Teos) ortak velinimeti (euergetes) olmaya karar verdi ve Toroslar’ın diğer tarafında kalırken, bize bir çok fayda sağlayan oydu ve bölgemize geldikten sonra işleri bizim lehimize çevirecek biçimde düzeltti ve şehrimizde kalarak sürekli savaşların ve verdiğimiz katkılarının büyüklüğü nedeniyle ortaya çıkan hem kamusal hem özel konulardaki zayıflığımızı gördüğünden ve şehrimizi ve bölgemizi kutsadığı tanrıya (Dionsyos) hürmetkar kalmak istediğinden ve hem halkımıza hem Dionysos sanatçıları kurumuna iyilik etmek dileğiyle, meclise bizzat katılıp kentin ve kente ait toprakların kutsal ve dokunulmaz ve haraçtan muaf olacağı kararına vardı; ve Kral Attalos’a ödediğimiz diğer katkılara gelince, kendi hakimiyeti altında bu sorumluluklardan muaf olacağımızı ilan etti ve kentimize yaptığı katkılarının artması nedeniyle, yalnızca halkın velinimeti unvanını değil, aynı zamanda kurtarıcı (soter) unvanını da almalıdır. [...] Aynı şekilde, kız kardeşi Kraliçe Laodike de kral gibi sürekli aynı

tavır benimsiyor ve kendinin kent için hayır işleri yapmaya gayretli ve hevesli olduğunu gösteriyor ve insanlar her ikisinden de çok büyük faydalar sağlamıştır; ve bu minvalde bizim de her fırsatta, kral ve kraliçeye layık biçimde şükranlarımızı sunduğumuzun ve sağladıkları faydalar karşısında kendimizi aşarak onları onurlandırdığımızın bilinmesi için ve insanların onların iyilikleri karşısında mümkün olan tüm cömertçe minnettarlığı gösterebilmeleri için, bahtiyarlık içinde (iyi olacağı düşünüldü ki); Dionysos'un kült heykelinin yanına, Kral Antiokhos ve kız kardeşi Kraliçe Laodike'nin kutsal meselelere yakışacak derecede güzel ve uygun mermer kült heykelleri yerleştirilsin ve böylece mümkün olabilecek en üst düzeyde herkes onları onurlandırabilsin ve kentin ortak kurtarıcıları olsunlar ve hayırlarını ortak olarak bize bahşedebilsinler (Herrmann 1965, 33-36; SEG 41, 1003, 1; Ma 2002, 308-311, no. 17).

Teos'ta bulunan bu metin Antiokhos ile kent arasında bir sadakat bağı oluşturan karşılıklı iyilik ve onur alışverişini ortaya koyan çarpıcı bir örnektir. Teos halkının edindiği ayrıcalıklar, (özgürlük, dokunulmazlık, haraçlardan muafiyet) o kadar önemliydi ki, kralın ve kraliçenin kült heykelleri, Teos'taki en önemli tapınakta kentin ana koruyucu tanrısı Dionysos kült heykelinin yanına dikilmiştir. Böylece Antiokhos ve Laodike, kentin yeni koruyucuları olarak Dionysos ile aynı değerde temsil edilmiştir.

İkinci kararnamede, Kralın onuruna düzenlenen bir festival tanıtılmaktadır:

... müteşekkîr bir şekilde (festival) tertiplensin ... **Antiokheia ve Laodikeia** (festivalleri) ... ve kentin bütün yöneticileri ve Dionysos Sanatçıları (Birliği'nin) ... o gün içerisinde bir araya gelsinler. Symmoria'ların her biri kendilerine ait yerdeki symmoria sunağını yanına Kral Antiokhos Megas ve, onun kız kardeşi, Kraliçe Laodike'nin bir sunağını inşa ettirsinler ve kurban kesimini bu (sunağın) üzerinde yerine getirsinler ve kurbanların (kesimini) ve libasyonları Kral'ın rahibi başlatsın ve tıpkı Leukathea şenliklerinde Poseidon rahibinin yönettiği gibi bu şenliklerde de Symmoria'lar tarafından gerçekleştirilen diğer tüm ritüelleri o (Kral'ın rahibi) yönetsin.

Teos halkı karar verdi ki, rahiplerin ve hakimlerin yanı sıra, şehrimizde yaşayan herkes kendi evinde kendi imkanlarına göre adaklar (kurban) adayacaklar ve festivali

kutlayacak ve kentte herkes o gün süslerini takacak, ve kentte ve kırsaldaki tüm i ler askıya alınacak ve o gün herkes için mahkemeler tatil edilecek ve bu festival kutsal kitaba kaydedilecek; ve bazı yardımlarını karara bağladığı ve sonradan yerine getireceği diğerlerini yapmaya söz verdiği bu yerin, Kral Antiokhos Megas adına kutsanması için, Kent Danışma Meclis Binasına (yani **bouleuterion**), kralın mümkün olduğunca m kemm l yapılmış bronz bir kült heykeli yerleştirilecek [...] ve kral bize yalnızca barış getirmeyip aynı zamanda bizi hara lardan (syntaxes) da muaf tutarak sonraki döneme dair ağır ve yüksek vergileri de hafiflettiği için ve toprağın işlenmesini güvenli ve verimli kıldığı için (iyi olacağı d   n ld  ki); her yıl bu topraklardaki ağaçlarda yetişen ilk ürünler, ilk meyve adakları olarak kralın kült heykelinin önüne yerleştirilecek. [...] Ve Kraliçe Laodike'nin, kendisine verilen onurlara ek olarak, minnettarlığımızı yalnızca bugün gösteriyor olmanın ötesinde, gelecekte de ilelebet hatırlanacak biçimde onurlandırılması gerektiği için [...] Agora'daki  e me onarılacak ve  e meye su geldiğinden emin olunacak ve bu  e me Kral Antiokhos'un kız kardeşi Kraliçe Laodike'ye adanacak ve  e me adını Laodike'den alacak; ... ve kent adına kurbanlar adayan tüm rahipler ve rahibeler, uygun olduğunca bu  e meden su alacaklar ve su adakları yapan herkes suyu bu  e meden alacak ve gelinlerin banyo suyu bu  e meden alınacak (Herrmann 1965, 46-40, SEG 41, 1003; Ma 2002, 311-317 no. 18, O. Tekin, Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu. Krallar, İmparatorlar ve Kent Devletleri (İstanbul 2021/2002, 17-20).

ANTIOKHEIA (ANTAKYA)

(DIA) S. Redford, *Antioch on the Orontes. Early Explorations in the City of Mosaics / Asi'deki Antakya. Mozaikler Şehrinde İlk Araştırmalar*. Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi Yayınları (İstanbul 2014).

Asi Nehri üzerindeki Antioheia, (günümüzde Antakya) (Eski Yunanca: Ἀντιόχεια ἡ ἐπὶ Ὀρόντου, Antioch on the Orontes) Seleukos Hanedanlığının kurucusu I. Seleukos Nikator (MÖ 306-281) tarafından **MÖ 300 yılında** kurulmuştur. Seleukos Krallığı'nın başkenti olan **Antiokheia**, daha sonra hem Roma hem de Bizans İmparatorluğu'nun eyalet başkenti olarak hizmet vermiştir. Ayrıca **Antiokheia** Haçlı Seferleri sırasında, Levant'ta kurulan dört Haçlı devletinden biri olan **Antiokheia** Prenslığının başkenti olarak ta hizmet vermiştir. Antik kentin kalıntıları Asi Nehri kenarında ve günümüzde modern Hatay İlinin merkezindeki Antakya'da yer almaktadır.

(DIA) I. Seleukos Nikator'un babası Antiokhos'a ithafen Antiokheia (günümüzde Antakya) adını verdiği şehir ile 25 km güneybatıdaki liman şehri Seleukeia Pieria (günümüzde Samandağ), geniş imparatorluğunu kontrol edebilmesi için Suriye'nin kuzeybatısında kurulan dört büyük kentten ikisiydi.

(DIA) Kentin konumu, sakinlerine coğrafi, askeri ve ekonomik faydalar sağlamıştır; Antiokheia baharat ticaretinde önemli bir yere sahipti ve İpek Yolu ile Kral Yolu'na kolayca ulaşılabilen bir konumdaydı.

I. Seleukos Nikator'un, Antiokheia'yı bir ritüele göre kurmuş olduğu söylenir. Baş tanrı Zeus'un kutsal **kuşu olan bir kartala bir parça kurban eti verilmiş ve kartalın eti götürdüğü yerde şehir kurulmuştur**. Tarihçi Malalas'a göre Seleukos, Antiokheia kentini saltanatının **12. yılında ve Artemisios** ayının 22. gününde, yani MÖ 300 yılının mayıs ayında kurmuştur.

(DIA) I. Seleukos Nikator'un kurmuş olduğu asıl kenti, mimar **Xenarius**'un Alexandria'nın ızgara planını taklit edilerek planlamış olduğu bildirilmektedir. Antakyalı edebiyatçı **Libanios** bu şehrin ilk inşasını ve düzenlenmesini ayrıntılı bir şekilde aktarmaktadır (i. s. 300. 17). Bu dönemde kurulan birçok Yunan kenti gibi Antiokheia'nın kent planı, yatay ve dikey hatların kesişmesinden (yani **orthogonal**)

oluşan ızgara plana göre inşa edilmiştir. Seleukos tarafından inşa ettirilen ve muhtemelen tapına, hamam, idari ve askeri yapılar gibi birçok kamu binasının bulunduğu bu dönemde yani Hellenistik Dönem Antiokheia'sından günümüze neredeyse hiçbir kalıntı ne yazık ki ulaşmamıştır.

Antiokheia ilk kurulduğu Hellenistik Dönem'de, Hellenistik modellere dayalı, temel olarak Yunanca (Grekçe) konuşan halkların yaşadığı bir Yunan koloni şehridir. Şehrin ilk sakinlerinin büyük bir kısmı Seleukos ordusundan emekli olmuş **Makedonyalı askerlerden** ve **Atinalılardan** oluşmuştur. Öte yandan Antiokheia'nın çok kültürlü nüfusuna yerli **Suriyeliler, Yahudiler, Giritliler, Kıbrıslılar** ve çeşitli kökenlerden gelen köleler de dahildir. Şehir içinde her grubun ayrı yerleşim alanı vardı, ancak sadece **Makedonlar ile Atinalılar tam vatandaş olarak kabul edilmişlerdir**.

Büyük İskender'in Antiokheia'nın bulunduğu yerde kamp kurduğu ve **Zeus Bottiaeus**'a bir sunak adadığı söylenir; söz konusu bu sunak gelecekte kurulacak olan kentin kuzeybatısında yer almaktadır. Bu anlatı, sadece MS 4. yüzyılda yaşamış Antiokheialı hatip Libanios'un yazılarında bulunur ve Antiokheia'nın statüsünü yükseltmeyi amaçlayan bir efsane olabilir. Ancak anlatılan bu hikâye kendi içinde tutarlıdır ve ihtimal dışı değildir.

Büyük İskender'in MÖ 323 yılında ölümünden sonra halefleri (Diadokhlar), daha önce bahsetmiş olduğumuz gibi topraklarını kendi aralarında paylaşmışlardır. MÖ 301'deki İpsos Savaşı'ndan sonra **I. Seleukos Nikator**, Suriye topraklarını ele geçirmiş ve kuzeybatı Suriye'de dört "**kardeş şehir**" kurmuştur. Bu şehirlerden ilki Hatip Libanios'a göre (Or.XI 93) babası Antiokhos'un adını verdiği Antiokheia'dır. **Tarihçi Suda'ya** göre kent adını oğlu Antiokhos'tan almış olabilir. **I. Seleukos Nikator**'un Antiokheia adında 16 kent kurduğu rivayet edilmektedir. Gerçekten de Hellenistik Krallık coğrafyasında Antiokheia adını taşıyan birçok kentin varlığı görülmektedir (Antiokheia=Başaran/Aydın; Pisidia Antiokheiası=Yalaç/Burdur; Orontes Antiokheiası=Antakya/Hatay gibi).

(DIA) Antiokheia'nın mimari ve kültürel gelişimi, Seleukos'un MÖ 281 yılında ölümünden sonra gelen haleflerinin yönetiminde de artarak devam etmiştir. Seleukos'un oğlu **I. Antiokhos**, bilginlere ve bilim adamlarına aktif hamilik yapmış ve

böylece şehir kısa zamanda **filozofları, astronomları ve tarihçileriyle** üne kavuşmuştur. Mısırlı Ptolemaios Euergetes'in Antiokheia'yı kısa süreliğine egemenliği altına almasından sonra, II. Seleukos kenti geri alarak Seleukos Hanedanlığının merkezi haline getirmiştir. **II. Seleukos Kallinikos** hızla artan nüfus için merkezi yerleşim alanının karşısına, **Asi Nehri üzerinde bulunan hilal şeklindeki ada üzerine yeni bir yerleşim alanı inşa etmiştir.** Adadaki yeni yerleşim alanı, şehrin eski merkezi gibi ızgara planına göre inşa edilmiş ve karadaki kentin merkezine nehrin üzerinde inşa edilen köprülerle bağlanmıştır.

(DIA) Kentin kuruluşundan sonraki yaklaşık 125 yıl Antiokheia'nın kentsel yüzü çok büyük değişikliğe uğramamıştır. **IV. Antiokhos Epiphanes** (MÖ 175-174) tarafından başlatılan inşa faaliyetleri kenti antik çağın en gösterişli şehirlerinden biri haline getirmiştir. IV. Antiokhos Epiphanes, kentin içinde kendi adıyla **Epiphania** olarak adlandırılan yeni bir yerleşim alanı kurmuştur. Yeni kurulan bu alanda siyaset ve eğitim aktivitelerinin yapıldığı geniş bir **pazar yeri (agora)**, bir **meclis binası (bouleuterion)** ve tanrı Jüpiter'e adanmış gösterişli bir tapınak inşa edilmiştir. Aynı dönemde yaptırılan su kemerleri ise Daphne cennetindeki pınarlardan bu yeni mahalleye su taşıyordu.

(DIA) IV. Antiokhos'un ölümünden sonra, Antiokheia ve Seleukos imparatorluğu, Seleukos hanedanının üyeleri ve dışardan gelenler arasında baş gösteren kanlı taht kavgaları yüzünden hızlı bir düşüşe geçmiştir. Bu zayıflama ve dağılma döneminde MÖ 114 ile 92 yılları arasında yapılan, içinde **bir kütüphane bulunan bir mozole** dışında şehre hiçbir önemli yapı eklenmemiş gibi görünüyor. Sonunda MÖ 64 yılında, Romalı General Büyük Pompeius, Seleukos hanedanlığına son vererek Suriye'yi Roma Cumhuriyeti topraklarına katmış ve böylece Büyük İskender'in generallerinden I. Seleukos Nikator'un MÖ 300 yılında kurmuş olduğu Hellenistik Krallık sona ermiştir. Ancak Antiokheia Roma Dönemi'nde de önemini koruyarak Syria Eyaletinin başkenti olmuştur.

(DIA) Syria Eyalet başkenti olan Antiokheia, Roma Dönemi'nde tekrar yükselişe geçmiş ve hatta Hellenistik Dönem ihtişamını **aşacak derecede** görkeme

kavuşmuştur. Roma İmparatorlarının inşa ettirdiği birçok iddialı yapı, şehrin çehresini hızlı bir şekilde değiştirmiştir.

Antiokheia'da ilk Roma izleri MÖ 47 yılında kenti ziyaret eden **Iulius Caesar** dönemine aittir. Caesar dönemi yapıları arasında Gladyatör döğüşlerinde kullanılan ve Romalılara özgü bir yapı olan **amphitiyatro** ile Roma hükümdar (imparator) kültüne adanan ünlü **Caesareum** sayılmaktadır. Söz konusu bu amphitiyatro'nun Anadolu'daki beş amphitiyatrodan birisi olduğunu hatırlayalım (**Pergamon, Kyzikos, Anazarbos ve Mastaura**). **Caesar**'ın Antiokheia'ya armağanları arasında Habib Neccar Dağı (antik Silpios Dağı) eteklerine inşa edilmiş bir **tiyatro**, **su kemeri** ve bir **halk hamamı** da bulunmaktadır.

Roma iç savaşlarından sonra Augustus'un (MÖ 27-MS 14) iktidarı ele alması ve imparatorluğu ilan etmesi hem Antiokheia hem de tüm Roma Dünyası için uzun bir barış ve kalkınma sürecinin başlangıcı olmuştur. Stratejik açıdan çok önemli ve müreffeh Syria (Suriye) eyaletinin başkenti **Antiokheia, Roma ve Alexandria'dan sonra Roma İmparatorluğu** sınırları dahilindeki **üçüncü büyük** kent haline gelmiş; hareketli ve kozmopolit bir merkeze dönüşmüştür. Genel olarak kent nüfusunun 200.000 ile 250.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfus yoğunluğu, kenti **Roma ve Alexandria'dan** (İskenderiye) sonra İmparatorluğun **üçüncü büyük** şehri ve Doğu Akdeniz'in **en önemli şehirlerinden** biri haline getirmiştir.

İmparator Augustus Dönemi'nde, sonradan Roma Dünyası'nın en ünlü şenliklerinden biri haline gelecek olan yerel **Olimpiyat oyunları Antiokheia'da başlamıştır**. Antiokheia'ya cömert davranan Augustus, şehrin hemen dışında geniş bir hamam kompleksi, kendine ait bir halk hamamı olan yeni bir yerleşim alanı ve Antiokheia'nın en ünlü anıtlarından biri haline gelecek olan iki Roma mili uzunluğundaki sütunlu cadde gibi birçok projenin hayata geçirilmesini sağlamıştır.

İmparator Tiberius (MS 14-37), ise bu görkemli sütunlu caddenin üzerini bir çatı ile kapattırması ve ana caddelerin kavşak noktalarına üstü kapalı kemerler inşa ettirmiştir. Tiberius ayrıca Epiphania olarak adlandırılan yerleşim alanını genişletmiş; şehrin doğusuna yeni bir **halk hamamı** inşa ettirmiş ve artan nüfusun ihtiyacını karşılayacak şekilde tiyatroyu genişletmiştir.

İmparator Augustus Dönemi'nde ve Tiberius'un ilk yıllarında kaleme aldığı Coğrafya adlı kitabında Strabon, Antiokheia'nın Seleukeia ve Alexandria'dan çok daha küçük olmadığını belirtmiştir. MÖ 1. yüzyılın ortalarında Sicilyalı Diodoros (Diodorus Siculus) Alexandria'nın 300.000 özgür nüfusa sahip olduğunu belirtmiş olması Antiokheia'nın Strabon zamanında da yaklaşık bu büyüklükte bir şehir olduğuna işaret etmektedir.

MS 23/24 yılında meydana gelen büyük bir yangın, Epiphania agora'sının büyük bir bölümünü tahrip etmiş ve bu yangından 14 yıl sonra kent, yıkıcı bir depremle sarsılmıştır. **Roma İmparatoru Caligula (MS 37-41) Roma'dan Antiokheia'ya yardım göndermiştir. İmparator Claudius Dönemi'nde (MS 41-54) Antiokheia ve çevresi yine büyük bir deprem ve açlıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Claudius, depremten ve açlıktan sarsılan tüm şehirlere yardım göndererek yaralarını sarmaya gayret göstermiştir.**

Roma egemenliğine karşı MS 66 yılında ilk Yahudi Ayaklanması sonrasında Antiokheia'nın Yahudi nüfusu şiddete maruz kalmıştır. Kudüs'ün kuşatılması ve ele geçirilmesinden sonra, muzaffer Roma Generali Titus, Antiokheia'yı ziyaret etmiş ve Kudüs'ten getirdiği savaş ganimetlerinden bir kısmını kente hediye etmiştir. Daphne'deki **(Harbiye) yeni tiyatro inşasının finansmanında Yahudilerden alınan ganimetlerin bir kısmı kullanılmıştır.**

İmparator Trajanus, MS 98 yılında Antiokheia'yı doğudaki Parthlara karşı açılan savaşın merkezi karargâhı yapmıştır. İmparatorun kente yaptığı bağışlar arasında Daphne'den Antiokheia'ya kadar uzanan yeni bir su kemeri ve yeni bir kamu hamamı bulunmaktadır. **MS 115 yılında Trajanus ve halefi Hadrianus Antiokheia'dayken kent, tarihinin gördüğü en yıkıcı depremle sarsılmıştır. Hayatını zor kurtaran Trajanus, deprem sonrasında hasar gören tiyatronun ve büyük sütunlu caddenin de aralarında bulunduğu birçok kamu binasının onarım giderlerini karşılamıştır. Depremden kurtulan Antiokheialılar, hayatta kaldıkları için şükranlarını Daphne'de, Zeus Soter'e (kurtarıcı Zeus) adadıkları bir tapınağı inşa etmekle göstermişlerdir.**

Daha sonraki imparatorlar da halkın kullanımına açık değişik kamu yapıları yaptırarak bu bağışlama geleneğini sürdürmüşlerdir. İmparator Hadrianus (MS 117-138) yeni bir sukmeri yaptırmış ve kenti su kaynaklarını genişletmiştir. Antoninus Pius (MS 138-161) sütunlu ana caddeyi ve şehrin diğer caddelerini **Mısır'dan getirtilen granitle** döşetmiştir. Commodus (MS 180-192) Antiokheia Olimpiyat oyunlarında kullanılmak üzere birçok yapı inşa ettirmiştir. Bu yapılar arasında etrafı çevrili bir **koşu pisti olan ünlü xystos**, bir **kamu hamamı** ve tüm oyunların koruyucusu **Zeus Olympios'a** adanmış bir tapınak bulunuyordu.

Suriye'nin **güçlü eyalet valisi Pescennius Niger**, İmparator Septimius Severus'a baş kaldırdığında Antiokheia haklı eyalet valisi Niger'in tarafını tutmuş ve Niger'in mağlubiyeti sonrasında kent şiddetli bir şekilde cezalandırılmıştır. İmparator Septimius Severus, Antiokheia'nın Suriye Eyaleti'nin başkenti unvanını kaldırmış ve Olimpiyat oyunlarını askıya almıştır. Ancak oğlu İmparator Caracalla, olimpiyat oyunlarını tekrar başlatmış ve MS 215 ile 217 yılları arasında Parthlara karşı düzenlediği askeri seferler sırasında Roma İmparatorluğu'nu Antiokheia'dan yönetmiştir.

MS 3. yüzyılın ikinci yarısında Antiokheia ve bütün Roma İmparatorluğu, ekonomik ve siyasi çalkantılara sahne olmuştur. MS 256 yılında Pers orduları yağmalayarak halkın büyük bir kısmını öldürmüş ve hayatta kalanlar ise esir alınmıştır.

MS 266 yılında kenti ele geçiren Palmyra Kraliçesi Zenobia'nın 6 yıl süren egemenliğine Roma İmparatoru Aurelianus son vermiştir. Çatışmalarla dolu bu uzun dönem, toplumsal ve dinsel huzursuzlukların da eklenmesiyle Antiokheia'nın ekonomik ve fiziksel yapısı büyük zarar görmüştür. Aurelianus'un halefi Probus (MS 276-282) zarar görmüş kenti yeniden ayağa kaldırmak için yeni bir dönem başlatmıştır.

İmparatorluğun ekonomisini istikrarlı hale getiren ve orduyu güçlendiren Diocletiaus Dönemi'nde (MS 284-305) Antiokheia eski ihtişamını yavaş yavaş yeniden kazanmaya başlamıştır. Diocletianus, Antiokheia'da **iki silah imalathanesi, tahıl ambarları ve beş kamu hamamı** inşa ettirmiştir. Bu dönemde inşa edilen en önemli yapılardan birisi ise kenti sık sık ziyaret eden imparatorun kullanması için **Antiokheia**

adasında inşa edilen saray, şehrin devam eden merkezi, idari ve askeri gücünün bir göstergesidir.

Roma İmparatoru Büyük Constantinus'un (MS 306-337) Hristiyanlığı kabul etmesi hem Antiokheia hem de tüm Roma İmparatorluğu için bir dönüm noktası olmuştur. Antiokheia'da her zaman küçük bir Hristiyan topluluk olmuştur, hatta Aziz Paulos, misyonerlik gezileri sırasında Antiokheia'yı kendine merkez edinmiştir. Bu değişim Hristiyanlığı Antiokheia kültürünün hâkim unsuru haline getirmiş ve böylece **Constantinus**, kentin adasında büyük **bir Kilise yapılmasını** emretmiştir.

MS 528 yılında meydana gelen büyük deprem yaklaşık 250.000 kişinin ölümüne neden olmuştur. Sadece 12 yıl sonra kent, Perslerin yağmasına ve hemen ardından da nüfusu gün geçtikçe azaltan veba salgınına maruz kalmıştır. İmparator Iustinianus'un MS 6. yüzyıl ortalarında kenti yeniden inşa etme çabalarına karşın Antiokheia bir daha o eski ihtişamına kavuşamamıştır. MS 638 yılında kenti Arapların alması ile Greko-Latin Antiokheia sona ermiştir.

DAPHNE (HARBIYE)

(DIA) Antiokheia'nın 9 km kadar güneyinde bulunan, muhteşem bir manzaraya ve verimli topraklara sahip Daphne (günümüzde Harbiye) o dönem meşhur bir yerdir. Teraslanmış bir platoya kurulu, birçok pınarıyla, koruluğuyla, bahçesiyle serinliğin hissedildiği Daphne, gösterişli evlerin bulunduğu gözde bir gezi yeri. **(DIA)** Günümüzde de teraslanmış bol su kaynakları ile bu özelliğini halen korumaktadır. Daphne, I. Seleukos Nikator tarafından kurulmuş ve Heykeltraş Bryaxis'in Musagetes'i olarak tanrının kült heykeliyle güzelleştirilmiş Pythik Apollon'a adanmış büyük bir tapınak, ormanlar ve bol su kaynaklarına sahip cennet gibi bir parkı hatırlatmaktaydı.

Tiyatro ve olimpik stadion'un da inşa edilmesiyle Daphne, birçok Roma imparatorunun favorilerinden biri olan uluslararası üne sahip bir eğlence merkezine dönüşmüştür. Roma İmparatoru Diocletianus tarafından burada Hekate için yeraltında bir tapınak inşa ettirilmiştir. Daphne'nin **güzelliği ve yumuşak ahlakı**

antik dünyanın her yerinde benimsenmiştir ve gerçekten de Antakya bir bütün olarak bu her iki şöhreti de paylaşmıştır.

(DIA) Antiokheia'nın liman kenti ise **Seleukeia Pieria**'dır (Yunanca Σελεύκεια ἐν Περίῳ). İngilizce deniz kenarındaki Seleukeia olarak bilinir, daha sonra Suedia olarak adlandırılmıştır. Kent, Asi Nehri'nin oluşturduğu halicin biraz kuzeyinde, Amanos Dağları'nın güney zirvelerinden biri olan Koryphaeus'un batı yamaçlarındaki küçük nehirler arasında kurulmuştur.

PTOLEMAIOS KRALLIĞI (MÖ 306-31)

- 1- T. Grabowski, “Küçük Asya’da Ptolemaioslar Hanedanı”, içinde: O. Tekin (ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri* (İstanbul 2019) 28-47.
- 2- M. Frenschkowski, “Ptolemäer”, in: Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon (BBKL). Band 7, Bautz, Herzberg 1994, 1019–1024.
- 3- G. Hölbl, *Geschichte des Ptolemäerreiches. Politik, Ideologie und religiöse Kultur von Alexander dem Großen bis zur römischen Eroberung*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, (Darmstadt 1994).
- 4- W. Huß, *Ägypten in hellenistischer Zeit 332–30 v. Chr.* Beck (München 2001)
- 5- W. Huß, *Die Verwaltung des ptolemäischen Reichs (= Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte. Heft 104)*. Beck (München 2011).
- 6- W. Huß, *Die Wirtschaft Ägyptens in hellenistischer Zeit (= Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte. Heft 105)*. Beck, (München 2012).
- 7- J. Gilbert Manning, *The Last Pharaohs. Egypt Under the Ptolemies 305–30 BC*. Princeton University Press (Princeton 2010).
- 8- S. Pfeiffer, *Die Ptolemäer. Im Reich der Kleopatra*. Kohlhammer (Stuttgart 2017).
- 9- V. M. Strocka – H. Maehler, *Das ptolemäische Ägypten. Akten des internationalen Symposions 27. – 29. September 1976 in Berlin*. von Zabern (Mainz 1978).

(DIA) Ptolemaioslar (Antik Yunanca Πτολεμαῖοι), erken Hellenistik Dönem’den Roma İmparatorluğu tarafından MÖ 31 yılında fethedilene kadar yaklaşık 300 yıl boyunca Eski Mısır’ı ve daha uzun bir süre boyunca Kyrene, Suriye, Kıbrıs, Sina ve Ege bölgesi gibi komşu toprakları yöneten Makedon-Yunan hanedanının üyelerine verilen addır. Ptolemaios Hanedanlığı, diğer Hellenistik Krallıklarda olduğu gibi (Seleukos, Attalos vb.) adlarını hanedanın kurucusu Kral I. Ptolemaios’tan almıştır. Babası Lagos’a atfen Lagidler (Λαγίδαι Lagídai) olarak da anılırlar. Ptolemaios Krallığı, Eski Mısır tarihinin sınıflandırılmasında Greko-Romen Dönemi’ni ifade eder. İskender sonrası oluşan Hellenistik Krallıklar içerisinde en uzun süre hüküm süren krallık Ptolemaios Krallığı olmuştur.

(DIA) Eski Mısır’ın Makedonya Dönemi, Perslerin Mısır’daki egemenliğine son veren Büyük İskender’in MÖ 332’deki fethiyle başlamıştır. **(DIA)** Ancak Büyük İskender’in MÖ 323 yılında erken ölümü kurduğu imparatorluğunun geleceğini belirsiz bırakmıştır. Büyük İskender’in ölümünden sonra, Doğu Akdeniz’in yeni siyasi haritası, büyük bir kargaşa yaratan Diadokhlar Savaşları sırasında yeniden şekillenmiştir.

Bazı gruplar küçük varislerin koruyucusu olarak bir valinin yönetiminde imparatorluğun birleşik geleceğini savunurken, diğerleri imparatorluğun generallerin yönetimi altında satraplıklarla bölünmesini savunmuşlardır. Sonraki yıllarda yaşanan çatışmaların, yani halefler (diadokhlar) arasındaki savaşlarının belirleyici **itici gücü**, merkezi olarak yönetilen büyük imparatorluğu koruma fikri ile bazı diadokhların kendi bölgelerini tamamen bağımsız olarak yönetme ve muhtemelen topraklarını genişletme istekleri arasındaki gerilimden kaynaklanmıştır. Bununla birlikte, Diadokhlar Savaşları İskender'in halefi olmak için yapılan bir iç savaş olarak da yorumlanabilir; bu savaşta hiçbir aday imparatorluğun tamamını kontrolü altına almayı başaramamış, bu durum Ptolemaios Krallığını da içeren Hellenistik devletler dünyasının kurulmasına yol açmıştır.

Büyük İskender'in generallerinden Lagos'un oğlu aristokrat I. Ptolemaios, MÖ 323 yılında Mısır'ı bir satraplık olarak ele geçirmiş ve ardından gelen Diadokhların birbirleri ile olan mücadelelerinde gücünü ustalıkla kullanmıştır. İskender'in yönetici olarak atadığı Naukratisli Yunan **Kleomenes**, MÖ 322 yılında Ptolemaios tarafından görevden alınmış ve Makedon Kralı Perdikkas MÖ 321 yılında Mısır'a saldırdığında, I. Ptolemaios kendini başarıyla savunmuştur.

Küçük Asya (Anadolu) oldukça hızlı bir şekilde, henüz MÖ 321 yılında Antigonos Monophthalmos'un kontrolüne girmiştir. Tüm Makedon imparatorluğuna hâkim olma tutkusuyla hareket eden bu en güçlü diadokhun saldırganlığı muhaliflerini ona karşı bir araya getirmiştir.

Ptolemaios'un pozisyonu MÖ 306 yılında Salamis Deniz Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra önemli ölçüde değişmiştir. Bu yenilginin bir sonucu olarak Ptolemaios'un Kıbrıs'ın yanı sıra Anadolu'daki üslerini de kaybetmiştir. Bu nedenle Ptolemaios, büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmış ve Antigonos'un bizzat yönettiği muazzam güçteki askeri gücün Mısır'a saldırısını püskürtmeyi başarmıştır. Bu süreçte Antigonos'un izinden giderek I. Ptolemaios, da MÖ 306 yılında rakiplerinin çoğunun yaptığı gibi **basileus** yani kral unvanını alarak Mısır'daki konumunu güçlendirmiştir.

Bu bir yandan bağımsızlık iddiasını güçlendirirken, bazı araştırmacılara göre büyük bir imparatorluk fikrinden fiilen vazgeçildiğini göstermektedir. Diğer grup

araştırmacılar ise tam tersine, kral unvanının alınmasını tam olarak İskender'in halefi olma iddiasının bir ifadesi olarak yorumlamışlardır. **Batlamyus**'un Büyük İskender'in yerine geçmek için ciddi hırslar besleyip beslemediği her durumda belirsiz ve tartışmalıdır. En azından Büyük İskender'in öz kız kardeşi ve Makedonya kraliyet hanedanının hayatta kalan torunları arasında en büyük meşru hak iddiasına sahip olan Makedonyalı Kleopatra'ya kur yapması bunu desteklemektedir. Ancak bu evliliği, iktidarı için tehlikede gören Makedonya Kralı **Antigonos Monophthalmos** engellemiş ve İskender'in kız kardeşi Kleopatra'yı öldürtmüştür.

İpsos Savaşı, Büyük İskender'in ölümünden sonra İskender'in halefleri yani diodokhlar (Ptolemaios hariç) arasında Frigya'ya bağlı İpsos kasabasında **MÖ 301 yılında** yapılan savaş, imparatorluğun parçalanmasını hızlandırmıştır. Küçük Asya'nın büyük bir bölümüne hükmeden Makedonyalı Komutan I. Antigonos Monophthalmos ve oğlu Demetrius Polyorketes, İskender'in **diğer haleflerinden oluşan üçlü koalisyona** karşı yani Makedonya hükümdarı **Kassandros**, Trakya hükümdarı **Lysimakhos** ve Babil ve Pers hükümdarı **I. Seleukos Nikator** ile mücadeleye girişmiştir.

(DIA-İpsos Savaşı Sonrası) İpsos Savaşı ardından Küçük Asya'nın Toros Dağları'na kadar olan hemen hemen tümü, Trakya hükümdarı **Lysimakhos**'un hakimiyetine geçmiştir. Mısırda hüküm süren Makedonyalı I. Ptolemaios Soter, I. Antigonos Monophthalmos'un mağlup olduğu bu savaşa yani **İpsos Savaşı'na** katılmamıştır. Ancak Ptoleimaioşlar, Suriye ve Ege bölgesinde stratejik ve ekonomik açıdan önemli mevkileri işgal etmek için uygun fırsattan yararlanmış ve bu da Seleukoslar ve Antigonoslar ile onlarca yıl sürecek olan çatışmalara yol açmıştır.

(DIA) Lysimakhos'un MÖ 281 yılında Sardeis yakınlarındaki Koroupedion Savaşı'nda ölümünden sonra, I. Seleukos Nikator bu bölgeyi de ele geçirmiştir.

Mısır, elverişli konumu ve Nil Nehri'nin muazzam zenginliği sayesinde en önemli ve etkili diadokh krallıklarından biri haline gelmiştir. **(DIA)** Takip eden 14 hükümdarın hepsi Ptolemaios ismini taşımıştır ve bu ismi Yunanca bir lakap takip etmiştir. Bilinen firavun isimlerinin hiçbirinin yerine geçmeyen bu Yunanca lakap, kralları birbirinden ayırmak için kullanılmıştır.

Daha sonra, diğer **Diadokhlar ve Epigonlarla** evlilik ittifakları yapılmıştır (Eski Yunanca: Epigonos, Hellenistik Dönem’de didokhların halefleri epigon olarak adlandırılmaktadır); II. Ptolemaios ve II. Arsinoë’nin kardeş evliliği ilk başta hala skandal yaratan bir istisna oluşturmuş olsa da daha sonra bu tür evlilikler yaygınlaşmıştır.

YÜKSEK SAFHA

(DIA) Ptolemaioslar Alexandria’yı bir kültür ve bilim merkezi haline getirmişlerdir. Alexandria, doktorlar için en iyi eğitim merkeziydi ve geniş bir kütüphaneye sahipti. Alexandria’nın Roma İmparatorluk Dönemi’nde de tıp eğitimi için önemli bir yere sahip olduğuna Roma Dönemi Ankyra’sından günümüze kalan bir lahit işaret etmektedir.

(DIA) Roma Ankyrası’ndan günümüze kalan birkaç lahitten biri yalnız Ankyra değil diğer şehirlerdeki konsüllerin de genç bir üyesi olan ve cenazesi erkek kardeşleri P. Aelius Kyrion ve P. Aelius Pudens tarafından Mısır’daki Alexandria (İskenderiye) şehrinde geri getirilen **P. Aelius Kyrillos** için bir yazıt taşır; Yazıt Kyrillos’un neden Alexandria’ya gittiğinden bahsetmez ancak eğitim için gittiği neredeyse kesin gibidir ve çok büyük ihtimalle Mouseion’un, yani Alexandria üniversitesinin, önemli bir bölümünü oluşturan tıp okuluna gitmiştir. Ankyra’da bulunan MS 2. yüzyılın ortalarına tarihlenen diğer yazıtlar tıp öğrencilerinin yaşamlarına (ve ölümlerine) tanıklık etmektedir. Bu **dönemde tıp**, hırslı ve eğitilmiş gençlerin yeteneklerinin açığa çıkması için uygun bir mecra haline gelerek çok moda ve oldukça saygı duyulan bir meslek dalı haline gelmiştir.

Alexandria’da filozoflar, şairler ve hepsinden önemlisi doğa bilimcileri, kralın sarayında desteklenmiş ve terfi ettirilmişlerdir. İlk dört Ptolemaios Kralı, Doğu Akdeniz’de çok aktif bir politika izlemiş ve sadece Levant’taki zengin mülklerini korumaya çalışmakla kalmamış, aynı zamanda Ege Bölgesi’nde de önemli üslere sahip olmuşlardır. Bu nedenle Mısır sık sık diğer Diadokh Krallarla savaşa girmiştir, çünkü krallar Büyük İskender İmparatorluğu’nun diğer bölgeleri üzerinde de hak iddia etmeye devam etmiş ve hiçbir şekilde Nil bölgesiyle sınırlı kalmamışlardır. Bu nedenle

Kyrenaika, Suriye, Küçük Asya ve Ege'deki mülkler imparatorluğun ayrılmaz parçası olarak kalmıştır.

II. Ptolemaios, **Khremonides Savaşı'nda** Yunanistan'ı kontrolü altına almak için boşuna uğraş vermiş ve oğlu III. Ptolemaios kendisini "Büyük Kral" olarak ilan etmiştir. Ordusunu Seleukos İmparatorluğu'na karşı Mezopotamya'ya kadar sürmüştür. Ancak ordu birlikleri, kıtlığın da rol oynadığı MÖ 243 yılı isyanıyla geri çekilmek zorunda kalmıştır. İklim bilimci ve volkan bilimcilerden oluşan bir ekip, Ptolemaios Dönemi'ndeki mahsul kıtlığının artmasını, volkanik patlamaların ardından atmosferdeki aerosollerin dağılması sonucunda **Nil taşkınlarının yaşanmamasına** bağlamıştır.

Khremonides Savaşı, Atina ve diğer poleislerin Yunanistan'daki Makedon-Antigonidlerin hegemonyasına karşı bir ayaklanması ve aynı zamanda Mısır kralı II. Ptolemaios ile Makedonya kralı II. Antigonos Gonatas arasındaki bir savaştı. MÖ 267'den 261'e kadar sürmüş olan bu savaş, adını dönemin önde gelen Atinalı politikacısı **Khremonides**'ten almış ve nihayetinde **Ptolemaioslarla müttefik olan Atinalıların yenilgisiyle sonuçlanmıştır.**

Alexandria halkı birkaç kez yönetime karşı ayaklanmıştır. Bu ayaklanmalardan birisi halk arasında çok sevilen bir **Ptolemaios prensesinin** öldürülmesi nedeniyle olmuştur. Bu muhtemelen Mısır firavunları döneminde düşünülemeyecek durumdu. Bilindiği kadarıyla halk, hiçbir zaman bir firavuna karşı ayaklanmamıştı; bu, Mısır yönetimine karşı olan farklılıklara işaret etmektedir.

İon kenti Teos'ta bulunan bir yazıtta Teos'un Mısır'a bir elçi heyeti gönderdiği ve bu heyetin talebi üzerine Kraliçe II. Berenike Euergetes'in, kente otonomi ve vergi muafiyeti gibi imtiyazlar tanıdığı kesinleşmiştir. Yazıt Seleukos kralı II. Antiokhos Theos'un MÖ 246 yılında Ephesos'ta ölmesi üzerine Teos'un birçok Batı Anadolu kenti gibi Ptolemaios hanedanlığına geçtiğini kanıtlamaktadır.

GEÇ EVRE:

Kleomenes Savaşı'nda, Ptolemaiosların Güney Yunanistan üzerinde hegemonya kurma çabaları MÖ 222 civarında başarısız olmuştur. Kısa bir süre sonra **Seleukoslarla olan** mücadele yeniden gündeme gelmiş ve MÖ 217 yılında zaferle

sonuçlanan **Raphia Savaşı**'nda, Makedon, Yunan, Kelt ve Yahudi paralı askerlerin yanı sıra ilk kez Mısırlılar da bu savaşa katılmışlardır.

Ancak **tarihçi Polybios'a göre**, askeri eğitim daha sonra bumerang gibi dönmüş, **Mısırlılar edindikleri bilgileri** Makedon yöneticilerine karşı isyan etmek için kullanmışlardır. Son araştırmalarda bu iddiadan şüphe edilse de Mısır'da muhtemelen ekonomik nedenlerden dolayı isyanların olduğu kesindir.

V. Ptolemaios'tan itibaren taht kavgaları giderek artmış ve 2. yüzyılda imparatorluk Suriye ve Ege bölgesindeki mülklerinin çoğunu kaybetmiştir. MÖ 168'de Seleukoslar tarafından yenilgiye uğratılmış olan Ptolemaioslar, sadece bir Roma müdahalesiyle **IV. Antiokhos'un Ptolemaios İmparatorluğu'nu** ilhak etmesini engellemiştir. Yenilgiler, ekonomik sorunları daha da kötüleştirmiş ve MÖ 2. yüzyılın ortalarında hoşnutsuzluk artmıştır. MÖ 165/64 ve 132/31 yıllarında ciddi isyanlar yaşanmıştır. **VIII. Ptolemaios**'un, iç politikada o kadar zor durumda kaldığı söylenir ki MÖ 155 yılındaki vasiyetinde şiddetli ölümü halinde imparatorluğunun Romalılara geçmesini şart koştuğu söylenir. Kırsal kesimden göç ve ekilebilir arazilerin azalması vergi gelirlerinde düşüşe neden olmuş; paranın değerinin giderek düşmesi ve enflasyon, hoşnutsuzluğun artmasına yol açmıştır. MÖ 2. yüzyılın sonlarına doğru, ilk Ptolemaioslar tarafından oluşturulan kraliyet ekonomi sistemi görünüşe göre büyük ölçüde çökmüştür.

Ptolemaioslar yönetiminin başından sonuna kadar Mısır'da yaşayanların sayısının 7 ila 7,5 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca buna 300.000'in üzerindeki İskenderiye nüfusu eklenmek gerekir.

MÖ 80 yılına gelindiğinde Mısır, diğer Hellenistik monarşiler gibi bağımsızlığını kaybetmiş ve **tahıl tedariki giderek Mısır'a bağlı hale gelen Roma İmparatorluğu'nun hegemonyası altına girmiştir**. Seleukos Hanedanlığının, **Büyük Pompeius** tarafından **MÖ 63 yılında** sona erdirilmesinin ardından Mısır yani Ptolemaioslar, Roma'nın yanında **tek bağımsız güç** ve son diadokh hanedanı olarak kalmıştır. Son olarak, Ptolemaios hükümdarları Romalılarla borç ilişkisi içinde olmuştur. **XII. Ptolemaios Neos Dionysos**, vasiyetini yerine getirmeyi ve kızı **VII. Kleopatra**'ya taç giydirmeyi ancak Romalılar bunu yerine getirmeyi üstlendikleri için

başarabilmiştir. Hanedanın sonu, Kleopatra ile küçük kardeşi **XIII. Ptolemaios** ve küçük kız kardeşi **IV. Arsinoë**'nin danışmanları (özellikle Pothinos ve Achilles) arasındaki mücadeleler büyük ölçüde Romalılar tarafından belirlenmiş ve Julius Caesar tarafından yönetim yetkisi Kleopatra'ya verilmiştir. **(DIA) VII. Kleopatra**'nın, Julius Caesar'dan sonra ikinci ünlü sevgilisi olan Roma'nın üçlü yönetimine (2. triumvirlik: **MÖ 43 yılında Octavianus, Marcus Antonius ve Marcus Aemilius Lepidus**) dahil olan Marcus Antonius ile olan ilişkisi sayesinde Ptolemaios Hanedanı bir kez daha antik dünya **siyasetinin merkezinde** yer almıştır.

(DIA) Marcus Antonius'un Alexandria'ya yaptığı önemli hediyelerle belki de büyük Mısır imparatorluğu yeniden eski ihtişamına kavuşacaktı. Ancak MÖ 31 yılında, daha sonra İmparator olacak Augustus (Octavian) tarafından Actium Savaşı'nda yenilgiye uğratılan Marcus Antonius ve VII. Kleopatra, ertesi yıl intihar ederek tarih sahnesinden silinmişlerdir. MÖ 30'dan itibaren ise Mısır başlangıçta Roma himayesi altında yönetilmiş (Protektorat, Roma imparatorluğu tarafından tam olarak ilhak edilmeden yönetilen ve yetkinin tipik olarak yerel güçlere verildiği sistem); ardından İmparator Augustus Dönemi'nde Roma İmparatorluğuna (Imperium Romanum'a) dahil edilmiş ve Mısır Praefectus'u altında (praefectus Aegypti) düzenlenmiştir. Roma İmparatorluğunun çöküşüyle birlikte Hellenizm döneminin genellikle sona erdiği kabul edilmektedir.

Ptolemaioslar Kültü:

(DIA) Din, Hellenistik yöneticilerin siyaset ve propagandasında önemli bir rol oynamıştır. Hem tüm Hellen dünyasında hem de yerel açıdan önemli eski geleneksel kültürlerin desteklenmesi siyasi araçlar arasında önemli bir yer teşkil etmiştir. Hükümdarların Hellen kentlerinin dini yaşamına büyük ölçüde katılımı, çok sayıda dini nitelikli **euergetizm** (hayırseverlik) işleri, tapınakların inşasını veya yenilenmesini finanse etmeleri ve festival organizasyonlarını desteklemeleri, bu aracı ustaca kullandıklarını açıkça göstermektedir. Bununla birlikte, bu yeni çağda krallar, Hellen dünyasında **güçlü monarşilerin** ortaya çıkması ve **otorite alanındaki yeni güç dağılımı** sonucunda oluşan **yönetici kültürleri** gibi yeni bir stratejik silah elde etmişlerdir. Çoğunlukla kralları tanrısallaştırarak onurlandırma girişimini **başlatan**

poleis'in kendisi olmuştur. Bu durum diğer Hellenistik Krallıklarda olduğu gibi Ptolemaioslar için de geçerlidir. Bu hanedanın ilk yöneticisi **I. Ptolemaios Soter**, Rhodoslular tarafından tanrılaştırılmıştır. Benzer biçimde aynı krala, **Anadolu'da Miletoslular** yaklaşık MÖ 294-288 yıllarında **bir kült adamıştır**. Aynı şekilde Teos'lular da Seleukos Kralı III. Antiokhos'u kentin baş tanrısı Dionysos ile bir tutmuş ve hatta III. Antiokhos'a eşi Kralice Laodike ile birlikte Dionysos'un Naos'unda tapınmışlardır (synnaoi Theoi olarak).

Aynı zamanda bağımsız olarak da kral kültleri kuran Lagidler Hanedanı (Ptolemaioslar), Hellenistik hanedanlar arasında bu uygulamayı en tutarlı biçimde gerçekleştirmişlerdir. Kraliyet ailesi kültürünü Lagidler döneminde Mısır'da başlatan I. Ptolemaios Soter'dir. Ancak bu kültürün yerleşmesinde belirleyici adımları atan ise **II. Ptolemaios**'tur. Tanrısallaştırılan eşi II. Arsinoe, II. Ptolemaios'un dini propagandasında özel bir yere sahiptir. Kraliçe öldükten sonra çeşitli tanrıçalarla özdeşleştirilmiştir. Ancak Ptolemaiosların dış politikası için en büyük potansiyele sahip olan şüphesiz **Arsinoe kültürünün Aphrodite kültürüyle**, özellikle Aphrodite'nin denizcilerin koruyucusu (**Aphrodite Euploia / Venüs Pontia**) ve **yön bulmaya yardımcı olan denizlerin ve gökyüzünün tanrıçası** rolüne dayanan kültürle bağdaştırılmasıdır. Arsinoe kültürü, kralın Doğu Akdeniz siyaseti için ideal bir araç olmuştur. Ptolemaioslar tarafından kurulan Arsinoe adlı yerleşimlerin esas olarak Ptolemaios filosuna hizmet eden liman kentleri olması tesadüf değildir. Özellikle Kıbrıs'ta, ayrıca diğer adalarda ve Anadolu'da Ptolemaios'un kız kardeş kültürünün varlığına dair çok sayıda kanıt mevcuttur.

Siyaset ve propagandada ustaca kullanılan çeşitli dini unsurlarla beraber Lagidlerin MÖ 3. yüzyılda Ege'deki faaliyetleri sonucunda, özellikle de hanedanlığa az ya da çok ölçüde bağlı kentlerde Ptolemaios kültürü gelişmiştir.

(DIA) Hellenistik Dönem Hükümdar Kültü'ne en güzel örneklerden biri Anadolu'da Lykia Bölgesi kentlerinden Limyra'daki (Turunçova) Ptoleimaion'dur. I. Ptolemaios, MÖ 309 yılına Lykia bölgesini ele geçirmiştir. Limyra'da bulunan I. Ptolemaios yazıtı üzerine çalışan Michael Wörrle'nin araştırmalarına göre, bölge coğrafyasına uygun olarak, Mısır Kralı I. Ptolemaios, denizaşırı eyaleti Lykia'da biri

batı ve diğeri doğu Lykia olmak üzere iki **oikonomoi** (yönetici) atamıştır. Olasılıkla Karia'daki yönetim biçimini sürdürterek, Ksanthos'daki üç dilli (trilingual) yazıtta belirtildiği gibi, iki **arkhon**'un (yönetici, yönetimin başında bulunan yüksek memur) başa getirmiştir.

Kentin batısındaki Bizans Dönemi doğu duvarının altında kalmış olan **podyumlu yapı**, basamaklı bir kaide üzerindeki orthostad'ların özenle işlenmiş profillere sahiptir. Avusturyalı Arkeolog Jürgen Borchhardt tarafından 1982-1986 yıllarındaki kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılmıştır. **(DIA)** 15 m kenar uzunluğuna sahip kare planlı bir yapı olan **Ptolemaion**, mimari bezemeler ve heykeltıraşlık eserleriyle, **Lykia Beyi Perikle'nin MÖ 4. yüzyılda yapılan Heroon'unun** yanı sıra, bir Hellenistik Dönem hükümdarı için kentin ortasında, bir kült anıtının yapıldığına işaret etmektedir. Kare biçimli bir temel plan üzerinde yedi ya da sekiz sıra bloklardan inşa edilmiş bir podyum yaklaşık 10 m yüksekliğe ulaşmaktadır. Dört köşesinin yarım sütun pilasterlerle vurgulandığı podyum dorik mimari öğelerle taçlandırılmıştır. **(DIA)** Dorik arşitrav üzerinde kuzey yüzde 12 adet triglyph-metop frizi Kentauromakhia sahneli kabartmalarla süslüdür. Diğer yönlerdeki frizlerin ikonografisi henüz açıklığa kavuşturulamamıştır. Köşe kornişleri üzerindeki dübel yuvaları, podyum üzerinde serbest duran plastik figürler, heykeller olduğuna işaret etmektedir. Köşelerde Halikarnassos (Bodrum) aslanlarının ve Belevi Mausoleion'unun aslan-grifon'larının akrabaları olan kolossal aslanlar yer almaktaydı.

Bu görkemli kare podyum üzerine, cella'sı ion sütunlarıyla çevrili ve olasılıkla doğu yöne bakan bir kapı (Yunan tapınaklarında olduğu gibi) ve penceresi bulunan bir tholos (yuvarlak yapı) oturtulmuştur. Podyumda ağır dor düzenine karşılık üstteki yuvarlak yapıda (tholos) ion düzeni kullanılmıştır. Korinth düzeni ise barok bir biçimde salınan dilimlerle bezeli piramidal çatının orta akroterinde görülür. Olasılıkla Mısır'ın zehirli yılanları, koruyucu apotropeik anlamda alt sıra akanthus yaprakları arasına serpiştirilmiştir.

Söz konusu bu yapı, hafırları tarafından **Hellenistik Hükümdar Kültü'nün naos'u** olarak tanımlanmıştır. Ptoleimaion'da mezar odası olmadığından ve kolossal heykellere ait parçalar ele geçtiğinden, burası bir Mausoleion değil bir naos olmalıdır.

Söz konusu kolossal heykel parçaları naos içerisindeki hükümdar çiftinin bulunduğuna işaret etmektedir.

Ptolemaioslar Dönemi Yerleşmeleri:

(DIA) Yeni kentler kurmak, krallığın etki alanını güçlendirmesinde önemli bir unsurdur. Ptolemaioslar, Küçük Asya yani Anadolu'da dahil olmak üzere, hâkim oldukları tüm bölgelerde yeni kentler kurmuşlardır. Kilikia Trakheia'da içlerinde yaklaşık MÖ 245-235 yıllarında bir Ptolemaios garnizonunun varlığını kanıtlayan Meydancikkale buluntuları, Lagidlerin deniz kıyısından uzak yerleşimler de kurdukları ihtimalini ortaya koyar. Diğer taraftan, kısıtlı da olsa tarihi kaynaklar, Ptolemaios yerleşimlerinin **nadiren tamamen yeni temeller üzerine kurulduğunu göstermektedir**. Bilinen Ptolemaios yerleşimleri arasında yalnızca Kilikia'da Nagidos yakınlarındaki Arsinoe'nin kesinlikle yeni bir yerleşim olduğu söylenebilir. İonia'daki Ptolemaios/Lebedos ve Karia'daki Ptolemais kentlerine Ptolemaios hakimiyeti sırasında yeni yerleşimcilerin getirilmiş olduğu varsayımı kabul edilebilir. Daha sonra Ptolemaios, muhtemelen Lebedosluların yeniden yapılanan Lebedos'a geri dönmelerine izin vermiştir. Lysimakhos, yaklaşık MÖ 290 yılında yeniden kurduğu Ephesos'a Lebedos ve Kolophonluları yerleştirmiştir. Bu Hellenistik Dönem'de çok yaygın bir olgudur. Ptolemaios yerleşimlerinin büyük çoğunluğu hanedanın erken dönemlerinde oluşturulmuştur. Hanedanın etkin olduğu tüm bölgede Lagidler tarafından kurulan yerleşimlerin kurucusunun. **II. Ptolemaios** olduğuna dair yaygın bir görüş bulunmaktadır. Kilikia'daki Berenike, Ptolemais/Lebedos ve Ptolemais/Larissa yerleşmelerinin kuruluşu **III. Ptolemaios** ile ilişkilendirilmektedir.

Ptolemaioslar tarafından Mısır dışında ve Küçük Asya'da yani Anadolu'da kurulan kentler arasında, hepsi de hanedanla yakından ilişkili yalnızca beş isimle karşılaşılmaktadır: **Arsinoe, Berenike, Philotera, Philadelphia ve Ptolemais**. Ptolemaiosların egemenlikleri altındaki alanları siyasi veya idari açıdan birleştirme yönünde çaba gösterdiklerini belirtecek herhangi bir işaret olmamasına rağmen, yabancı topraklarda kurdukları veya yeniden yapılandırdıkları yerleşimlerin tümüne verdikleri isimler bu bölgeleri hanedanın adı altında birleştirmeyi kolaylaştırmıştır. Bir propaganda mesajı da içeren bu isimlendirme ayrıca belli bir bölgedeki Ptolemaios

varlığını da açıkça ortaya koymaktadır. Büyük ihtimalle tümü **II. Ptolemaios tarafından kurulan Arsinoe** adlı yerleşimler, bu propaganda programında özel bir rol oynamaktaydı. Bu isim aynı zamanda bu kralın uygulamaya koyduğu diğer bir siyaset ve propaganda aracı **olan hanedan kültürüyle ilişkilidir.**

BAŞKENT ALEXANDRIA (İskenderiye)

(DIA) Yunanca: Αλεξάνδρεια yani İskenderiye, günümüzde Mısır'ın ikinci büyük ve Akdeniz kıyısındaki en büyük kentidir. MÖ 331 yılında Büyük İskender tarafından kurulan şehir, hızla büyüyerek Eski Yunan uygarlığının önemli bir merkezi haline gelmiş ve Hellenistik Dönem'de Ptolemaios Krallığı'nın başkenti olmuştur.

(DIA) Alexandria en çok Antik Dünyanın Yedi Harikasından biri olarak kabul edilen İskenderiye Feneri (Pharos), antik dünyadaki en büyük Kütüphanesi ve Orta Çağın Yedi Harikasından biri olan Nekropol ile tanınır. İskenderiye, Hellenistik ve Geç Antik Çağ'ın büyük bir bölümünde Akdeniz Dünyası'nın entelektüel ve kültürel merkezi olarak görev görmüştür. **(DIA)** Hellenistik Dönem'in **Museion'u** ve kütüphanesi bugün disk şeklindeki ultramodern **Bibliotheca Alexandrina'da** yeniden vücut bulmuştur.

Şehir, Mısır'ın kuzeyinde Akdeniz kıyısı boyunca yaklaşık 40 km'lik bir alana yayılmış, Mısır'ın günümüzdeki başkenti Kahire'den sonra en büyük ikinci şehridir.

Radyokarbon (C14) tarihlendirmelerine göre Alexandria'da Eski Krallık Dönemi'nde (MÖ 27-21. yüzyıllar) ve MÖ 1000-800 yıllarında bölgede insan faaliyetinin olduğu kanıtlanmıştır. Antik kaynaklardan, Büyük Ramses Dönemi'nde Girit ile olan ticari ilişkiler nedeniyle bu bölgede bir ticaret merkezi olduğu bilinmektedir. Ancak Büyük İskender'in gelişine kadar buradaki yerleşimin kimliği bilinmemektedir.

(DIA) Alexandros, Mısır Satraplığı'nı Perslerden aldıktan sonra, Mısır kıyılarında kendi adını taşıyacak büyük bir Yunan şehri kurmak istemiş ve bu kent için İskenderiye'yi seçmiştir. Böylece kent, MÖ 331 yılında Büyük İskender tarafından Αλεξάνδρεια (Alexandreia) adıyla kurulmuştur. İskenderiye'nin Mısır'da Hellenistik

bir merkez olarak eski Yunan kolonisi **Naukratis**'in yerini alması ve Yunanistan ile zengin Nil vadisi arasında bir bağlantı olması amaçlanmıştır.

Büyük İskender'in kenti kurmasından sonra ardında bıraktığı **Vali Kleomenes** kenti genişletmeye devam etmiştir. İskender'in MÖ 323'te genç yaşta ölümünün ardından generali I. Ptolemaios Soter, Mısır'ı ele geçirmiş, Büyük İskender'in naaşını beraberinde Mısır'a getirmiştir. Ptolemaios ilk başta Mısır satraplığını Mısır'ın eski başkent Memfis'ten yönetmiştir. I. Ptolemaios Soter ("Kurtarıcı"), MÖ 306 yılında kendi adını verdiği krallığını kurmuştur ve başkentini Alexandria'ya taşımıştır.

Lübnan'da ticaret kenti **Tyros**'un tahribinden sonra söz konusu ticaret ağını devralan ve Avrupa ile Arap ve Doğu Hindistan arasındaki yeni ticaret merkezi haline gelen şehir, bir nesilden kısa bir süre içinde Kartaca'yı (Tunus'un Akdeniz sahilinde bir kent) büyüklük açısından aşmış, bir yüzyıl içinde Alexandria dünyanın en büyük kenti haline gelmiştir.

İlk Ptolemaios hanedanları kentin gelişimi ve Hellenistik Dönem'in önde gelen öğrenim merkezi haline gelmesi için çaba sarf etmişlerdir. Özellikle **Museion** olarak adlandırılan üniversitenin kütüphanesi (İskenderiye Kütüphanesi) Iulius Caesar'ın Alexandria kuşatması sırasında zarar görmüştür.

Augustus Dönemi'nde kent, 10 km²'lik bir alanı kaplamaktaydı ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde toplam nüfusun 500.000-600.000 civarında olduğu hesaplanmaktadır.

MS 115 yılında, **Kitos Savaşı** sırasında İskenderiye'nin büyük bir kısmı tahrip olmuş, bu da İmparator Hadrianus'a ve **mimar Decriannus**'a şehri yeniden inşa etme fırsatı vermiştir. MS 215'te İmparator Caracalla şehri ziyaret etmiş ve halkın kendisine yönelttiği bazı aşağılayıcı hicivler nedeniyle askerlerine aniden silah taşıma yetkisine sahip tüm gençlerin öldürülmesini emretmiştir. MS 21 Temmuz 365 yılındaki Girit depremi ve ardında oluşan tsunami ile İskenderiye harap olmuştur.

Charles Gates, "**İskenderiye'yi iki kültürlü bir krallığın başkenti**" olarak tanımlamıştır.

Mısır Tarihi boyunca 190 Kral hüküm sürmüştür. Mısır'ın tarihi, Eski Krallık Dönemi (MÖ 3.100-MÖ 2.150), Orta Krallık Dönemi (MÖ 2.050-MÖ 1.650), Yeni

Krallık Dönemi (1570-935) ve Geç Dönem (MÖ 935 - MS 343) olmak üzere 4 döneme ayrılır.

(DIA) Mısır'ın Krallıklar Dönemi sonrası Ptolemaios hanedanı döneminde Mısır'ın başkenti ve Doğu Akdeniz'deki başlıca Hellenistik ve Roma Kentlerinden biri olan İskenderiye (Alexandria), yine Hellenistik krallıklardan olan Attalosların başkenti Pergamon ile karşılaştırıldığında çarpıcı bir tezat oluşturur. Pergamon'a göre Alexandria kentinin çok azı günümüze kadar arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılabilmektedir. Bir tepe üzerine kurulu olan Pergamon'un aksine düzlükte kurulmuş olan Alexandria hem liman kenti olması hem de antik kent üzerinde modern bir kentin yükseliyor olması bu tezatlığın oluşmasında büyük etkindir. Alexandria'nın 19. yüzyılda modern Mısır'ı zengin Avrupa'ya bağlayacak bir liman olarak tekrar canlandırılmasından önce bile Hellenistik kentin kalıntılarının birçoğu yok olmuştur.

Antik İskenderiye'ye ilişkin bilgilerimiz yazılı kaynaklardan, özellikle de Mısır'ı, Roma egemenliğinin başlangıcında yani MÖ 25'te ziyaret eden Amasyalı Coğrafyacı ve gezgin Strabon'un ayrıntılı tanımlarından öğrenmekteyiz. Diğer bir fark ise Pergamon (Bergama) Batı Anadolu'nun Hellenleşmiş dünyasında yer alırken, Makedonyalı Ptolemaioslar Alexandria'da kendilerinden farklı derin köklere sahip medeniyetleri olan bir ülkeyi yönetmişlerdir. Her iki kültürün birbirlerine karıştıkları söylenemese de en azından Yunanlar ile Mısırlılar fazla sürtüşmeden yan yana yaşayabilmişlerdir.

Alexandria, fetih yolları boyunca pek çok kent kuran Büyük İskender'in kurduğu ilk kenttir. Kentin ilk ana planını İskender çizdiği, ancak ayrıntılarını Makedonyalı mimar **Deinokrates**'in tasarladığı söylenmektedir. Düz arazide bu yeni kent için ızgara planı uygun ve kullanım açısından pratik görünmüştür. Ancak **planda çok sayıda park ve bahçenin tasarlanmış ve daha geniş sokakların kullanılmış** olması geleneksel ızgara planının **katılığını yumuşatmış**, daha cazip hale getirmiştir. Bu planın ortasında iki ana cadde kesilmektedir. Ayrıca küçük Pharos Adası'nı anakaraya bağlamak için **hepta-stadion** (7 stadion **uzunluğundaki set**) adı verilen 1,5 km uzunluğunda yükseltilmiş bir yol inşa edilmiştir. Özellikle İskender'in adayı

karaya bağlama, yarımadaadaki kentleri bir kanal ile deniz trafiğine açma fikirleri ünlüdür (günümüzde Kanal İstanbul gibi).

(DIA) Benzer bir uygulamadan Strabon, Teos için bahsetmektedir. İoniahlılar kendilerini Pers hâkimiyetinden kurtaran Büyük İskender'e kült kurmaya karar vermişler ve birliğin kült merkezi olarak Teos'un kırsalında konumlanan **Khalkideis kasabasını** seçmişlerdir. Strabon oradaki Aleksandros Tapınağı'nda kral için üç asır sonra hâlâ yarışmaların düzenlendiğini belirtmiştir. Kurtarıcı kralın tapınım merkezi olarak Khalkideis'in seçilmesi **Aleksandros'un hayata geçirmeye çalıştığı bir kanal projesiyle ilişkili olmalıdır**. Kral, Çeşme Yarımadası'nın 11 km genişliğindeki kıstağında bir kanal açmayı ve böylece Teos Körfezi ile İzmir Körfezi arasındaki deniz yolunu kısaltmayı amaçlamıştır. Proje gerçekleşmese de kanalın başlangıç noktası olan Khalkideis, kralın kültüne ev sahipliği yapmıştır.

Hepta-staion'un heri iki yanına limanlar inşa edilmiştir. Kent güneyindeki Meyrut Gölü ve kanallarla Nil Nehri'ne bağlanmıştır.

Kentteki başlıca Hellenistik Dönem yapıları arasında Ptolemaios Hanendani'nin saray ve bahçeleri; saray kompleksi içerisinde **Mouseion** adı verilen ve Büyük Kütüphane'yi de içeren bir araştırma merkezi (üniversite); Büyük İskender ve Ptolemaiosların mezarlarının bulunduğu **Sema**; adını üzerinde durduğu adadan alan anıtsal deniz feneri **Pharos**; Serapis'e adanmış bir tapınak olan **Serapeion** ile başta Mısır tanrıçalarından İsis'in tapınağı olmak üzere buna eşlik eden daha küçük tapınaklar ve mezarlıklar mevcuttur. Mezarlıklar ile Serapeion ve Pharos'un bazı bölümleri dışında tüm diğer yapılar maalesef geçen süre zarfında yok olmuştur.

PHAROS:

(DIA) Pharos ya da İskenderiye Feneri, Hellenistik Dönem'de inşa edilen ve anlaşıldığı kadarıyla yalnızca Büyük İskender ve ardıllarınca yönetilen bölgedeki anıtları hesaba katan Dünya'nın yedi harikası listesinde yer alır. Büyük ölçüde yıkılmış olmasına rağmen Pharos, Orta çağlarda halen ayakta idi ve antik tasvirler, sikkeler üzerindeki tasvirler, Ortaçağ'dan kalma Arapça tasvirler ve Kayıtbay'ın 15. yüzyılda

yaptırdığı Meml k Kalesi'ne katılan kaidesi yardımıyla Antik  ağ'daki görünüşü kesin olarak olu turulabilmi tir. Son dönemlerde, limanda Fransız Arkeolog Jean-Yves Empereur yönetiminde gerçekleştirilen sualtı araştırmalarında yapıya ait ek izler de ortaya çıkarılmıştır.

(DIA) II. Ptolemaios (M  285-246) döneminde **Knidoslu Mimar Sostratos** tarafından tasarlanan Pharos, her biri diğerinden biraz daha içeriye çekilmiş üst üste üç bölümden oluşturulmuştur. En altta kare; ortada sekizgen ve en üstte içinde ışığı aynalarla denizde uzak mesafelere kadar yansıtılan ateşin de yandığı dairesel kat bulunmaktadır. Pharos'un orijinal yüksekliliği yaklaşık 120 m olarak tahmin edilmektedir.

ATTALİDLER (ATTALOS) KARALLIĞI ve PERGAMON

(DIA) Hellenistik ve Roma Dönemlerini kapsayan, Anadolu tarihinin yaklaşık MÖ 280 ile MÖ 133 yılları arasına rastlayan döneminde, Pergamon hem bir kent hem bölgesel bir devlet olarak önemli bir role sahip olmuştur. Attalosogullarının (yani **Attalidler**) Seleukos egemenliği altında yerel bir hanedan konumundan **MÖ 188** yılında imzalanan **Apameia Barış** antlaşması sonrasında **Batı Küçük Asya**'nın yani **Batı Anadolu**'nun çoğunluğunda hüküm sürer konuma yükselmiştir. Bu durum esasen MÖ 323 yılında Büyük İskender'in ölümü ile Roma yönetimin başlangıcı arasında geçen süre zarfında değişen iktidar ilişki dinamiklerini yansıtmaktadır.

MÖ 3. yüzyılın başlarında Trakya Kralı Lysimakhos'un generallerinden biri olan **Philetairos**, Küçük Asya'nın kuzeybatısında birbirine rakip diadokhlardan **Lysimakhos** ve **I. Seleukos Nikator** arasında fiilen bağımsız bir güç alanı yaratmayı başarmıştır. Başlangıçta Lysimakhos'un hizmetinde olan Philetairos, onun için devlet hazinesinin çoğunu denetlemekteydi; ancak MÖ 282 yılında I. Seleukos Nikator'a sığınmıştır. Daha sonra bağlı kalmaya devam ettiği Seleukoslar adına sikkeler bastırılmış ve özellikle mali kaynaklarını bölgedeki nüfuzunu artırmak için kullanmıştır. I. Eumenes MÖ 261'te iktidarı devralmış ve Philetairos'un kurduğu bu küçük imparatorluğu istikrara kavuşturmuştur; I. Eumenes, 261 ya da 260'ta Sardeis'teki bir savaşta Seleukos kralı I. Antiokhos'u yenmeyi başarmış ve ardından kendi adına sikkeler bastırmıştır. Hanedanlığa adını veren halefi I. Attalos (MÖ 241-197), birliklerinin Galatlara karşı kazandığı zafer üzerine MÖ 238 yılında kral unvanını almıştır.

Daha sonra Attalidler, Seleukosların geçici zayıflığından yararlanarak Küçük Asya'nın daha büyük bölümlerini ele geçirmişler; ancak birkaç yıl sonra Seleukoslar bu toprakları geri almayı başarmışlardır. Attalidler tekrar Pergamon (Bergama) çevresindeki çekirdek bölgelerine geri çekilmişlerdir. **(DIA)** Magnesia Savaşı ve Apamei Barış antlaşmasından sonra Attalos Krallık topraklarının genişlediği görülür. Bilindiği üzere büyük ordusuyla Seleukos İmparatorluğu'nu Hellen Dünyası'nın en önde gelen gücü haline getirmeyi amaçlayan **III. Antiokhos** (yani **Antiokhos Megas**), Akdeniz'in yükselen yeni gücü Roma Cumhuriyeti'yle karşı karşıya gelmiştir.

MÖ 191'de **Thermopylae** ve MÖ 190 yılında Manisa Magnesia'sı (Magnesia ad Spylos) savaşlarında **III. Antiokhos** kuvvetleri mağlup olmuşlardır. Antiokhos, barış yapmaya, büyük tazminat ödemeye, Anadolu'dan çekilmeye ve Toros Dağları'nın batısındaki Seleukos topraklarını bir daha asla genişletmemeyi kabul ettiği **Apamea Antlaşması'nı MÖ 188** yılında imzalamaya mecbur kalmıştır. Ardından Roma'nın savaştaki müttefikleri olan **Pergamon'daki Attalos Krallığı** ve **Rodos Cumhuriyeti**, Anadolu'daki eski Seleukos topraklarını paylaşmışlardır. Antiokhos, tazminatı ödemek için para koparmaya çalıştığı bir başka doğu seferinde **MÖ 187** yılında öldürülmüştür.

MÖ 168 yılında Makedon Kralı Perseus ile Romalı General Lucius Aemilius Paulus ordularının karşı karşıya geldiği Pydna Savaşı'ndaki tutumlarından ötürü Attalidler Rodoslular gibi Romalıların gözünden düşmüşlerdir. Romalı politikacılar, Pergamon'da bir iç savaş tetiklemek için II. Eumenes'i kardeşi II. Attalos'a karşı kullanmaya çalışmış olsalar da bu bir sonuca ulaşmamıştır. II. Eumenes, MÖ 166'da Galatlara karşı büyük bir zafer kazanmıştır.

MÖ 159 yılında kardeşi II. Eumenes'in yerine tahta geçen II. Attalos yönetiminde, Bithynia'lı II. Prusias'a karşı ağır kayıplarla sonuçlanan bir savaş yaptılar; sonunda II. Attalos alçak gönüllülikle Romalılardan yardım istemiş ve Romalılar da bu isteği kabul etmişlerdir. Böylece Attaloslar sonunda tamamen Roma'ya bağlı (vasal) krallar haline gelmişlerdir.

Popüler olmayan son Attalos hükümdarı III. Attalos, görünüşe göre artık imparatorluğu için bir gelecek görmediğinden vasiyetinde ölümünden sonra bölgenin Roma'ya bağlanmasına karar vermiştir. Muhtemelen çocuksuz olan kral, fiziksel bir varis doğana kadar kendisini bir darbeye karşı şimdilik bu şekilde güvence altına almak istemiş olmalıdır; MÖ 133 yılında kral öldüğünde toprakları vasiyet yoluyla Roma'ya geçmiştir. Halk tribünü Tiberius Sempronius Gracchus'un kışkırtmasıyla Roma'da mirasın fiilen kabul edilmesine karar verilmiş ve III. Attalos'n kuzeni olduğu iddia edilen Aristonikos'un bu ilhaka (Aristonikos Ayaklanması) güç kullanarak direnme girişimi başarısız olmuştur. Eski Attalid İmparatorluğu böylece Roma'nın Asya eyaletinin merkezini oluşturmuştur.

KENTSEL GELİŞİM

Pergamon'un MÖ 3. yüzyılın bölgesel bir Hellenistik Devlet haline gelişi, yerleşimin eski tarihiyle doğrudan bağlantılıdır. Çünkü bu tarihi durum, kentin topoğrafyasıyla birlikte daha sonraki kentsel gelişmeye yol açan özel önkoşulları sağlamıştır.

(DIA, Plan) Kentin ufak bir kıyı ovasının ardındaki bir tepe üzerindeki konumu oldukça çarpıcıdır. Müstahkem zirve/akropolis, Hellenistik sarayı ve bazı önemli kamusal ve dini yapıları barındırmaktadır. Kent yerleşim alanı ise daha tatlı eğimli tepenin güney yamacı boyunca ovaya kadar devam devam ederek Roma Dönemi'ne gelindiğinde, günümüzde modern Bergama'nın bulunduğu ovaya yayılmıştır.

Saray ve tapınakların tepe kentin zirvesinde bulunduğu planıyla Pergamon'un **demokrasinin** değil, **bir krallığın başkenti olduğu** anlaşılmaktadır. **(DIA)** Pergamon'daki planın aksine bir İon kenti olan Priene'de *agora* ve *bouleuterion* kentin merkezinde yer alırken, Athena Tapınağı da bulunduğu üst terastan alt teraslarda bulunan yapılara hâkim konumdadır.

(DIA) MÖ 2. yüzyılda Pergamon devlet yapısı, şehircilik ve görsellik bakımından Anadolu'nun çok ötesine ulaşan önemli tarihi izler bırakmıştır. Attalos Hanedanlığının çekirdek bölgesini sahil bölgesiyle birlikte Batı Yukarı Kaikos (Bakırçay) Vadisi ve bitişik dağları da İçeren Pergamon çevresi oluşturmaktaydı. Bu bölgenin, temel kaynaklara, kara ve deniz trafiği ile iletişimine erişim ve başkentin askeri savunmasını sağlamak için kontrol altında tutulması gerekiyordu.

Pergamon kentinin bulunduğu tepe, Pindasos (Kozak) Dağları'nın güney eteklerinin parçasıdır ve Kaikos (Bakırçay) Ovası'na büyük bir girinti yapmaktadır. Kentin görkemi, iki yakasındaki akarsuların açtığı yataklarla vurgulanmaktadır. **(DIA)** 339 m yüksekliğindeki tepenin zirvesinde yerleşim alanı olarak kentsel gelişimi belirleyen geniş bir düzlük (plato) bulunur. Antik tiyatronun yer aldığı tepenin batı yamacı, birkaç yapı terası şeklinde düzenlenmiştir. Kuzeyde nispeten daha alçak olması nedeniyle net bir şekilde ayırt edilebilen bir başka kaya kütlesi daha yer almaktadır. Bu kaya kütlesi üzerine güvenliği özel bir şekilde sağlanmış olan

cephanelikler (**Arsenal**) inşa edilmiştir. Güneydoğuda zirve platosu, tatlı bir eğimle ovaya doğru alçalır ve kent yapılarının batıdaki Kaikos Vadisi'ne yönelimini belirler. Tepenin doğal biçimi, kentinin planını ve çevresindeki peyzaja uyumunu belirlemiştir. Bu doğal etkenlerin yanı sıra Pergamon kent planının gelişiminde insan unsurunun karar verme ve tasarımı (planlaması) da göz ardı edilmemiştir. Pergamon'un kentsel gelişimi, sıra dışı ve yenilikçi çözümler üretilmesine yol açan özel bir topografyanın yaratıcı şekilde değerlendirildiğini kanıtlamaktadır. Kentin yer aldığı tepe üzerinde ele geçen **balta, dilgi ve çanak-çömlek gibi** münferit buluntular burada **Tarih Öncesi Dönem'de** (Prehistorik) insan varlığını kanıtlamaktadır. Ancak yakın zamana kadar bir yerleşimin varlığına ilişkin olarak kanıtlar eksikti.

Önceleri Arkaik Dönem'e (MÖ 7.-6. yüzyıl) atfedilen kent tepesinin yukarı güney yamacındaki bir kale kalıntısının Orta Tunç Çağı'na (MÖ 2. binyıl) tarihlenmesiyle yerleşim tarihi **binyıl daha eskiye** gitmiştir. Ancak, Pergamon'un Orta ve Geç Tunç çağlarında bölgesel önemine dair daha kapsamlı sonuçlara ulaşamamıştır.

Protogeometrik Dönem'den yani MÖ 10. yüzyıl'dan MÖ 5. yüzyıla uzanan zaman dilimine ait çanak çömlek parçaları, kentin bulunduğu tepenin zirve platosu ve yukarı güney yamacında Tunç Çağı'ndan itibaren hemen hemen kesintisiz insan varlığına işaret etmektedir. Tunç Çağı kalesi, muhtemelen izleyen çağlarda da kullanılmış ve onarılmış olmalıdır. Münferit buluntular ve nadir yapı kalıntılarına dayanarak Pergamon'un Arkaik ve Klasik Dönem'lerde de tahkimatlı bir tepe üstü yerleşimi olarak varlığını sürdürdüğü varsayılmaktadır. MÖ 5. yüzyıldan itibaren Pergamon, **Pers kralına** bağlı yerel **vasal krallık** olan **Gongylosoğulları** hanedanının merkezi olmuştur. Akropol tepesindeki az miktardaki kalıntılara dayanarak tahkimatlı yerleşimin restitüsyonu çok hipotetik olarak yapılabilmektedir.

Pergamon'da *prytaneia* (bir tür meclis) gibi polis (kent) kurumlarının varlığı MÖ 4. yüzyılın ortalarına kadar **bilinmemektedir**. Bu da olasılıkla **Gongylosoğulları** tarafından atayurtlarından kovulan Pergamonluların memleketlerine dönmesiyle gerçekleşmiştir. **Athena** ve **Demeter** kültlerinin o zamanda kurulduğu edildiği açıktır. Tepe kentteki arkeolojik bulguların MÖ 4. yüzyılın son çeyreğinde biraz arttığı

görülür. Pergamon'da arkeolojik olarak tarihlenebilen en eski kutsal yapı olan **Athena Tapınağı'dır**. Tapınağı yaptıranların, her ikisinin de MÖ 320'lerden itibaren Pergamon'da ikamet eden ve **MÖ 309** civarında diadokhlar mücadeleleri sırasında öldürülen, Büyük **İskender'in oğlu Herakles** ve **annesi Barsine'nin** yakın çevresinden olduğu düşünülmektedir.

(DIA) MÖ 4. yüzyılın sonuna tarihlenen Athena Tapınağı gibi "**Philetairos**" Surları olarak adlandırılan surlar da aynı döneme tarihlenmektedirler. Kenti çevreleyen daha eski surlar gibi Philetairos surları da tepe zirvesi üzerinde yer alan platoyu ve tepe kentin yukarı güney yamacını, yani tarihöncesi dönemlerden bu yana iskân edilen yerleşim alanını çevrelemiştir. **(DIA)** Diğer Hellenistik Dönem surları ile karşılaştırınca Pergamon'daki Philetairos Surlarının savunma tekniği açısından az gelişmiş olduğu görülür: Pergamon tepe kent, kendini savunacak doğal topoğrafya ve savunma sistemine sahip olmasına karşın MÖ 4. yüzyılın sonlarında ve MÖ 3. yüzyılın başlarında yaşanan diadokh savaşlarında kent savunma sistemini tahrip kullanan yüksek teknolojiye sahip savaş aletlerine karşı yoğun bir kule sırası, küçük geçiş yerleri (kapılar) ve diğer tahkimat inceliklerine sahip olmadığından bu surların Philetairos'a (**MÖ 282-263**) atfedilmesi son zamanlarda sorgulanmaktadır. Kazı Başkanı Felix Pirson'a göre Pergamon Surlarının (Philetairos), Pergamon kentinin ilk biçimlendirildiği MÖ 4. yüzyıl içine tarihlenmesinin daha uygun olacağı yönündedir. Bu durumda **güçlü surların varlığı**, Büyük İskender veya Lysimakhos'u, Pergamon kentini **cariyesi ve oğlu için** bir ikametgâh yeri ve savaş ganimetlerinin Philetairos tarafından korunma yeri olarak seçmesine ikna etmiş olabilir. Diğer yandan Geç Klasik Dönem kentinin ortaya çıkışı hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Eldeki verilere dayanarak MÖ 4. yüzyılda zirve platosunda ve yukarı güney yamaçta konut alanının geliştiği ve topoğrafyaya uydurulmuş alana esnek bir rampa, sokak ve girişlerle erişildiği düşünülmektedir.

(DIA) Kısaca Geç Klasik Pergamon kenti; **Athena Tapınağı**, "**Philetairos**" **Surları** ve kent dışındaki **Demeter Kutsal Alanı** ile birlikte bölgesel seviyede öne çıkan ve sonunda Attalosogullarının başkenti olacak seviyede bir kentti.

Philetairos'un Kenti:

Tarih öncesi dönemlerden beri yerleşim bulunmasına rağmen, bu tepenin üzerindeki yerleşimin gelişerek önemli bir kent olması ancak yaklaşık MÖ 300'lerde, Büyük İskender'in ardından yönetimi elen alan generallerinden biri olan Lysimakhos'un servetinin büyük bir kısmını Pergamon'da koruması için Philetairos'a teslim etmesiyle başlamaktadır. Araştırmacılar, MÖ 282'den sonra Philetairos'un Lysimakhos ile yollarını ayırıp kendi iktidarını kurmasıyla Pergamon'da yeni bir kentsel dönemin başladığını öne sürmüşlerdir. MÖ 281 yılında I. Seleukos Nikator ile girdiği Koroupedion Savaşı'nda Lysimakhos ölmüştür. Lysimakhos'un Pergamon'da korunmakta olan hazinesine kimse sahip çıkmayınca, Philetairos 9000 talent değerindeki serveti (1966 yılında George Bean bu tutarın 10 milyon İngiliz Sterlinine karşılık geldiğini ileri sürmüştür) kendisinin Pergamon'un tepesindeki yerini sağlamlaştırmak için kullanmıştır. Yeğeni I. Eumenes'i evlatlık alarak MÖ 133'e kadar sürecek bir hanedanlık kurmuştur.

Pergamon'da hanedanın kurucusuna yani **Philetairos**'a atfedilebilen inşaat hacmi oldukça vasattır: "Philetairos" Surları'nın tarihlenmesi MÖ 4. yüzyıla çekildiğinde geriye sadece **Demeter Kutsal Alanı** kalmaktadır.

(DIA) Tepe kentin yukarı güney yamacındaki sokak sistemi de Pergamon'un Philetairos yönetimi altındaki sözde "**yeni kuruluşuna**" kanıt olarak gösterilmektedir. Ancak söz konusu cadde veya sokakların hiçbirisi Philetairos Dönemi'ne kesin olarak tarihlenememektedir ve MÖ 2. yüzyılın öncesine genel bir tarihleme için çok az sayıda bulgu mevcuttur. Diğer yandan bazı gözlemler, cadde sistemi de dahil olmak üzere yukarı güney yamaçtaki kentsel alanın, yeniden esaslı bir şekilde yapılanmasının II. Eumenes'in (MÖ 197-159) inşaat programı çerçevesine olduğuna işaret etmektedir. Kabul gören bu cadde sisteminin geç tarihi, bazı münferit yolların Philetairos dönemine veya daha öncesine ait olmaları ve daha sonra yeni sisteme entegre edildikleri olasılığını tamamen bertaraf etmemektedir. MÖ 3. yüzyıla ait konut yapılarına işaret eden önemli kalıntıların yokluğu da ilk Attalosoglu'nun hükümdarlığı döneminde (Philetairos) Pergamon'un yeniden kurulduğu savına desteklemez.

Philetairos'un, tahkimatlı dağ kasabası görünümüne sahip payitahtının çoğu kısmında statükodan memnundu. Böylece, büyük Hellenistik başkentlere daha küçük

ölçekte öykünen “**gerçek bir hükümdar**” gibi davranmamış ancak bu durum yaklaşık 20 yıl sonra I. Attalos Dönemi’nde değişecektir.

I. ATTALOS DÖNEMİ

“**Basileus**” (kral) unvanını ilk kabul eden I. Attalos’tur (MÖ 241-197) ve Attalos zamanında Pergamon’da Attalosoğullarının imar faaliyetleri güç kazanmıştır. Yukarı güney yamaçtaki kent merkez mimari olarak yeniden tanımlanmış ve **Yukarı Agora**’da Zeus Kutsal Alanı ile Athena Kutsal Alanı’nın aşağısında bir pazar (agora) yapısı gibi önemli dinsel ve işlevsel yapılar inşa edilmiştir. Demeter Kutsal Alanı, I. Attalos’un karısı Apollonis’in ithafıyla genişletilmiştir. Akropol’deki *basileia*’da (kraliyet mahallesi) bir konut yapısı ile **atalar ve hükümdarlar kültü yapıları** gibi birkaç başka inşaat faaliyet te kesin olmamakla birlikte Attalos ile ilişkilendirilmektedir.

Aynı durum Hellenistik Dönem’e tarihlenen **üç suyolundan** nispeten en eskisi olan ve Gymnasion’un aşağısındaki çeşmede sonlanan suyolunun Attalos’a atfedilmesi için de geçerlidir. Ancak her üç suyu da MÖ 2. yüzyılda inşa edilmiş olabilir (yani 1. Attalos Dönemi’nden sonra).

Son zamanlarda, II. Eumenes’e (MÖ 197-159) atfedilen Pergamon’un geniş Hellenistik savunma duvarının I. Attalos’a atfedildiği dile getirilse de kent surlarının bazı kesimlerindeki sürdürülen temel sondajlarında bulunan seramikler, söz konusu surları kesin bir şekilde MÖ 2. yüzyıla tarihlemeyi sağlamıştır.

Kaynaklardan bildiğimiz ancak henüz lokalize edilemeyen muzaffer (“nikephoros”) Athena’ya ithaf edilmiş bir kutsal alan olan **Nikephorion**, iktidar ailesi ile I. Attalos’un sarayının kentin yakın çevresini de yapılarla donatma gayesini açıkça göstermektedir.

(DIA) Yakın zamanda incelenen ve kentin hemen doğusunda konumlanan İlyastepe Tümülüsü, soyulmuş olmasına karşın büyük bir olasılıkla MÖ geç 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Hafirine göre buradaki mimari, yüksek kalitedeki tasarım ile kombine olarak anıtsallığın reddi ile karakterizedir. Bu noktada, Yukarı Agora’daki Zeus Tapınağı ve I. Attalos’a atfedilen diğer yapılarla yapısal benzerlikler söz konusudur. Mezarın uzak mesafelerden bile rahatça görülebilmesini sağlayan lokasyonu, oraya defnedilen kişinin yüksek mevkisinin de göstergesidir

(Yunanistan'daki Aigai yani günümüzdeki Vergina'da gördüğümüz üzere). Mezar içerisinde ele geçen iskelet kalıntılarının, memleketinden uzakta ölmüş ve bu nedenle Pergamon'da defin için son yolcuğa hazırlanması gerekmiş, güçlü bir fiziğe sahip 60 yaş üzerindeki bir erkeğe ait olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu ölen kişinin Attalosogulları sarayının üst düzey asker üyelerinden biri olabileceği ileri sürülmüştür.

Pergamon'un yerleşim tarihi ve kent planı I. Attalos'un hükümdarlığı döneminde bile bazı eksikliklere sahiptir. Ancak bu dönemde, ilk kez hükümdarın ve maiyetinin, Agora'da, kentin ana kutsal alanlarındaki müdahaleler ve göze çarpan mezarların yapılmasının yanı sıra bir sarayın ve hükümdar kültü için yapıların inşasını da içeren inşaat programı ortaya çıkmaktadır. **Bu gelişimin I. Attalos'un kral unvanını kabul etmesiyle olması şaşırtıcı değildir.** I. Attalos'un hükümdarlığı döneminde bu tür çok sayıda projenin gerçekleştirilmiştir. 40 yıldan fazla iktidarda kalan I. Attalos'un (MÖ 241-197) hükümdarlığı, aşırı hareketli ve neredeyse kesintisiz askeri mücadelelerle karakterize edilmiştir. Bu koşullar altında I. Attalos'un kent alanını neden genişletmediği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Pergamon surlarla korunan bir yamaç yerleşimi olarak kalmıştır.

MÖ 2. YÜZYILDA ATTALOSOĞULLARI KENTİ

I. Attalos'un oğulları II. Eumenes (MÖ 197-159) ve II. Attalos (MÖ 159-138), kentin imarında babalarının politikasını istikrarlı bir şekilde sürdürmüşlerdir. Aynı zamanda, eşi benzeri daha önce görülmemiş bütüncül yaklaşım, anıtsallık ve orijinallikleri ile şaşırtıcı olmuşlar ve böylece kentin görünümünde köklü değişikliğe yol açmışlardır. Bu durum, günümüze kadar az bilenen MÖ 1. yüzyıldaki yerleşim tarihi gelişiminin yol haritasını da belirlemiştir. Coğrafyacı Strabon'a göre (13.4.2), "Eumenes kenti imar etmiş, Nikephorion koruluğunu oluşturmuş ve öteki büyük kardeş [Attalos] görkemi çok sevdiği için kutsal binalar, kitaplıklar yaptırmış ve Pergamon kentini şimdiki durumuna getirmiştir".

(DIA) (II. Eumenes), Yerleşim tarihindeki en önemli adım, olasılıkla selefi I. Attalos tarafından başlatılan tahkim edilmiş kent yerleşim alanının 21 hektardan 91 hektara genişletilmesidir. Tepe kentin aşağı güney, batı ve doğu yamaçlarının da sur içine dahil edilmesiyle muazzam büyüklükte bir alan imara açılmıştı. Kenti artık 4 km

uzunluğunda bir surla çevrelenmiştir. Bu genişletilmiş kentsel alanda Büyük Sunak (“Zeus Sunağı”) veya Gymnasion gibi kimi büyük anıtlar da yer almaktadır. Bu yapılar, II. Eumenes’in MÖ 197 yılında tahta çıkışından sonra gerçekleştirdiği ilk inşaatlar arasında sayılabilir.

Daha sonra kralın kardeşi II. Attalos tarafından da sürdürüldüğü kabul edilen kentsel kalkınma programı beş alanda gerçekleşmiştir: (1) Kentsel yerleşim alanının genişletilmesi ve yeni bir sur sisteminin inşası, (2) cadde sistemi ve su temini, (3) Akropol’deki, devleti temsil eden kamusal alanın genişletilmesi ve yeniden tasarlanması, (4) yeni şehirde kamu yapılarının inşası ve (5) banliyö alanının kutsal alanlar ve mezar anıtlarıyla donatılması.

Yeni sur sistemi, kent yerleşim alanının büyüklüğünü ve kapıların konumları üzerinden sirkülasyon altyapısını önemli şekilde etkilerken bir İçkale sistemi, konut yerleşiminin iç yapısını belirlemiştir: Kraliyet saraylarını içeren **basileia**, Athena Kutsal Alanı ve askeri tesisler, güneylerinde konumlanan kentsel alandan yalnızca dar bir kapıdan erişilebilen etkileyici bir tahkimatla ayrılmıştır.

Pergamon’un cadde-sokak sistemi de MÖ 2. yüzyılda esaslı bir şekilde yeniden tasarlanmıştır. Bu bağlamda ana cadde çok önemlidir. Kentin güney kapısından (“**Eumenes Kapısı**”) başlayan ana cadde, oldukça dik olan aşağı güney yamacı yılanvari şekilde tırmanır ve eski yerleşimin çekirdeğine Philetairos Kapısı olarak adlandırılan yapı üzerinden erişir ve yukarı güney yamacı geniş bir yay çizerek kat eder, Yukarı Agora’yı ve nihayet Sunak terasını geçerek *basileia*’nın ana kapısına ulaşır. Ana caddenin aksine, tepe kentin yukarı güney yamacındaki pseudo-orthogonal (“ızgara plan taklidi”) sokak sistemi Philateiros zamanına tarihlenen kentin yeniden kurulmasıyla ilişkilendirilmektedir.

Doğu ve batı yamaçlarda bazı sokaklar, açıkça görüldüğü üzere II. Eumenes’in imar programındaki Tiyatro ve Büyük Gymnasium gibi önemli yapı komplekslerine yönlendirilmiştir. Bu da kentin görünüşünü biçimlendiren etkileyici akslar ortaya çıkarmıştır. Mevut bulgular doğu ve batı yamaçtaki cadde sistemlerinin temel yapısı II. Eumenes dönemindeki Hellenistik kent gelişimine dahil edilmektedir.

Günümüze değin kentsel yerleşim alanlarının MÖ 2. yüzyılda *Hippodamik* düzende sistematik bir şekilde yapılarla kaplandığı varsayılmıştır. Ancak Aşağı Agora'nın batısındaki Peristyl avlulu konutlar ve Agora en erken MÖ 1. yüzyıla tarihlenebilmektedir. Doğu ve batı yamaçlarda MÖ 2. yüzyıla ait sistematik konut alanı gelişimi de kanıtlanamamıştır.

Eumenes Dönemi'nde kentsel alana eklenen kesimler hemen büyük çaplı konut yapılarının inşası için kullanılmamış fakat eski kent merkezi yukarı güney yamaçta yeniden tasarlanmış ve daha sonra ana caddenin güneyindeki kenar alanda çeşitli büyüklüklerde konutlar inşa edilmiştir. Daha MÖ 2. yüzyılda daha büyük bir nüfus hesaplanmış olması, Gymnasion'lar, Demeter Terası ve *basileai* mahallesine ulaşan üç uzun mesafeli su yolunun inşasıyla kanıtlanmıştır.

II. Eumenes ve II. Attalos'a atfedilen hem yukarı kent tepesindeki temsil merkezinin yeniden tasarlanması hem de kentin genişletilmesinin altında yatan ortak planlama söz konusudur. Yukarı kentteki etkinlik, Büyük Sunak ve Athena Tapınağı Kutsal Alanı ile Yukarı Agora, Büyük Sunak ve Basileia arasındaki planlama referansları üzerinden koordineli proje olarak tespit edilebilmektedir.

II. Eumenes ve kardeşi II. Attalos'un hükümdarlıklarında Pergamon kenti, MÖ 2. yüzyılda bir yamaç yerleşiminden, günün koşullarına göre uluslararası arenada rekabet edebilen ve kentsel planlama standartlarını belirleyen tahkimatlı ve görkemli bir yönetim merkezine dönüşmüştür.

(DIA) Pergamon Kralları başkentlerini Yunan Dünyası'nın kültürel merkezi, döneminin Atina'sı olarak görmüşlerdir; Atina modelini izleyen Pergamon, görsel sanatlar açısından başlıca merkezlerden biri haline gelmiştir.

MÖ 133 yılında Attalos Hanedanlık topraklarının vasiyet yoluyla Roma'ya geçmesiyle, Pergamon için çalkantılı bir dönem başlamıştır. Bu dönem gelişmeleri arasında 1. Mithradates Savaşı'na (MÖ 89-84) ve Bosporus Kralı'nın, aralarında Pergamon'un da bulunduğu müttefiklerinin Roma tarafından cezalandırılmasına yol açmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar olan dönemde birbirini izleyen düzelme ile siyasi ve askeri kriz şeklinde ilişkiler Pergamon için tarif edilmektedir.

MÖ 1. yüzyıl boyunca dönemin (MÖ 1. yüzyıldan MS 1. yüzyıla) Aşağı Agorası'nı ve MÖ 1. Yüzyılda doğu ve batı yamaçlarda konut alanlarının ortaya çıkması kentin şeklini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu imar faaliyetlerin tezat oluşturacak şekilde, kamunun inşaat projeleri, bir önceki Attalosogulları dönemine kıyasla oldukça mütevazı kalmıştır.

Roma Dönemi'nde kent önemini sürdürmeye devam etmiş, MS 2. yüzyılda nüfusu yaklaşık 150.000'e yükselmiştir.

ATHENA TAPINAĞI

(DIA) Akropolis'in batı kıvrımında, kentin en eski ve en önemli tapınağı olan Athena Tapınağı yer almaktadır. MÖ 4. yüzyıla tarihlenen ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan Dor düzenindeki bu tapınak, 21,77x 12,27 m stylobat ölçüleriyle nispeten küçük bir tapındır. Ancak Pergamon, kendisini Atina'nın kültürel varisi olarak gördüğünden hem koruyucu tanrıçası olarak Athena'yı hem de Atina Akropolis'indeki Parthenon'un belirleyici düzeni olan Dor düzeninin tercih etmesi uygun bir saygı gösteri olarak yorumlanmaktadır. MÖ 2. yüzyılda tapınağın üç tarafına stoa'ların inşa edilmiş ve iki katlı olan stao'ların alt katında Dor, üst katlarında ise İon düzeni kullanılmıştır.

MÖ 3. yüzyılın sonlarından itibaren krallık önemli zaferler kazanmıştır. Mağlup edilen düşmanlar arasında öne çıkanlardan biri MÖ 3. ye 2. yüzyıllarda Yunanistan ve Anadolu'ya akınlar yaparak bölgeye dehşet saçan ve daha sonra saldırılarını durdurma karşılığında para talep eden Orta ve Doğu Avrupa'dan gelen Galyalıları (Keltler/Galatlar). I. Attalos (MÖ 241-197) Galyalıların bu taleplerini reddetmiş ve yaklaşık MÖ 230 yılında gerçekleşen savaşlarda Galyalıları mağlup etmiştir. Galyalıları Orta Anadolu'ya çekilerek "Galatia" adını alan bölgeye yerleşmişlerdir (Tektosaklar/Ankara; Trokmiler/Pessinus; Tolitobogi'ler/Tavion-Yozgat Büyük nefesköy). Pergamon açısından Galatlara karşı kazanılan bu zaferler, kentin gücünü ve itibarını pekiştirmiştir. **(DIA)** Bunlar MÖ 5. yüzyıl başlarında Yunanların Perslere karşı kazandıkları zaferleri çağrıştırmaktaydı. Kentin koruyucu tanrıçası Athena,

şükranları hak etmekteydi. Athena Tapınağı'nın önündeki avlunun bir dizi tunçtan yapılmış mağlup olan Galyalı savaşçı heykelleri olmak üzere anma amaçlı anıtların sergilenmesi için en uygun yer olduğuna karar verildiği anlaşılmaktadır. Orijinal eserler ne yazık ki günümüze kadar ulaşmamıştır. Bunlardan en dramatik olanı karısını öldürdükten sonra kılıcını kenti göğsüne saplayan bir Galat Savaşçı'nın tasvir edildiği heykel grubudur. Bu heykeller, yansıttıkları aşırı hissiyat ve yenilmiş bir düşmana gösterilen dokunaklı, saygılı tavır nedeniyle oldukları kadar aynı zamanda Yunan olmayan bir halk hakkındaki etnografik bilgiler vermesi açısından da ilginçtir. Çamura bulanmış saç, bıyık ve boyna takılan boyun halkaları gibi.

Tapınağı çevreleyen stoa'larda üst kat orthostadları savaşta ele geçirilmiş silahlar kabartmalarıyla süslenmiştir, bu durum Pergamon'un zaferlerini duyurma işlevine hizmet etmekteydi. Bu tür başarıların Anadolu dışında duyulmaması ihtimaline karşılık, bu zaferler aynı zamanda Atina Akropolis'i (Küçük Attaloslar Adağı adı verilen) ve Delphi ile Delos'taki önemli uluslararası kutsal alanlarda heykellerle anılmıştır.

KÜTÜPHANE

Athena kutsal alanının kuzeyinde, Hellenistik Pergamon'un en büyük kültür kurumlarından biri olan kütüphane bulunmaktaydı. II. Eumenes (MÖ 197-159) tarafından inşa edilen kütüphane, dört küçük oda ile bir girişten meydana gelmektedir. Ek binaları ile birlikte 200.000 rulo kitap barındırmaktaydı. Rulo halindeki el yazmaları duvarlar boyunca uzanan raflarda saklanmaktaydı. Hırslı koleksiyoner olan Pergamon krallarının saldırgan yöntemleri yüzünden adları çıkmıştı. Aristoteles'in kütüphanesinin sahipleri, kitaplarına el konulmasına seyirci kalmaktansa kitapları saklamayı tercih etmişler ve bunun sonucunda kitapların birçoğu çürümüştür. Strabon, Aritoteles'in kitaplığını ve okulunu Theophrastos'a vasiyet edişinden Teoslu Apellikon'un bu kitaplığı satın almasına ve ardından Romalı General Sulla'nın kitaplığı Roma'ya götürmesine kadar varan uzun bir hikâye anlatmıştır:

İşte bu Theophrastos kitaplığını Neleos'a bırakmıştır. Neleos, kitaplığı Skepsis'e götürmüş ve kendi mirasçalarına vasiyet etmiştir. Bunlar alelade insanlar oldukları için kitapları bir yere kapatmış ve özenle korumamışlardır. Kentlerin bağlı

bulunduğu Attalos Hanedanı krallarının Pergamon Kitaplığı'nı kurabilmek için ne kadar büyük bir istekle kitap aradıklarını duyduklarında, onları toprağa bir çukur açarak gömdüler. Fakat çok sonra güve ve rutubet nedeniyle tahrip olunca, onlardan sonra gelenler bu kitapları, yani Aristoteles ve Theophrastos'un kitaplarını büyük bir para karşılığında Teoslu Apellikon'a sattılar.

İskenderiye Kütüphanesi (**Mouseion**) yandıktan sonra, MÖ 41 yılında Pergamon Kütüphanesi, Marcus Antonius tarafından Ptolemaios hanedanının sonuncusu olan Mısır Kraliçesi VII. Kleopatra'ya hediye edilmişti. Ancak bu koleksiyon da MS 642'de, Bizans Mısır'ını fetheden Arap fatihlerce yok edilmiştir.

Antik Yunan ve Roma'da başlıca yazım malzemesi, özellikle Nil Deltası'nda yetişen saz benzeri bir bitkiden (*cyperus papyrus*) elde edilen papırüstür. MÖ 2. yüzyılda bir kıtlık sırasında Pergamonlular o zamana kadar kullanılmayan alternatif bir malzemeye ağırlık vermişlerdir: İşlenmiş ve sıyrılmış dana ve kuzu derisinden yapılan parşömen (Pergamon adından türemiştir) keşfedilmiştir. Rulolar halinde sarılamayacak kadar kalın bu deriler, sayfalar halinde kesilerek bir arada duracak şekilde ciltlenmişlerdir. Böylece bugün de kullandığımız kodeks yani sayfalı kitap biçimi ortaya çıkmıştır.

BÜYÜK SUNAK

Athena *temenos*unun, sarayların ve akropolisin hemen güneyindeki alt teras üzerinde üç önemli kamusal ve dini yapı yer alır. Bunlardan ilki yukarı *agora*'dır. Üç tarafı dor düzeninde *stoa*'larla çevirili bir açık hava avlusudur; yukarı kentin ana caddesi bu pazar yerini yani *agora*'yı keser. İkinci yapı ise Pergamon hükümdarlarının kültüne adanmış bir *heroon*'dur. **Pergamon hükümdarları, Mısır hükümdarlarının aksine tanrı olarak değil de öldükten sonra kahramanlar olarak yüceltilmişlerdir.**

Üçüncü ve en ünlü olan yapı ise **II. Eumenes'in (MÖ 197-1159) yaptırdığı Zeus ve Athena'ya adanmış Büyük Sunak**'tır. Bu yapının inşa tarihi ve hangi nedenle yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Söz konusu bu sunak Athena Tapınağı'ndan ayrı olarak müstakil yani bağımsız bir şekilde planlanmıştır. Ancak bir

üst terastaki Athena Tapınağı'na göre yönlendirilmiştir. 36 x 34 m ölçülerindeki U-planlı bu sunak, batıya bakmasına rağmen, doğudan girilen ve duvarlarla çevrili geniş bir yapı kompleksinin içinde yer almaktadır. Sunağa ulaşmak için arkadan gelip yapının yarı çevresini dolaşmak gerekirdi; bu planlı rota, sunağın üzerinde durduğu platformu bezeyen kabartma heykellerin doğru sırada incelenebilmesini sağlıyordu. **Eski uygulamalardan farklı olarak kabartmalar**, anlaşılabilmeleri için göz hizasından biraz yukarıda yapının alt tarafına yerleştirilmişlerdi. Revaklı bir açık hava avlusu içinde bir masadan oluşan asıl sunağa batıdaki basamaklardan ulaşılabilirdi.

(DIA) Günümüzde yerinde sunağın ızgara planlı temelleri görülebilmektedir. Sunağı süsleyen kabartmalı friz plakaları ilk kazı çalışmaları sırasında demir yolu mühendisi Carl Humann (1878-1886) tarafından Berlin'e götürülmüştür ve günümüzde Pergamon Museum'da sergilenmektedirler. Dış cephedeki kabartmalar, Yunan sanatında eskiden beri bilinen ve sevilen bir konu olan **Gigantomakhia** yani Yunan Tanrıları ile Devlerin savaşını konu almıştır. Bu Yunanların kaosla mücadelesinin bir alegorisiydi. Tanrılar ziyaretçilerin izleyeceği yola göre dizilmişlerdir. Avluya girer girmez ziyaretçiler **Zeus, Athena, Apollon, Artemis ve Leto** gibi başlıca Olympos tanrılarını görmekteydiler. Kuzeybatı kanatta, Okeanos ve Triton gibi deniz tanrıları tasvir edilmiştir (belki de uzak ege denizine yönlendirilmişlerdir). **(DIA)** Kabartma figürlerin anlaşılabilmesi için tanrıların adları kabartma yüzeyinin üst kısmına, devlerinki ise alt kısma yazılmıştır. Ayrıca heykeltıraşlar, devlerin adlarının altına kendi adlarını da kazımışlardır. 40 tane olduğu tahmin edilen adlardan sadece 15'i günümüze ulaşmış olmakla birlikte bu heykeltıraşlar hakkında pek bir şey bilinmemektedir. Kabartmalarda barok adı verilen **güçlü duyguları, eylem ortasında yakalanmış şiddetli hareketleri ve yüksek kabartma ile etkileyici ışık-gölge tezatlarına vurgu yapmaktadır**. Hellenistik sanatın zirve noktası olan bu kabartmalar, daha sonraki Yunan ve Roma heykeltıraşlığını oldukça etkilemiştir.

Gigantomakhia frizi, MÖ 238 yılında Galatlara karşı kazandığı zafer üzerine kral unvanını alan I. Attalos ve II. Eumenes'in MÖ 166'da Galatlara karşı kazanmış oldukları zaferle de ilişkilendirilmektedir.

Sunağın iç duvarlarını süsleyen ikinci, daha küçük bir friz Herakles'in oğlu ve **Pergamon Krallarının efsanevi atası olan Telephos'un** yaşam hikayesini anlatır. Pergamon krallarını efsanevi geçmişin büyük kahramanlarıyla ilişkilendiren bu alegori iktidar haklarını meşrulaştırmaya yöneliktir. MÖ 2. yüzyıl ortalarında dıştaki Giganthomakhia frizinden kısa bir süre sonra tamamlanan bu friz sürekli, yani birbirini izleyen paneller halinde gelişen bölümlere **ayrılmış bir öykü anlatımının ilk örneğidir.**

BİTHYNİA KRALLIĞI (I. NİKOMEDES), NİKOMDEİA (İZMİT)

A. Dowler, “Bithynia Krallığı”, içinde: O. Tekin (ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri* (İstanbul 2019) 90-101.

(DIA) Antik kaynaklardan hem Sicilyalı Diodoros hem Herodotos, MÖ 480 yılı civarında Hellespontos’u (Çanakkale Boğazı) Pers Kralı Kserkses’in komutası altında geçen halklar arasında **Bithynleri** de saymaktadır. Ancak MÖ 547 yılından önce Bithynia Bölgesi, Pers Kralı Kyros’a yenilen Lydia Kralı Kroisos’un egemenliği altındadır.

Bölge MÖ 334 yılında Büyük İskender’in gelişine kadar merkezi **Daskyleion** (Ergili/Manyas Gölü) olan Hellespontos Phrygiası Satraplığı’nın bir parçasıdır.

Herakleialı Memnon’a göre MÖ 327’de Bithynia hükümdarı **BAS**, İskender’in generali **KALAS**’a karşı önemli bir zafer kazanmış ve Makedon birliklerini Bithynia dışında tutmayı başarmıştır. Bu dönemden başlamak üzere Bithynia kendi hükümdarlarının, daha sonra krallarının iktidarı altında bağımsızlığını kazanmış ve son **Bithynia Kralı IV. Nikomedes** krallığını MÖ 74 yılında Roma’ya vasiyet edinceye kadar bağımsız kalmıştır.

Bithynia’nın ilk kralı **ZİPOİTES** bağımsızlığının avantajlarını kullanarak MÖ 315 yılı civarında bölge kentleri **Astakos (İzmit Körfezi)** ve **Kalkhedon’u** (Kadıköy) kuşatmıştır.

MÖ 315’ten MÖ 281’deki Koroupedion Savaşı’na kadar olan dönemde **Bithynia Krallığı**, Sangarios (Sakarya) Vadisi’nin ötesine kadar genişleyerek kuzeyde Karadeniz sahilini ve batıda **Astakos ile Kalkhedon** çevresindeki bölgeleri de kapsamıştır. Doğuda **Hypos (Melen)** Çayı çevresindeki bölgenin kontrolü için Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi) kenti ile savaşmış ve bu çatışma Bithynlerin, **Kieros kentini Prusias ad Hypium** (Konuralp/Düzce) olarak yeniden kurmasına yol açmıştır.

(DIA) MÖ 278’de kral Zipoites’in ölünden sonra iktidara **oğlu I. Nikomedes** geçmiştir. I. Nikomodes, krallığın hem coğrafi hem siyasi hem de ekonomik statüsünde kalıcı değişiklikler gerçekleştiren ilk Bithynia kralıdır. Adını Nikomodes’ten alan Nikomedeia (İzmit) kenti, MÖ 264 yılı civarında kurulmuş ve

Bithynia'nın başkenti olmuştur. Nikomedeia, kuruluşundan itibaren Hellenistik ve Roma dönemlerinde önemli bir liman kentidir ve Eskiçağ boyunca süren önemi, Osmanlı'ya hatta günümüze kadar devam etmiştir.

Nikomendeia'da Hellen tarzında bir **agora (pazar yeri)** ve baş tanrı Zeus dahil olmak üzere tanrılara ithaf edilmiş tapınaklar inşa edilmiştir. Olasılıkla I. Nikomedes döneminde Bithynia'nın ilk **krali sikkeleri Nikomedeia'da** basılmıştır. **I. Nikomdes en çok Anadolu'ya Galat kabilelerini (Tektosaglar, Trokmoslar ve Tolistoboglar) getirmesiyle tanınmıştır.**

MÖ 255 yılında I. Nikomedes'in ölümünden sonra taht krizi ortaya çıkmış ancak ilk eşi **Konsingis**'ten olan oğlu **Ziaelas** tahta geçmiştir. Ziaelas dönemi barışçıl geçmiş olsa da başlangıcında olduğu gibi şiddetle sonlanmıştır. Kral Ziaelas, onları tuzağa düşürmeyi umduğu bir komplo sürecinde Galatlar tarafından öldürülmüştür.

Ziaelas'ın oğlu ve torunu **I. Prousius** (MÖ 228-182) ve **II. Prousius**'ın (MÖ 182-149) hükümdarlık dönemleri Bithynia ile Attalosların Pergamon'u arasındaki rekabetle dikkat çekmektedir. Pergamon ile Bithynia arasındaki bu rekabet, MÖ 156 yılında Roma'nın Pergamon'a yönelik kısa süreli olumsuz tutumu sırasında ve yeni Kral II. Attalos'un tahta çıktığı ilk yıllarda **II. Prousius ve Bithynia ordusu** Pergamon topraklarını işgal edip yağmalayarak Pergamon kapılarına dayanmıştır. Bu savaş MÖ 154 yılına kadar, bir Roma elçisinin iki kral arasında barışı tesis etmesine kadar sürmüştür. Yapılan barış antlaşması Pergamon'un avantajına olmuştur. Bithynia hem Pergamon'a hem de komşuları Methymna, Aigai, Kyme ve Herakleia'ya tazminat ödemek zorunda kalmıştır.

II. Prousius'ın yenilmesi ve öldürülmesinin ardından iktidara gelen **II. Nikomedes** hem Pergamon'un hem de Roma'nın güçlü bir müttefiki olarak kalmıştır. MÖ 133 yılında Pergamon'un son kralı III. Attalos, öldükten sonra krallığını Roma Cumhuriyet'ine vasiyet edince **Aristonikos** (III. Eumenes olarak) adında bir asil, II. Eumenes'in oğlu ve III. Attalos'un üvey kardeşi olduğunu öne sürerek Pergamon tahtı üzerinde hak iddia etmiş ve Roma'ya karşı ayaklanmıştır. Bithynia kralı III. Nikomedes'in emrindeki Bithynia kuvvetleri, Roma adına, Roma birlikleri MÖ 131'de

bölgeye gelinceye kadar Aristonikos'a karşı savaşılan ilk müttefikler arasında yer almıştır.

Bithynia Krallığı'nın son yıllarına Mithradates Savaşları damga vurmuştur. **III. Nikomedes'in** MÖ 94 yılında nasıl öldüğü bilinmemektedir (belki de zehirlenmiştir). Oğlu IV. Nikomedes tahta çıktığında krallık oldukça zayıftır. 20 yıllık hükümdarlığı boyunca IV. Nikomedes defalarca Romalılar tarafından Bithynia tahtına geçirilmiş ve Romalıların adına yaptığı eylemlerinden anlaşıldığı üzere Bithynia'nın bağımsızlığı sadece sözde kalmıştır.

Üç Mithradates Savaşı (MÖ 88-84; MÖ 83-81; MÖ 75-63) öncesinde Bithynia ile Pontos arasında açık bir düşmanlık mevcuttur. İki krallık arasındaki ilişkiler VI. Mithradates'in III. Nikomedes'i yenmesinin ardından da düzelmemiş ve IV. Nikomedes'in Roma'ya giderek artan bağımlılığı Mithradates'i kızdırmıştır. Appianos, Mithradates'i IV. Nikomedes'i öldürtmek için Alexandros adında bir katil göndermekle ve ardından da Nikomedes'in üvey kardeşi ve rakibi **Sokrates Khrestos'u** Bithynia tahtına çıkması için desteklemekle suçlar. Pontos'un bu yöndeki çabaları IV. Nikomedes'in Bithynia'dan sürülmesiyle sonuçlansa da Roma tarafından tekrar tahta çıkarılmıştır. Belki bunun üzerine IV. Nikomedes, Pontos topraklarını işgal etmiştir.

MÖ 88 yılında Roma ile Pontos arasında patlak veren savaşta IV. Nikomedes, Roma'nın tarafında savaşmıştır. MÖ 74 yılı civarına IV. Nikomedes'in ölümü, III. Mithradates Savaşı'nın patlak vermesinin hemen ardına tarihlenir. **Pergamon Kralı III. Attalos gibi IV. Nikomedes de krallık topraklarını Roma'ya vasiyet yoluyla bırakmıştır.** Nikomedes'in ölümünün hemen ardından yaşanan III. Mithradates Savaşı, Bithynia'nın kontrolü için yapılmış ve VI. Mithradates Eupator'a topraklarını genişletme fırsatı vermiştir.

PONTOS KRALLIĞI (I. MİTHRADATES KTİSTES), AMASEIA VE SİNOPE

L. Ballesteros Pastor, "Pontos Krallığı", içinde: O. Tekin (ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri* (İstanbul 2019) 104-115.

Karadeniz'in güney kıyısında yer ala ve Mihradates Hanedanı tarafından yönetilen Pontos Krallığı, MÖ 3. ile MÖ 1. yüzyıllar arasında yaşamış bir krallıktır. Hanedanın en önemli hükümdarı olan ve MÖ 110-63 yıllarında hüküm süren VI. Mithradates Eupator, Roma'ya karşı 30 yıllık acımasız savaşların ardından büyük bir imparatorluk kurmayı başarmıştır.

Kökeni Perslere dayanan "Pontos" terimi aslında bir tür kelime oyunundan türemiştir. Kuzeybatı Anadolu'yu ve Batı Karadeniz kıyılarının bir kısmını fetheden Akhaemenidler, bu bölgede başkenti Ergili köyü yakınlarındaki Daskyleion'da yer alan bir satraplık kurmuşlardır. Bu satraplık, Persler tarafından **"denizin ülkesi"** olarak bilinmekteydi. Bu nedenle "deniz" kelimesinin Hellence karşılığı olan "Pontos", Persçeye **"Deniz Ülkesi"**, Hellençeye **"Pontos Ülkesi"** olarak tercüme edilmiş ve Latince kaynaklara bu isim geçmiştir. Daskyleion'un eski satrap soyundan gelen Mithradates Hanedanı, önceden atalarının idaresinde olan toprakların bir bölümüne hükmederken, eski Pers yöneticilerin mirasını yaşattıklarını ileri sürercesine krallıklarına "Pontos" adını vermişlerdir. Roma işgalinden sonra Mithradates Hanedanı'nın çekirdeğini oluşturan bölgeler, Bithynia Eyaleti'nin bir parçası haline gelmiş ve adı **Pontus et Bithynia** olarak değişen eyalet, daha sonra **Bithynia et Pontus** olarak adlandırılmıştır.

Pontus Krallık toprakları, **Halys (Kızılırmak) Deltası'nın her iki tarafındaki Karadeniz sahil kesimini kapsamaktaydı.** Batı sınırını Amastris (Amasra) şehrinin belirlediği krallığın topraklarının doğuda Amisos (Samsun) yakınındaki Side'ye dek uzandığı düşünülmektedir. Ayrıca Mithradates Hanedanı hakimiyetini doğuya doğru genişleterek, Fırat Nehri'nin doğduğu dağlara dek uzanan "Küçük Armenia"yı da topraklarına katmıştır. İç kesimlerde ise krallığın merkez bölgesine bereketli İris (Yeşilırmak) ve Lykos (Kelkit Çayı) vadileri can veriyordu. Krallığın güney sınırı ise Kappadokia'ya kadar uzanmaktaydı.

Pontos, farklı kökenlerden insanların ve kültürlerin bir araya geldiği, kültürel çeşitliliğe sahip bir bölgedir. Öncelikle çoğunluğunu Paphlagonialılar ve Leukosurioi (Beyaz Suriyeliler) olarak bilinen Kappadokialıların oluşturmaktaydı.

I. Mithradates Ktistes (kurucu), kral unvanını büyük olasılıkla **MÖ 280 yılı civarında** almıştır. Bu tarihten itibaren yeni hanedan hakimiyet alanını genişletmeye başlamış ve ilk olarak **Galatlarla savaşarak** krallığın ilk kıyı kenti olan Amastris'i ele geçirmiştir. Kurucu kralın torunu **II. Mitrates**, üst düzey bir dış politika izleyerek, kendisi **II. Antiokhos Theos'un** kızlarından biriyle evlenip, kızlarından birini de **II. Seleukos Kallinikos** ile evlendirmiştir. Ardından yine krallık soyundan evlilikler karşılıklı olarak sürdürülmüştür. Seleukos Hükümdarı III. Antiokhos, Laodike isimli bir Pontos prensesi ile evlenmiştir. Böylece bu küçük hanedanın MÖ 3. yüzyılın ortalarından itibaren devletlerarası tanınırlık kazanmıştır. Pontos Hanedanı, sınırlarını Halys'ün doğusuna dek genişletmiş ve krallığın yeni başkenti, Kraliyet Nekropölünün de kurulduğu **Amaseia'ya (Amasya)** taşımıştır.

I. Pharnakes (MÖ 183-155), Pontos Krallığını büyük bir güce dönüştürmüştür. Bu kral, Bithynia, Kappadokia, Galatia ve Paphlagonia'ya karşı askeri seferler düzenlemiş ve Krimea'daki (Kırım) Khersonessos kolonisi ile yaptığı anlaşma ile Batı Eukseinos'un Hellen kentleriyle yoğun siyasi ilişkiler kurmuştur. Ayrıca Pharnakes, Atinalılar tarafından onurlandırılan ilk Pontos kralıdır ve aynı zamanda elçiler gönderdiği Roma ile ilişkiler kuran ilk kraldır. **MÖ 183 yılında Pharnakes, Sinope (Sinop) ele geçirmiş ve krallığın başkenti yapmıştır.**

V. Mithradates (yak. MÖ 150-122), belki de cömert bağışlar yaptığı Atinalılara yönelik tutumundan dolayı **“euergetes” (hayırsever)** sıfatıyla ünlenmiştir. Mithradates, Delos'ta birkaç yazıt ile onurlandırılmıştır. Ayrıca V. Mithradates 3. Kartaca Savaşında ve Pergamon'daki Attalid hanedanlığının koltuğuna talip olan ve ayaklanan Aristonikos'a karşı Romalılarla iş birliği yapmıştır.

VI. Mithradates Eupator Dionysos (MÖ 133/132-63) Pontos'un en büyük kralıdır. MÖ 110 yılında tahta geçtikten sonra Karadeniz çevresindeki topraklarda iddialı bir fetih girişimi başlatmıştır. Bu Pontos hükümdarı, İskitleri ve diğer hakları yenerek Kırım'ın efendisi olmuştur. Ayrıca son hükümdarı olan V. Pairisades tarafından kendisine miras bırakılan Kerç Boğazı etrafındaki Kimmer Bosporus Krallığı'nı da devralmıştır. Kolkhis (Gürcistan), Batı Eukseionos'daki Hellen kolonilerini hakimiyeti altına alan Eupator, Anadolu'da eski Paphlagonia Krallığı'nın

bir bölümünü ve babasının yönetiminde kaybedilen Galatia bölgesini de topraklarına katmıştır. MÖ 1. yüzyılın başında kendi yeğeni **VII. Ariarathes'i** öldürerek Kappadokia'yı da ele geçirmiştir. Kısa zaman sonra Eupator'un **kızı Kleopatra**, büyük bir imparatorluğun hükümdarı olacak olan **Armenialı II. Tigranes ile evlendirilmiştir.**

Pontos Hanedanı'nın Roma'ya karşı ilk mücadelesi MÖ 89-85 yıllarında Bithynia hükümdarı III. Nikomedes'in ölümü üzerine oğlu IV. Nikomedes'in tahta çıkışı sırasında yaşanmıştır. Eupator, tahta çıkacak olan yeni kralı öldürmek için Aleksandros adında bir suikastçı göndermiş ancak bu plan başarılı olmamıştır. Ardından Pontos Kralı Eupator, Bithynia hükümdarının üvey kardeşi **Sokrates Khrestos'u** tahta geçirmek için bir ordu göndermiş ve IV. Nikomedes MÖ 90'ların sonuna doğru Roma'ya kaçmıştır. Roma'nın desteğiyle Nikomedes, Pontos topraklarını Amastris'e kadar işgal etmiş, her ne kadar Pontos Kralı Eupator Roma senatosuna Bithynia hükümdarı Nikomedes'i şikâyet etmiş olsa da şikâyeti sonuçsuz kalmıştır.

MÖ 89 yılında **1. Mithradates** Savaşı patlak vermiş ve bir yıldırım harekatiyle Romalıları ve Nikomedes'i bozguna uğratan Pontos Kralı Mithradates Eupator, ordularını **bir yıl içerisinde fethettiği Roma'nın Asia Eyaleti'ne sürmüştür.** Tümü işgal edilen Batı Anadolu'da yalnızca küçük alanlarda direnişle karşılaşmıştır. Birçok Romalı Rodos Adası'na sığınmıştır (Nysalı Zengin Khairemon dahil). Mithradates, Küçük Asia'da yaşayan tüm Romalıların ve italik kökenlilerin belirli bir günde öldürüleceğini beyan eden gizli mektuplar göndermiştir. Öldürülen kurbanların sayısı 80.000 veya 150.000'den çok daha az olsa bile **“Ephesos Katliamı”** olarak bilinen olay Romalıları derinden etkilemiştir.

MÖ 88 yılında Mithradates, Pergamon'da saltanatını kurmuş ve ordularını Kerç Boğazı'na, Taky ve Ege'ye göndermiştir. Roma ile olan savaşlarda Atina Mithradates'in tarafını tutmuş ve **tiran Athenion**, Pontos'tan dönüşünün ardından iktidara geçmiştir. Eupator, Yunanistan anakarasının büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Kehanet merkezleri, Mithradates'i, Romalıların hakaretlerinin intikamını alacak olan Asya'nın Kurtarıcı Kralı olarak ilan etmişlerdir. Mithradates'in hedefi **“evrenin**

hâkimi” (cosmo-krator) olarak tanınmaktadır. Mithradates’in askeri gücü muazzamdı ve imparatorluğu Adriyatik kıyılarından Kafkaskaya’ya kadar uzanmaktaydı.

Başlangıçta Roma iç çatışmalar nedeniyle Mithradates saldırılarına karşılık vermekte zorlansa da MÖ 88 yılının konsülü olan Sulla, Yunanistan Anakarasına ulaşarak **Khaeroneia ve Orkhomenos** savaşlarında Pontos ordusunu bozguna uğratmış ve aylarca süren çatışmanın ardından **Atina’yı ele geçirmiştir**. MÖ 85 yılında Romalı General Sulla, Mithradates ile **Dardanos Barış Antlaşması’nı** yapmıştır. Bithynia, Kappadokia ve Paphlagonia hükümdarlarının tahtlarına geri dönmeleri konusunda anlaşmaya varılmış ve böylece savaştan önceki duruma geri dönmüştür.

Roma Senatosu tarafından onaylanmayan bu antlaşmanın ardından Sulla tarafında Asia Eyalet Valisi olarak atanan **Lucius Licinius Murena**, yeni bir askeri girişimde bulunarak II. Mithradates Savaşı’nı başlatmıştır (MÖ 83-81). Bu savaş sırasında ilk kez Roma lejyonları Pontos’a girmiş ve Mithradates’in ordusu bozguna uğratılmıştır. Bu bozgundan sonra barış antlaşması imzalanmış, Eupator’un kızı Athenais ile Ariobarzanes’in hükümdarlığa geçecek olan büyük oğlu II. Ariobarzanes arasındaki evlilikle garanti altına alınmıştır. Ancak bu antlaşma da Roma Senatosunca onaylanmamıştır.

MÖ 73 yılında 3. Mithradates Savaşı patlak vermiştir. Bithynia hükümdarı IV. Nikomedes ölmüş ve krallığın yönetimi Roma’ya geçmiştir. Eupator, Bithynia’yı hızla işgale başlamış ancak Romalıların etkili direnişiyle **Asia Eyaleti’ni daha önce olduğu gibi kolayca fethedememiştir**. Roma Senatosu, MÖ 74 yılının konsülleri olan **Lucius Licinius Lucullus ile Gaius Cotta’yı** Pontos Kralı Eupator’a karşı savaşa göndermiştir. Lucius Licinius Lucullus ile Gaius Cotta’nın askeri başarılarından sonra Pontos Kralı Eupator kaybettiği toprakları geri almış ve bu sefer Roma Senatosu MÖ 66 yılında Büyük Pompeius’u Pontos Kralına karşı savaşmak üzere görevlendirmiştir. Pompeius’un ordularıyla Pontos’a girmesiyle Eupator Kimmer Posporus’una kaçmıştır. Kral burada ordularını yeniden örgütlemeye çalışsa da oğlu Pharnakes’in askerler arasında bir ayaklanma çıkarmasının sonucunda intihar etmiştir. Böylece

Eupator'un oğlu Pharnakes, Bosporus Krallığı'nın Romalılarca tanınan hükümdarı olmuştur.

Yıkılan Pontos Krallığı'nın topraklarının bir kısmı Roma'nın Bithynia Eyaleti'ne katılmış, diğer kısımları ise bölgenin Roma ile müttefik hükümdarları arasında paylaşılmıştır.

Pharnakes, babasının Anadolu'daki hakimiyet alanını geri kazanmaya çalışmış ve Roma'daki iç savaştan faydalanıp MÖ 48 yılında ordusuyla Pontos'a giderek bölgeyi hızla geri almıştır. Fakat ertesi yıl Pontos topraklarına giren CAESAR, Zela'da (Zile) meydana gelen savaşta Pharnakes'i mağlup etmiş ve meşhur sözü "VENI, VIDI, VICI = Geldim, Gördüm, Yendim" bu zafere bir imadır. Bosporus'a kaçan Pharnakes, kendisine karşı ayaklanan **Asander** ile savaşırken ölmüştür. Böylece Mithradates Hanedanı'nın hakimiyeti Anadolu'da sona ermiştir.

KAPPADOKİA KRALLIĞI

M. A. Speidel, "Hellenistik Kappadokia Krallığı", içinde: O. Tekin (ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri* (İstanbul 2019) 118-131.

ARMENİA KRALLIĞI

S. Mitchell, "Armenia Krallığı", içinde: O. Tekin (ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri* (İstanbul 2019) 134-143.

GALAT KRALLIĞI

A. Coşkun, "Galat Krallıkları", içinde: O. Tekin (ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri* (İstanbul 2019) 146-163.

KOMMANGENE KRALLIĞI

E. Winter, "Kommagene: Seleukoslar, Parthlar ve Romalılar Arasında", içinde: O. Tekin (ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri* (İstanbul 2019) 166-193.

EDESSA VE OSRHOENE KRALLIĞI

M. Blömer, “Edessa ve Osrhoene”, içinde: O. Tekin (ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri* (İstanbul 2019) 196-221.

Helenistik Sardeis 3125

Sardeis şehri, Yunanlılarla uzun süredir yakın ilişki içindeydi; Solon’un Kral Kroisos’a altıncı yüzyılda yaptığı ziyaret Herodotos (1.29-33) tarafından kaydedildi ve bol miktarda Arkaik ve Klasik Yunan çanak çömlek ithalatı kazılarla kanıtlandı.³³ Bu egzotik kaplar, kendi şekliyle çok farklı olan yerli bir seramik topluluğunu zenginleştirdi. repertuar ve siyah bir yüzey yerine kırmızı bir tercih ya da yüzeyi siyah ve kilin kendisini gri bırakan indirgeme halkası. İskender’in fetihleri şehri hızla Yunan alanına taşıdı ve daha sonra bir dizi Helenistik hanedan - Antigonidler, Trakya Lysimachos, Seleukids, Pergamon - tarafından kontrol edildi ve Asya’nın Roma eyaletinin bir parçası olmadan önce. Şehirde üretilen seramikler, bu yeni ustalara hem direnişin hem de barınmanın kanıtını sağlıyor.³⁵

Hellenistik dönemin başlarında tavan arası ithalatı ortadan kalktı, ancak parlak siyah sırlı, tabaklar ve kaseler için damgalı ve rulet bezemeli, fincanlar ve kapalı şekiller için boyalı Batı Yamacı bezemeli yakın taklitler üçüncü yüzyıl boyunca iyi temsil edilmektedir. Bazıları Sardeis’te yapılmış olabilir, diğerleri kıyıdaki şehirlerden ithal edilmiş olabilir. Bununla birlikte, aynı zamanda, yerli çanak çömlek üretilmeye devam edildi: Achaemenid içme kapları (Doğu’dan çok daha önce tanıtılan ve üçüncü yüzyılda tamamen doğallaştırılan bir form, Şekil 8) ve çıkıntılı boyunlu testiler, tümü kısmen tipik bir Lidya kırmızısı parlak. Bu şekiller, Sardeis’in yüzyılı aşkın süredir bir “Yunan” şehri olduğu 213 yılında III.Antiochos tarafından kentin ele geçirilmesinden kaynaklanan enkazda iyi temsil edilmektedir. Ancak daha sonra, iki gelenek bir uzlaşmaya varmış gibi görünüyor. Lidya şekil topluluğu tamamen Yunan repertuarıyla değiştirilerek ortadan kayboldu; Bununla birlikte, Lidya mirası yüzey işleme ve halka gelenekleri içinde yaşamıştır. Yüzeyler nadiren gerçek siyahtır; genellikle kırmızı (eski Lidya tercihi) veya kahverenginin tonlarıdır, sanki geleneksel Yunan siyah parlaklığını taklit etme çabası sadece gönülsüzdü. Asırlık Anadolu’nun azaltma halkası tercihi de varlığını sürdürmektedir. Güçlü bir yerel endüstri, en belirgin Yunan Hellenistik şekillerinden biri olan kalıp yapımı kaseler üretti, ancak büyük ölçüde kırmızı parlak veya gri maldan (Şekil 9). Hellenistik dönem boyunca maddi kültürdeki bu artan melezleşme (başka yerlerde ve çeşitli nesne türlerinde de gözlemlenmiştir) 36, Greko-Makedon etkisine uyumun ne derece ilerlediğini gösterir.

Çömlekçilik ve Yerleşim Kalıpları

Mezopotamya, İran ve Baktriya’da kazılan çömlekler de dahil olmak üzere Seleukid imparatorluğundaki Yunan şekilleri üzerine yapılan bir çalışma, hem yaygın yinelenen desenleri hem de çarpıcı yerel varyasyonları ortaya çıkardı.³⁷ Tipik olarak, Attic veya güçlü Atticizing olmak üzere ithal siyah parlatici kanıtlar var. dönemin en erken yıllarında ancak üçüncü yüzyılın başlarından sonra kaybolur. Bundan sonra, yerel olarak sınırlı bir Yunan şekli repertuarı yapıldı, öncelikle içe doğru kalınlaştırılmış ağızlı, eğik veya dışa dönük ağızlı kaseler, düz plakalar ve plakalar. Yunan anakarası ve Küçük Asya’nın batı kıyısındaki Helenistik seramiklerin tipik bir örneği olan ve Sardeis’te coşkuyla benimsenen kalıp yapımı kaseler neredeyse tamamen eksiktir. Bazen, Suriye’deki Dura Europus’ta olduğu gibi özel bir üretimin parçasını oluşturan Yunan şekilleri, kırmızı boyalı ve hiçbir yerli şeklin yapılmadığı gri bir maldan yapıldı. Bununla birlikte, daha sık olarak, Yunan şekilleri yerel kumaşların üretimine dahil edildi. Bu nedenle, orta ve güney Mezopotamya’da, İran’da Susiana’da ve hatta Ikaros bölgesinde, uzak Kuveyt’te, bu kaseler ve tabaklar yerel yeşil sırlı malların yanı sıra sırsız ve bezemesiz düz mallardan yapılmıştır. Aynı zamanda, bu bölgelerdeki yerli ince yumurta kabuğunun üretimi, Yunan modelleri tarafından tamamen etkilenmeden kaldı. Lise Hannestad, Yunanlıların yerel seramik üretimi üzerindeki etkisinin derecesinin Yunan kolonizasyonunun yoğunluğunun bir sonucu olduğu ve bu nedenle yerleşim modellerinin bir indeksi olarak okunabileceği hipotezini ileri sürdü.³⁸ O halde, tamamen Helenleşmiş seramik üretimiyle Sardeis’i bekleriz. yabancı, sömürge nüfusunun yoğun bir şekilde aşılınmış olması ve hem Yunanistan’a hem de İyonya’daki Yunan şehirlerine yakınlığı ve Seleukid imparatorluğunun bölgesel başkenti olarak hizmet vermesi bunu mümkün kılıyor. Yunan modellerinin batı İran seramikleri üzerindeki minimal etkisi, oradaki nüfusun Greko-Makedon unsurunun sayısal olarak önemsiz olduğunu, ³⁹ bir yerleşim bölgesi içindeki küçük bir kontrol grubu, kültürü varlıklarından büyük ölçüde etkilenmemiş bir nüfusla çevrili olduğunu göstermektedir. .

Maddi Kültür ve Geçmiş

MÖ birinci yüzyılın ilk yarısında hoş bir öğleden sonra, Romalı hatip Cicero arkadaşlarıyla birlikte Atina’nın Dipylon Kapısı’ndan Akademi Gymnasion salonuna, şehrin bir milden daha az bir dışarısında bir gezintiye çıktı (De nibus 5.1–5) . Cicero, yolda karşılaşılan birkaç anımsatıcı yer işaretini anlatıyor. Kolonos köyü onlara Sofokles’i ve daha da geriye uzanarak Oedipus’u hatırlatır. Akademi Platon’u akla çağırır, özel bir koltuk haleflerinden biri olan Polemon’u anımsatır. Aralarında bir Epikürcü, özellikle yoldan geçtikleri Epikür Bahçesi’nden etkilenir ve Epikürcüler, kurucularının imajını taşıyan yüzükler ve bardaklardan yana olduklarını söyler. Özetle, bir arkadaş "geçmiş günlerde geleneğin kaydettiği yerleri, insanların yaptıklarını duymaktan veya yazılarını okumaktan ziyade kayda değer bir çare olarak görerek kişinin duygularının daha güçlü şekilde uyandırıldığını" gözlemliyor. Başka bir yerde (De oratore 2.87.357–360), Cicero, ilk önce bir yer (halka açık anıt, büyük ev veya benzeri) seçip daha sonra oturduğu bir hafıza eğitimini tanımlayarak, yerler

ve hatırlama arasındaki bağlantıyı genişletir. bu mimari çerçeve içinde hatırlamak istediği her şey için bir imge. Romalı yazarlar bize bu yöntemin tam tanımını veriyorlar, 40 ancak beşinci yüzyıl şairi Keos’lu Simonides’i icadıyla (Cicero, De oratore 2. 86.351-355) ve Hellenistik dönemde açıkça ortaya çıkmış sanatıyla övüyorlar. . Maddi dünya ile hafıza arasındaki bağlantı, antik düşünceye bu kadar sağlam bir şekilde yerleştiğinden, eski insanların eserleri sadece hafızayı canlandırmak için değil, aynı zamanda onu manipüle etmek için kullanması şaşırtıcı değildir.

Uygunluk: Girit Geçmişine Sahip Çıkmak

Yunan arkeolojisi öğrencileri, Girit’in “Avrupa’nın ilk uygarlığını” beslediğini erken öğrenirler. Bronz Çağı’nın orta kısmında (yaklaşık 2000–1470), burada güzelce boyanmış saraylar ve villalar, çok çeşitli lüks eşyalar ve her türden el yapımı eserlerle tamamlanmış karmaşık bir topluluk vardı. Bununla birlikte, Helenistik dönemin Girit’i çok farklıydı. Ada düzinelerce küçük devlet arasında bölünmüştü; Sürekli savaş, dönem boyunca sayılarını belki üçte bir oranında azaltarak, nüfusların yer değiştirmesini ve sınırların yeniden çizilmesini ortak fenomen haline getirdi. Dönem aynı zamanda geçmişte artan ilginin işaretlerini de koruyor.⁴¹ Araştırmalar ve kazılar, küçük tapınakların sayısında bir artış olduğunu ortaya çıkardı; bunların çoğu Minos alanlarının kalıntılarının yakınında veya içinde hala görünür durumda olan kalıntılar inşa edildi. Saray sonrası dönemde tutulmaya giden daha önceki dini kutlamaların bir işareti olan mağara mabetleri yeniden canlandı. Helenistik mezarlıklar kasıtlı olarak çok daha eski mezarlık alanlarının üzerine yerleştirildi, daha sonraki mezarlar önceki mezarların konumlarına saygı duyuyordu. Geçmiş, Tunç Çağı Girit’in lineer yazılarındaki işaretlere benzeyen şaşırtıcı semboller içeren üç yazıtta da hatırlandı. Birlikte ele alındığında, bu bulgular, belki de günümüzün huzursuz koşullarına yanıt olarak, ister yerel seçkinlerin ister genel olarak nüfusun parçası olsun, kahramanca bir geçmişi hatırlama ve geri alma arzusunu gösterir.

Yaratılış: Samothrake Enigması

Görkemli bir geçmişe ait hiçbir karanlık kalıntıya sahip olmayanlar, onları icat etmeye zorlanabilir. Yunanistan’ın en önemli gizemli kültürlerinden birine ev sahipliği yapan Büyük Tanrıların Sığınağı’ndaki Semadirek adasında olan buydu. Alandaki ritüel faaliyetlere ilişkin en eski arkeolojik kanıtlar yedinci yüzyıla aittir, ancak önemli mimari gelişim dördüncü yüzyıla kadar başlamamıştır. Bununla birlikte, Gizemlerin tüzük miti onları Kahramanlar Çağı’na yansıttı; Ayinler, Zeus’un oğlu ve Truva krallarının atası Dardanos’un erkek kardeşi Iasion-Aetion tarafından kuruldu.⁴²

Kutsal alandaki esrarengiz bir maddi kültür parçası, bu efsanevi tarihin fiziksel dokümantasyon ihtiyacına bir cevap gibi görünmektedir.⁴³ Bu tepelik alanda bir terası destekleyen uzun bir istinat duvarı içine yerleştirilmiş, tuhaf bir kapıdır (Şekil 10). Kabaca şekillendirilmiş yontma taşlardan yapılmıştır; büyük ve düzensiz bir levha, üst pervazı olarak işlev görür; bunun üzerinde iki levha daha kaba bir üçgen

oluşturur. Kapı, yamaçtaki bakır toprağa karşı sadece iki metre sonra biten bir geçidi çevreler; hiçbir yere ulaşamayan anıtsal bir kapıdır. Temel açmasında bulunan çanak çömlek parçaları istinat duvarını üçüncü yüzyılın sonlarına veya ikinci yüzyılın başına tarihlendirmektedir; ancak bu, normal kesme taş döşemesinin norm olduğu Helenistik mimariye benzemiyor. En yakın paralelleri, karakteristik bir "rahatlatma üçgeni" nin lento bloğunu üstündeki yapının ağırlığından koruduğu Tunç Çağı'nın anıtsal mezarları ve geçitlerinde çok daha önce yatmaktadır. Samothracian kapısı, aslında, bir Tunç Çağı kapısının Helenistik bir kopyasıdır ve kesin amacı sadece tahmin edilebilmesine rağmen, olası bir açıklama, kendisiyle tanıştığı söylenen kurucunun mezarını temsil etmesidir. Zeus'un şimşek çaktığı adanın sonunda. Helenistik Samothracians, hafızasını güçlendirmek ve kutsal alanın yüksek antikliğini göstermek için - belki de kahramanın geleneksel kurbanlık yerinde - sahte bir antik çağ yarattılar.

Maddi Kültür ve Cinsiyet

Yunan Kadınları Evde

Helenistik dönemin belgesel kaydı büyük ölçüde erkekler tarafından, erkekler için, erkekler hakkında ve erkeklerin ilgisini çeken konular hakkında yazıldığından, maddi kültür, kadınların yaşamları hakkında bir bilgi kaynağı olarak özellikle önemlidir. Yerli mimari üzerine yapılan son araştırmalar, maddi kültür analizinin belgesel kaynaklara nasıl bir düzeltme sağlayabileceğini göstermektedir. Edebi ve epigrafik metinler evin kadınlara ayrılmış bir kısmından (gynaikon veya gynaikonitis); oyun yazarları ve hatipler izleyicilerinin buna aşina olduğunu bildikleri için böyle bir oda veya alan mevcut olmalıdır (örneğin, Aristophanes, Thesm. 414-417; Lysias 1.9) ve yazıtlar, andron ve jinikonitin ayrı ayrı kiralanmasını kaydeder üçüncü yüzyıl Delian evleri.⁴⁴ Hane Yönetimi, Yunan hane halkının anlaşılması için bir başlangıç olan Xenophon, erkekler ve kadınlar arasında kilitli bir kapıyı ima eder (9.5). Sıkça alıntılanan başka bir metinde (Lysias, 3.6), konuşmacı, hanehalkının kadınlarının öylesine tecrit edildiğini ve erkek akrabalar tarafından görülmenin bile travmatik olduğunu iddia ediyor.

Tipik bir Rum evinin planına ciddi bir dikkat gösterilinceye kadar, bu metinler, kadınların harem benzeri bir apartmanda kapatıldığı, eğrildiği, dokunduğu ve gençlere ve yaşlılara baktığı Yunan ev hayatına dair bir görüşü destekliyor gibiydi. ve nadiren aile cenazeleri ve düğünler için ortaya çıkıyor. Metinlerden bile açıkça anlaşılıyor ki, bu sadece kayda değer olanaklara sahip ailelerde (daha yoksul eşler ve anneler geçimini sağlamak için evden ayrılmak zorunda kaldılar) yurttaş kadınlara (kadın köleler tamamen başka bir konuydu) atıfta bulunabilir. Öyle olsa bile, eğer kadınlar rutin olarak evde tecrit ediliyorsa, ev mimarisinin bize bunun nasıl yönetildiğini göstermesi gerekir. Aksine, Yunan ev planları oldukça açıktır ve tek tek oda veya apartman daireleri diğerlerinden kolayca kapatılamaz. Kadınların faaliyetlerini yansıtan eserler - dokuma ağırlıkları, tuvalet malzemeleri, pişirme kapları - tek bir alanda yoğunlaşmadan kazılmış evlere dağılmış durumda bulunuyor. Tek

çözüm, kadın mahallesini ikinci katta hayal etmek olurdu; ancak metinler, bazen böyle olmasına rağmen, diğer durumlarda kesinlikle böyle olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. gynaikon ne olursa olsun, hava sızdırmaz bir apartman dairesi olmadığı ortaya çıktı. Yunan kadınları kendi evlerinde hareket özgürlüğüne sahipti ve doğulu inzivaya çekilme imajı terk edilmelidir.⁴⁵

Strigil ve Ayna

Sadece maddi nesnelerin kendileri değil, aynı zamanda birlikte işleyiş biçimleri ve bulundukları bağlamlar da antik çağa dair kavrayışlara katkıda bulunur. Mezar hediyeleri buna iyi bir örnektir; Mezarın içindekiler arasındaki dernekler ve merhumla olan ilişkileri toplumun ölülerine yönelik tutumunu ifade etmektedir. Hediyelerin bir şekilde uygun olması gerekir ve bu hediyelerin doğasında zaman içinde meydana gelen değişiklikler sosyal tutumlarda değişikliklere işaret edebilir. Kadınların cesedin ve mezarın bakımından sorumlu olması, onların cenaze hediyelerinin seçiminde ve bırakılmasında büyük rol oynadıklarını ve dolayısıyla kendilerine ve çevrelerindeki dünyaya ilişkin görüşlerini yansıtabileceklerini düşündürmektedir.

İki ortak Helenistik Atina mezar armağanı, bir vaka çalışması sağlar.⁴⁶ Hem bronz ayna hem de strigil uzun zamandır günlük kişisel bakımın ortak araçları olmuş ve sık sık Arkaik dönem ile 5. yüzyıl yazo resimlerinde ve cenaze heykellerinde resmedilmiştir. Bu görüntülerde aynalar, genellikle gelin ya da kur sahnelerinde kadınlarla düzenli olarak ilişkilendirilir; Banyoda kullanılan kavisli bronz veya demir bir alet olan strigil genellikle genç erkeklerle eşlik eder ve palaestra dünyasını çağırır. Her ikisi de beşinci yüzyılın sonuna kadar cenaze hediyesi olarak nadirdi; daha sonra, bunların varlığı on kat arttı ve Helenistik dönem boyunca Atina mezarlarında oldukça yaygın olmaya devam etti. Mezarlar ayrıca bu nesnelerin daha önceki cinsiyet ilişkilerinin zayıfladığını da gösteriyor. Yaşlı erkeklerin ve gençlerin mezarlarında ve ayrıca kadınların mezarlarında strigiller bulundu, bu da palaestranın sembolik olarak bu nesnede banyo ve kişisel hijyen ile daha genel bir ilişkiye geçişi düşündürüyor. Kadın mezarlarındaki mevcudiyeti, ölen kadının sadece meşru bir çocuğun annesi (veya potansiyel annesi) olarak değil, çekici ve erotik olarak arzu edilen bir birey olarak bir vizyonunu akla getirir.

Kadınların bu daha liberal yorumu, Helenistik dönemin pişmiş toprak gurinlerinde de ifade edilir. Klasik dönemde, bu küçük kil figürler en çok dini konuları - tanrılar ve onların adanmışlarını - veya kostümlü aktörleri tasvir ediyordu. Bununla birlikte, dördüncü yüzyılın ikinci yarısı, hem tarzda hem de konuda büyük bir değişiklik gördü. Güzel giyinen, doğal poz veren ve boş zamanlarında kadınlar bu yeni repertuarın büyük bir bölümünü oluşturur (Şekil 11). Tarz, muhtemelen Yeni Komedi'nin canlı karakterlerinden etkilenecek Atina'da ortaya çıktı, ancak kısa süre sonra Boiotia'ya ihraç edildi; Yüzlercesi, Boiotian'ın küçük kasabası Tanagra'nın dışındaki mezarlara bırakıldı ve burada "Tanagra Figürinleri" lakabını aldılar. ⁴⁷ Bu konu, Helen dünyasında popüler hale geldi ve annelik ve ev hanımının süsleri

tarafından engellenmemiş çekici kadın resimleri , evleri ve tapınakları süsledi ve ölülere eşlik etti, kadın cinsiyetinin yeni bir imajını süsledi. Burada bir kez daha, maddi kültür bizi, aksi takdirde büyük ölçüde anlatılmamış bir hikayeyi düşünmeye davet ediyor.

Sonuç

1970'lerin başında, Arizona, Tucson'daki arkeologlar Çöp Projesini başlattılar.⁴⁸ Yerleşik arkeolojik analiz tekniklerini uygulayarak, modern ev sahiplerinin atıklarını incelediler, enkazı kategorilere ayırdılar ve bulduklarını ölçtüler. Amaçları, çağdaş sosyal soruların çalışılmasında kullanılan olağan anketlerin ötesine geçen bir şekilde ev sahiplerinin davranışlarını anlamaktı. Gerçekten de, insanların bu tür anketlere yanıt olarak kendileri hakkında söylediklerinin, yaşam tarzları hakkında daha gösterişsiz bir açıklama sağlayan ev çöplerinin kanıtlarıyla örtüşmediği kısa sürede ortaya çıktı. Bu eski toplumları okur yazar olanlar için önemli bir derstir: metinler geçmişe dair bilğimiz için çok önemlidir, ancak kendi kendine hizmet edebilir, önyargılı, lakoz veya yanıltıcı olabilirler. Yukarıda belirtilen vaka çalışmalarının gösterdiği gibi, eski çöplerin çoğunu açıklayan maddi kültür, yazılı kayıtları düzeltmek ve büyütmek için çok ileri gidebilir.

Bibliyografik Not

Lubar ve Kingery (1993) ve Deetz (1996) maddi kültür aracılığıyla olayları ortaya çıkarmanın verimli yollarını sağlar (örnekleri Helenistik dünyadan alınmasa da). Antik Yunan dünyasından korunmuş çok çeşitli nesneler hakkında bir fikir, büyüklüğünden dolayı "telefon rehberi" lakaplı Davidson'dan (1952), Korint'teki kazılardan elde edilen küçük nesneler üzerine çıkarılabilir. Demir Çağı'ndan Roma dönemine kadar uzanan bir tarih. Şunlar dahildir: gürinler, kaplar, mobilyalar, kilitler ve anahtarlar, aletler, mutfak eşyaları ve uygulamalar, oyunlar, zırhlar, ağırlıklar ve teraziler, damgalar ve mühürler. Çok sayıda külliyyat, Helenistik malzeme kültürünün korunmuş en büyük sınıfı olan çanak çömlekleri göstermektedir; Yunan merkezi için bkz. Rotroff (1982), (1997c) ve (2005) Atina ve Edwards (1975) Korint hakkında. Doğu seramiklerinin Helenleşme aralığı, Küçük Asya'nın batı kıyısındaki Pergamon [Schafer (1968)], Tel Anafa, günümüz İsrail'inde [Berlin ve Slane ([1997)], ve İkaros, bugünkü Kuveyt'te [Hannestad (1983)]. Grace (1979), amforaların taşınmasına erişilebilir bir giriş sağlar; en önemli türlerin petrografik çalışmaları için çalışmalarının tarihi ve mevcut durumu için bkz. Garlan (2000), Whitbread (1995). Higgins (1967), Higgins (1986) 'da Tanagra gürinler hakkında daha kapsamlı bir tartışma ile birlikte pişmiş toprak fi gürinlerin bölgesel bir araştırması; Louvre'un geniş koleksiyonları çeşitliliklerine dair bir fikir verir [Mollard-Besques (1963); Besques (1971)]. Helenistik evin evrimi Hoepfner (1999) tarafından incelenmiştir. Helenistik cenaze törenleri için bkz. Kurtz ve Boardman (1971) 161–9

figure 2. A long-petal bowl from the workshop of Apollodoros, found in the foundation trench of the Athenian Metroon (Athens, Agora Excavations P 3661; photo: American School of Classical Studies, Agora Excavations)

figure 3. Amphoras from Rhodes, Knidos, Chios, and Italy, destroyed in the Sullan sack of Athens in 86 b.c. (Athens, Agora Excavations, SS 8602, SS 7918, P 19120, and SS 7319; photo: American School of Classical Studies, Agora Excavations)

figure 4. Stamp on a Rhodian handle, with the head of Helios and the name of the eponym, Sostratos (Athens, Agora Excavations, SS 7584; photo: American School of Classical Studies, Agora Excavations).

figure 5. Stamp on the other handle of the same amphora, giving the fabricant, Agoranax, and the month, Artamitios (photo: American School of Classical Studies at Athens, Agora Excavations).

figure 6. A Hellenistic drinking assemblage with a large cup and a small krater decorated in West Slope technique, and a small oinochoe (Athens, Agora Excavations, P 15166, P 6289, P 13449; photo: Craig Mauzy).

figure 7. Three lagynoi found in Athens. The one on the left was probably manufactured in Kypros, the one on the right in Asia Minor. The black-gloss lagynos is a local Athenian product (Athens, Agora Excavations, P 3188; P 7041; P 3375; photo: Craig Mauzy)

figure 8. Drinking cup of Achaemenid shape, Sardis, third century (Sardis P65.249:6911; photo: Archaeological Exploration of Sardis).

figure 9. Second-century moldmade bowl made at Sardis (Sardis P98.90:10912; photo: Archaeological Exploration of Sardis).

figure 10. The tomb of Iasion-Aëtion? Pseudo-Mycenaean doorway in the Sanctuary of the Great Gods on Samothrace (photo: Robert Lamberton).

figure 11. Terracotta figurine from Tanagra: draped woman wearing a sun hat and holding a fan (British Museum C245; photo: British Museum)

Graham Shipley, The Greek World after Alexander 323-30, Routledge (London & New York 2000)

‘Kings and Cities’

Kraliyet nimetleri ve anıtsallaştırma

Yunanlılar, mevcut şehirlerde ve kutsal alanlarda veya yeni bir şehrin kuruluşundan sonra, halkın kullanımı için inşa edilmiş çevreler inşa etme konusunda uzun deneyime sahipti. İlk aristokratlar ve zorbalar, şehirleri için gösterişli anıtlar inşa ederek hırslarını ve güçlerini ifade ettiler; Yakın dönemdeki Yunan hanedan hükümdarlarının en önde gelenlerinden Maussollos (Latince olarak Mausolus), Küçük Asya’nın güneybatısındaki Karia satrapı, Halikarnassos’ta Yunan tarzı bir saray yarattı. Philip II, kuzey Yunanistan’da bir dizi kasabayı kurması veya modernleştirmesiyle tanınır.

Kralların, Makedon ve Pers selefleri gibi zengin olmaları⁶² ve cömertçe inşa etmeleri bekleniyordu. Ptolemy, İskenderiye’yi İskender’in dinlenme yeri ve Yunan dünyasının yeni kültür başkenti olarak süsledi. Antigonidler Pella’yı süsledi; daha sonra Attaloslar, Pergamon’a yeni akropolünü verdi; ancak şehirlerin en büyük kurucuları Seleukidlerdi, ancak Appian’ın Seleukos tarafından yaratılan şehirler listesi (alıntı, s. 304–5) abartıdır. Şehir vakıflarının yerel kültürlerin belirli yönleri üzerinde belirgin etkileri olabilir. Kuzey Suriye’de dört büyük yeni şehrin ortaya çıkışı (bkz. Strabon, sf. 288’de alıntılanmıştır) yeni bir çok kültürlü ortamı beraberinde getirdi; Bir kültürden diğerine, özellikle kült alanında uzun vadeli kültürel uyarlamaların ve borçlanmaların ayrıntıları henüz net değil, ancak MS dördüncü yüzyıla kadar bu bölgeden herhangi bir Semitik taşıyan belge veya madeni para bulunmadığı kaydedildi. metinler, sadece Yunanca (birçok dil şüphe götürmez bir şekilde konuşulmasına rağmen) .⁶³ (Kentsel biçim için, daha fazla s. 86-96’ya bakın.)

Mısır’da İskender, İskenderiye’de yeni bir başkent kurdu. Asya’da, İskender’in eski Pers imparatorluğundaki vakıflarının sayısı bazen fazla tahmin edilmesine rağmen, o ve halefleri nispeten yoğun bir yeni şehir merkezleri ağı yarattı.⁶⁴ Hepsi büyük şehirler değildi - bazıları daha çok küçük pazar veya garnizon kasabalarına benziyordu. tipik olarak kıdemli Makedon askerler için yerleşim yerleri - ancak bunlar, yeni düzenin manzarayı dönüştürme gücünün yankılanan bir ifadesidir. Baktriya’daki Ai Khanum’un inşası (s. 305 ve Şekil 8.5), her ne kadar Yunan dışı mimariden unsurlar içeriyor olsa da, en şaşırtıcı olanıdır - ancak en uzak olanı - Yunan kent formunun bir yabancı manzara.

Eve daha yakın, şehirlerin temel yapılarına kraliyet müdahalesi, aynı zamanda bir güç gösterisi de olsa, maddi ve sosyal olarak faydalı olabilir. Sisam şehrinin bir kısmı, üçüncü yüzyılda yeni bir cadde düzeni ve yeni binalar ile iki kez yeniden planlandı; Bu operasyonlar, Samos’u yöneten krallar, belki de her seferinde

Ptolemaioslar tarafından finanse edilmiş olabilir.⁶⁵ V. Philip, 217'de Teselya'nın Larisa kentinden gelen bir talebe cevap verdiğinde, fiziksel olanı yeniden şekillendirmeyi hedeflemiyor. şehrin sosyal formu.

Endişeli bir hayırsever gibi görünmeyi hedefliyor, ancak topraklarının güvenliğini korumak istiyor. Belge, Yunan şehirleri üzerindeki kraliyet gücünün her iki tarafını da ortaya koyuyor.

Mevcut şehirlerin işlerine kraliyet müdahalesi, özellikle şehirler mali zorluklarla karşılaştığında her zaman istenmeyen bir durum değildi. Haleflerin savaşları seçkinler arasında ekonomik sorunlara neden olmuş olabilir; 290'larda Ephesos'ta, toprak sahipleri büyük borç sorunlarına boğulmuştu, mülkleri Demetrios ve Lysimachos arasındaki çatışma sırasında yıkılmıştı (BD 9; Syll.3 364). Şehirler bazen yeni binalar için kamu abonelikleri artırmaya mecbur edildi; Dönemin erken dönemlerinden örnekler arasında Attika-Boiotia sınırındaki Oropos kasabası, bir tahkimat için para toplama (Austin 101, Syll. 3 544), 66 ve Güneybatı Küçük Asya'da 500 drahmi katkıda bulunanları onurlandıran Halikarnassos sayılabilir. Apollo ve kral Ptolemy onuruna inşa edilmiş bir stoa (Austin 100, OGIS 46). İkinci yüzyılın başlarında Istria, bir vatandaşa babasına uzun süredir devam eden bir kamu borcunun faiz ödemelerini iptal ettiği için teşekkür eder (Austin 102, ISE ii. 130) ve ikinci yüzyılın ortalarında Teselya'daki Krannon, borç sorunlarını şu şekilde çözmeye bile çalışır: halka açık bir abonelik oluşturmak (Austin 103, ISE ii. 199).

Bu tür mali sorunların olası bir yan ürünü, zaman zaman bir şehrin kamu görevi masraflarını karşılamaya istekli hiçbir vatandaş bulamamasıydı; 67 isteksizlik de, belki de bağımsızlık uygun bir duruş benimseme ihtiyacıyla sınırlandığında doğaldı. daha yüksek bir güce doğru ve şehir içinde sahip olunan siyasi şöhretin düşman bir kral tarafından sona erdirilebileceği yer. Bazen bir kral geçici olarak, baş yargıç veya rahip gibi festivallerin ve diğer halka açık etkinliklerin finansmanını içeren bir kamu görevini üstlendi. İskender Miletos'ta 334/3'te (Syll.3 272), Demetrios'un 295'te ve Antiochos'un 280/79'da (Syll.3 322) böyle bir pozisyondaydı. Bu krizler, özellikle Haleflerin savaşları sırasında sık görülür.

Şehirler krallardan hediyeler isterdi.⁶⁸ Diğer durumlarda krallar şehir yetkilileri atayabilir; I. Eumenes'in Pergamon şehrine (kuşkusuz bir hanedanla eşsiz bir ilişkisi olan bir şehir) yazdığı mektup 69, kralın şehre olan yakın ilişkisini göstermektedir.

Yöneticiler sık sık şehirlere ve kutsal alanlara hediyeler verirdi. Özellikle Roma fethinden önce, hükümdarın imparatorluğunun kaynaklarından aynı bağışta bulunması daha uygun olsa da, bu hediyeler nakit olabilirdi.⁷⁰ Antigonos, 307/6 yılında Atina'ya 150.000 medimnoi tahıl verdim (Plut. Demetr.10, Austin 34) ve savaş gemileri inşa etmek için kereste; Böyle bir hediye, açıkça önemli bir müttefikin iyiliğini körükleme çabasının bir parçasıydı. 227 / 6'da yıkıcı bir depremin ardından bir dizi zengin yönetici, Rodos şehrine hem nakdi hem de aynı cömertçe bağışta bulundu (Polyb. 5. 88-90, Austin 93). Seleukid kraliçesi Laodike,

ihtiyaç sahibi vatandaşların kızları için çeyizlerin finanse edileceği Karia'daki Iasos şehrine benzer tahıl armağanları düzenlemiştir (Austin 156, Burstein 36, c. 195 BC). 71 Kutsal yerlere hediyeler yapılabilir. 160/59'da Bergamalı Eumenes II ve Attalos II'nin buğdayın alımı, tiyatronun onarımı ve çocuklar.

Bununla birlikte, bu iyilikleri saf halkla ilişkiler uygulamaları olarak görmek basit olacaktır; Préaux'un işaret ettiği gibi, "gerçek dindarlık ve dehşet verici cömertlik mutlaka dışlanamaz".⁷³

Sivil toplum ve sosyo-ekonomik değişim

Yunan topluluklarına kraliyet armağanlarının sıklığının bir dereceye kadar ekonomik durgunluğa yol açtığı ve şehirlerin ekonomilerini geliştirme görevinden kaçmalarına izin verdiği öne sürülmüştür.⁷⁴ Bu, şehir ekonomilerinin idaresine dair çok modern bir görüş anlamına gelir; Şehir elitlerinin modern anlamda ekonomik 'kalkınma' konusuna çok fazla kafa yormaları olası değildir. Şehir ekonomileri, kraliyet harçlarının dayatılması ve tersine, kralların iyilikler yoluyla müdahalesi dışında muhtemelen büyük ölçüde değişmeden kaldı. Davies ve diğerleri, aslında, kısmen Helenistik dünyanın farklı bölümleri arasındaki ticari etkileşimin artan yoğunluğuyla açıklanan ekonomik büyüme işaretlerine işaret ediyor. Şehirler, Makedonya'nın Batı Asya'yı fethinden ve sömürsünden ve ticari kurumların genel gelişiminden dolayı olarak yararlanmış olabilir.⁷⁵ Ekonomik temel, kuşkusuz, bir şehrin kırsal topraklarındaki (chora) tarımsal üretim olarak kaldı. (Yunanistan'daki Makedon yönetiminin olası ekonomik etkileri için 4. Bölüme bakın.)

Kentsel formdaki değişiklikler

Helenistik döneme ait sivil mimari ve anıtları, önceki ve sonraki yapılardan ayırt etmek genellikle kolaydır; farklı mimari düzenler yaratıcı bir şekilde birleştirilir ve genel bir ihtişam izlenimi vardır. Pek çok şehirde elitin ergen oğullarının Yunan kültürü ile aşılarmış olduğu bir eğitim merkezi olan gymnasion gibi yeni bir önem kazanan kurumlar mimari açıdan daha ayrıntılı hale geldi. Yunan dünyasında, Makedonya'da Beroia (Austin 118), 76 Miletos (Austin 119, BD 127, Burstein 30, Syll. 3 577) ve Teos (Austin 120, BD 65, Syll. 3 578), hepsi ikinci yüzyıldan (bir polisin her şeyden önce bir jimnastik salonuna ihtiyaç duyduğu varsayımı için bkz. Eumenes II'nin bir Frig toplumuna yazdığı mektup, s. 315). Agoralar, tiyatrolar ve kutsal alanlar gibi eski kurumlar da daha büyük ve daha lüks hale geldi.

Yine de bu görkemli yapıların çoğu dış güçler tarafından ödendi. Belli zamanlarda, Atina gibi eski şehirler, belki de artık imparatorluk güçleri olmadıklarından, ancak daha kısa veya daha uzun süreler boyunca yabancı yöneticiler tarafından yönetildikleri için, büyük kamu projelerini kendi rezervlerinden finanse edemiyor gibi görünüyor. Krallar ve generalleri gibi dış hayırseverlere giderek daha fazla güveniyorlardı.

Atina'da bu eğilim nispeten geç başladı. Akropolis'in güney yamacındaki Asklepios kutsal alanındaki yeni Dor stoa kararnamesiyle (IG ii2 1685) oylandığında 300/299'dan sonra büyük kamu projelerinde uzun bir boşluk var. 77 Direniş döneminde Makedonya'ya ve 229'da sona eren yirmi üç yıllık doğrudan yönetim, büyük bir taahhütte bulunulmadı. Yine de 229'dan sonra vatandaşlar, muhtemelen kamu fonlarından, şehir surlarının ve Attika'daki kırsal kalelerin genel bir tadilatını gerçekleştirebildiler. Pire'yi özgürleştiren general Diogenes'i onurlandırmak için (Paus. 2. 8. 6), bir kült, bir festival ve bir bina olan Diogeneion'u (Plut. Symposiaka problêmata, 78 9. 1. 1, 736 d) başlattılar. ; sonuncusu muhtemelen şu anda Mısır'ın III.Ptolemaios'u onuruna kurulmuş ve Agora'nın doğusunda yeni bir yer önerilmiş olan gymnasium kompleksinin parçası olabilir.⁷⁹

Bu noktada kraliyet himayesi görünmeye başlar. İkinci yüzyılın başlarında Bergama Kralı II. Eumenes şehre Akropolis'in güney tarafında büyük bir stoa vermiştir (Şekil 9.2); Geniş bir ölçekte (163 m uzunluğunda) ve yenilikçi kemer kullanımıyla dikkat çekiyor. Eumenes, Akropolis girişinin yanında devasa bir anıtlı da onurlandırılmış olabilir (Şekil 5.2; s. 172). Seleukid kralı IV. Antiochos da 175 ile 164 arasında cömertçe verdi. Olympieion veya Olympia Zeus tapınağı, üç yüzyılı aşkın süredir yarı bitmiş haldeydi. Antiochos adına Romalı mimar Cossutius, cella duvarlarının ve sütunlarının çoğunu veya tamamını bitirdi (Vitruvius, 3. 2. 8).

Daha sonra Agora ve çevresinde bir dizi değişiklik yapıldı. Pergamonlu II. Attalos (r. 159–139 / 8), ilk kez Agora'nın doğu ucuna tanımlayıcı bir cephe veren stoayı bağışladı: yirminci yüzyılın ikinci yarısında yeniden inşa edilen ünlü 'Attalos Stoası' yüzyıl (Şekil 8.8). İnşa edilmesini sağlamak için muhtemelen dördüncü yüzyıldan kalma bir avlu yıkıldı.⁸⁰ Aynı zamanda, Agora'nın güney kısmında daha fazla stoalar dikildi: üçlü sütunlu Orta Stoa ve paralel 'İkinci Güney Stoa' Eski Agora'nın çekirdeğinden ayrı, kapalı bir 'Güney Meydanı' yaratan (Şek. 3.5). Bir süre sonra "meydan" iki yeni tapınak aldı. Bu arada, ana agorada, bir şehir arşivi olarak hizmet veren Tanrıların Annesi için kutsal bir bina olan mevcut Metroön, ayrıntılı bir yeni cepheye kavuşurken, ana agora alanı giderek daha çok kralların, arkadaşlarının heykelleriyle dolmaya başladı. ve polis'in diğer faydaları.⁸¹

Bu değişikliklerin etkisi, Roma döneminde de devam edecek olan Agorayı daha az açık ve daha yapılandırılmış hale getirmektir. Yüzyıldan kısa bir süre içinde, Atina'nın merkezi kamusal alanlarının anıtsal karakteri dönüştürüldü. Atina artık büyük bir güç olmamasına rağmen, bir kralın halka açık anıtlarına adını takarken kazanacağı büyük bir kültürel prestij vardı.

Agora'nın doğusundaki Kyrrhestoslu Andronikos'un Horologion'u (su saati) olarak da bilinen 'Rüzgar Kulesi' (Şekil 9.1) üzerine yapılan son çalışma, anıtın, MÖ 86'da Romalılar tarafından şehir. Bu nedenle, ikinci yüzyılda bir kral tarafından bağışlandığını varsaymak cazip geliyor. İlk inşa edildiğinde (bitişik Roma Agorası Sezar ve Augustus tarafından inşa edilmeden önce), Kule çevresine

belirgin bir yükseklikten hakim oldu ve bir pazar saati olarak hizmet etmek için görkemli bir izolasyon içinde durdu. Belki burada da, yabancı bir hükümdarın imzasını Atina'ya bıraktığı bir durum var.⁸²

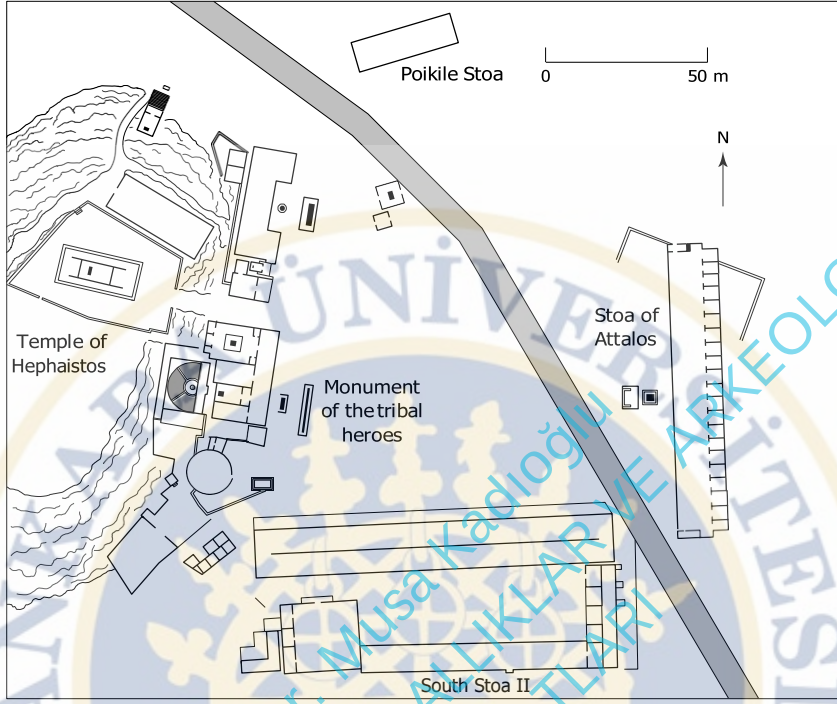

Figure 3.5 Plan of the Athenian Agora, showing hellenistic alterations including the 'South Square'. (Based on Travlos, Pictorial Dictionary of Ancient Athens, 23 fig. 31.)

Değişiklikler, yeni bir siyasi düzenin arka planında görülmelidir. Atina'da geniş katılımın sürmesine ve demokratik tipteki siyasi yapıların başka yerlerde neredeyse evrensel olarak benimsenmesine rağmen, radikal demokrasi Atina'da bile geçmişte kaldı. Şehirler giderek yabancı hayırseverlere bağımlı hale geldi. Cömertliklerinin finanse ettiği yeni binalar, birçok insan tarafından kullanılan ve kuşkusuz özellikle

kralların dostları olan yurttaş seçkin üyeleri tarafından özellikle memnuniyetle karşılanan bir sivil tesisin geliştirmesi iken, etkisi kentsel dokuyu açmak oldu. özel, genellikle vatandaş olmayan servetin gücüne - ve zevklerine -. En azından Atina'da bu eğilim, 330'lu yıllarda Lykourgos'un önderliğinde mali sıkılığı güçlendirmek için tasarlanan ekonomik reformlarla başlamış olabilir; O dönemde şirket arazilerinin özelleştirilmesinin gerçekte olduğuna dair kanıtlar vardır ve bu durum, bireysel yararlanıcıların iyi niyetine dayanan bir sisteme doğru kamu bütçesine zorunlu katkılar ahlakından kısmi bir geri çekilme anlamına gelebilir.⁸³

Vatandaş olmayan hayırseverlerin rolüne rağmen, kentsel dokudaki değişiklikler, radikal bir kırılmayı değil, klasik geçmişten gelen sürekli bir gelişimi temsil ediyor. Erken arkaik dönemden beri, yeni şehirler genellikle dik açılarda sokaklardan oluşan bir ızgara planıyla ve tapınaklar, agoralar, tiyatrolar vb. İçin ayrılmış alanlar ile düzenlenmiştir. Bu planlama sistemi, beşinci yüzyılın başlarında filozof olan Hippodamos of Miletos'tan sonra "Hippodamian" olarak adlandırıldı; ızgara planı ondan uzun zaman önce tarihlendi, ancak yazılarıyla, toplum ve bölgenin üçlü bölünmesine dayanan muhafazakar bir sosyal teoriyi somutlaştıran kentsel planlamaya teorik bir temel vermiş olabilir (Aristoteles, Politika, 2.8. 1267 b – 1269 a, çapraz başvuru 7. 11. 1330 b) .⁸⁴

Planlı bir şehir merkezi artık herhangi bir yeni şehir için çok zordu. Herakleides 'Giritli' (alıntı, s. 29-30), yeniden inşa edilen Thebes'in ince kentsel yerleşim planını Atina'nın dar, dolambaçlı sokaklarıyla örtülü bir şekilde karşılaştırır. Rodos şehrini hem mükemmel anıtlara hem de iyi bir yönetime sahip olduğu için öven Strabo, kentsel biçim ve politik sağlık arasındaki bağlantıyı açıkça ortaya koyuyor (14. 2. 5 (652–3), Austin 92).

Yeni anıtsal yapılar ve bunlara ayrılan mekânlar ona farklı bir karakter kazandırmış olsa da, Helenistik dönemde şehir planlaması bu mevcut şema içinde yer almıştır. İskender'in hükümdarlığı sırasında veya hemen öncesinden güzel bir örnek, Küçük Asya'da yeni bir yere taşınan küçük bir şehir olan Priene'dir (Şekil 3.6). Burada, sokakları kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda hizalanmış bir Hippodamya ızgara planı dik eğimli bir alana dayatıldı, böylece bazı caddeler aslında basamaklı katlardan oluşur (Şekil 3.7) .⁸⁵ Benzer bir fikir Herakleia'da görülmektedir. Alt-Latmos.⁸⁶ Her ikisi de Hippodamya planlamasının alışılmadık derecede katı örnekleridir ve Helenistik dönemin hemen önünden veya başından kalmadır. Batı Anadolu'daki daha sonraki vakıflarda, Alinda, Assos ve her şeyden önce Pergamon (aşağıda) gibi daha esnek bir yaklaşım benimsenmiştir.⁸⁷

Pek çok şehir, şehir planlamasına uygulanan adaptasyon aralığını göstermektedir (örneğin, sonraki günlerin neredeyse tamamen standartlaştırılmış Roma yerleşim planının aksine) .⁸⁸ Arta körfezindeki Kassope, dağ şeklinde doğal savunmalara sahiptir. kayalıklar; duvarları, uzun, dar oranlara sahip bir konut blokları ağı içerir; Sitenin tepesine yakın tiyatrodan ayrı olarak, kamu binaları güneydoğudaki küçük bir alanla sınırlıdır. Kasabanın yerleşimi, estetikten ödün verilmeden faydacı olarak tanımlanmıştır⁸⁹ (Şekil 3.8). Teselya'da Goritsa'da (muhtemelen eski Orminion),

muhtemelen 1. Demetrios tarafından Pagasai körfezini kontrol etmek için kurulmuş küçük bir askeri kasaba, benzer şekilde işlevsel bir görünüme sahiptir; ancak kent bloklarının boyut ve oranlarının değişmesine izin veriliyor, belki de kasabanın bir sırt bölgesindeki eğimli konumu nedeniyle (Şekil 3.9). Kasaba, belki de nispeten kısa süreli işgalinden dolayı (bir yüzyıldan daha az) hiçbir zaman önemli kamu binaları geliştirmedir.90 Buna karşılık, yakınlardaki Demetrias'ta, düz, sahil konumunda tamamen tek tip bir yerleşim planı benimsemek mümkündü; her bloğun oranları 2'ye 1'dir ve kamu binaları için önemli miktarda ödenek ayrılmıştır: stoalı bir agora, kraliyet sarayı vb. (Şekil 3.10). Demetrias, stratejik olarak konumlandırılmış olmasına rağmen, askeri işlevleri tam gelişmiş bir kentsel merkezin nitelikleriyle birleştirir.91 Son olarak, körfezin batı tarafında, yalnızca

c. 300 ila 265 BC, standart genişlikte ancak değişken uzunlukta altmış dört ev bloğuna sahipti (Şek. 3.11). Kasaba, Gorítsa gibi birincil olarak askeri bir işleve sahipti, ancak müstahkem yerleşim bölgesi askeri akropolden oldukça farklı tutuldu; her iki parça da dış hatlara hiçbir koşul olmaksızın kendilerini manzaraya dayatmaktadır.92

Figure 3.6 Plan of Priene. (Based on Reinders, New Halos, 196 fig. 107.)
Contours in metres.

Figure 3.7 A street in Priene. (Photograph by the author.)

Esasen askeri bir amacı olan bu vakıflarda bile, aktif olarak teşvik edilmeyen bir yurttaşlık kültürünün büyümesine izin verildi. Makedon kralları, askeri mimarlarına temel bir planı araziye ve koşullara uyarlama konusunda serbest

bırakmış görünüyorlar; gerçekten de yeni sürümleri denemek için. Kentsel biçimin geleneksel idealine uyuyorlardı, ama aynı zamanda kendilerini Yunan kültürel değerlerine göre ayarlıyorlardı. Bir polis bulmak, Yunanlılığı sergilemekti, ancak önceden belirlenmiş bir plan dayatmak normal bir uygulama değildi; çeşitlilik ve adaptasyon kültürün bir parçasıydı.

Yunanca konuşulan alanların dışında, dikdörtgen bir sokak düzeni, Yunan geleneğinin yeni ortamlara genişlemesinin bir işareti olarak, Yunan tarzının bilinçli bir şekilde benimsenmesi olarak görülebilir. Benimsenen kentsel biçim her zaman salt Yunan değildi; Baktriya'daki Ai Khanum'da, temelde bir Yunan şehir planı içinde, mimari kompleksler Yunan ve Yunan dışı stilleri birleştirdi (bkz. s. 305; Şekil 8.5). Mısır'ın yeni başkenti İskenderiye, İskender için planlayıcı Demokrates tarafından farklı bina grupları için ayrılmış alanlar içeren bir ızgara planı üzerine yerleştirildi (bkz. Daha fazla sayfa 214-15).

Belki de Mısır kentine rakip olmak için, üçüncü yüzyıldan kalma Bergama hükümdarları, kentin akropolünün sarp arazisini en iyi şekilde kullanan bir mimari plan benimsemişlerdir (Şekil 3.12). Kuşkusuz engebeli konturlar nedeniyle bir Hippodam planı empoze edilmedi, ancak İskenderiye'de olduğu gibi, kamu binaları birbirini takip eden yerlerde, bu durumda akropolü yükselten farklı teraslarda gruplandırıldı. Her terasta mimari bir bütün oluşturan heybetli bir anıtlar grubu vardı. Ziyaretçi büyük aşağı agoradan gymnasium kompleksine taşındı, ardından ikinci bir agora olan Demeter tapınağı ve üzerinde, Attalos I'nin Galatai'ye karşı önceki zaferini kutlamak için 170'lerde II. Eumenes tarafından yaptırılan büyük Zeus sunağı (Şekil 3.13). Akropolün en yüksek kısmında Athena'nın büyük bir kutsal alanı, bir tiyatro, kütüphane, kralların sarayları ve askeri tesisler vardı. Şehre tek bir yapı hakim değil; bunun yerine, mimari mekanlar dizisi, yükselirken açılan düzlük manzarasıyla ziyaretçiyi artan ölçeği ve detaylarıyla etkilemek için tasarlanmıştır.⁹³

Birçok yeni şehirde bir saray için bir alan ayrılmıştı. Helenistik saraylar kraliyet saraylarına (ister tek binalar ister kompleksler), valilerin saraylarına ve özel saraylara (veya saray evlerine) bölünebilir; son ikisi ilkinin 'soluk yansımaları' olarak tanımlanmıştır.⁹⁴ Erken Helenistik Makedonya'da (özellikle Vergina, Pella ve Demetrias'ta), saraylar geniş teraslarla ve bir dizi büyük oda içeren geniş sütunlu meydanlarla karakterizedir; Pergamon ve İskenderiye'de saray mahallesi şehrin bir ucunda veya yanında yer alır; ancak V. Philip'in yönetimindeki Demetrias'ta saray, neredeyse bir kasaba içinde, müstahkem bir akropol olarak yeniden inşa edildi.⁹⁵ Tüm büyük krallıkların yanı sıra Hasmonean Judaea'da (otuz biri tespit edildi) diğer saraylar inşa edildi ve sağlandı yöneticinin mimari yeniliği koruyabileceği ve göze çarpan harcamalarla statüsünü doğrulayabileceği bir ortam. Şehir planlamasında olduğu gibi, tek bir model yoktur; sadece deney değil, aynı zamanda Asya'da Yunan ve Makedon unsurlar giderek yerli ile kaynaşıyor.⁹⁶

Figure 3.8. Plan of Kassope. (Based on Hoepfner and Schwandner, *Haus und Stadt*, fig. 95, and Owens, *City*, 76 fig. 21.) The

‘ekklesiasterion’ is the assembly building. Contours in metres.

Figure 3.9. Plan of Gorítsa. (Based on Owens, City, 78 fig. 23, and Reinders, New Halos, 49 fig. 21.) Contours in metres. (p. 94, top)

Figure 3.10. Plan of Demetrias. (Based on Owens, City, 79 fig. 24.) (p. 94, bottom)

Figure 3.11 Schematic plan of New Halos. (Based on Reinders, New Halos, 35 fig. 12). Contours in metres.

Birçoğu boş arazi üzerine inşa edilen veya yerel kasabaların yerini alan erken Seleukid vakıfları, şehri uzunlamasına bölen bir ana caddeye sahip, ancak her seferinde siteye uyarlanmış geniş bir şekilde standartlaştırılmış bir plana sahiptir; Antioch-on-Asi, Beroia, Apameia ve limanı Laodikeia-by-the-Sea ve Seleukeia-on-Tigris’de durum böyledir. Tipik olarak ayrı bir saray bölgesi ve bir akropol vardı. Trakya’nın III.Seuthes şehrinin küçük kraliyet başkenti Seuthopolis’te, uçtan uca 250 metre olmasına rağmen kendi agorası ve saray mahallesi olan bir eksenli cadde görülmektedir. Ancak Şam’da, mevcut şehir düzeniyle uzlaşma ihtiyacı, eski ve yeni mahalleleri birleştiren bir orta doğu-batı caddesi ile karışık bir plan ortaya çıkardı. Yunan ve Yunan olmayan şehirlerin tüm füzyonları mimari açıdan başarılı değildi; Doura-Europos’ta agora da dahil olmak üzere bazı Yunan tarzı inşaat projeleri hiç bitmedi.⁹⁷

Helenizm, hatta Helenleşme ve şehir idealinin ifadelerinin yanı sıra (ancak genellikle yeni, monarşik bir bağlamda), Yunan tarzı şehirciliğin bu patlamaları kralların güçlerini ve değişimlerini anıtsallaştırma yeteneklerinin en muhteşem gösterimini temsil ediyor. manzaralar. Bunları inşa etmek için gereken zenginlik ve emek el altında değildi, seferber edilmesi gerekiyordu. Helenistik dönemde şehir inşasının en az önemli yönü ekonomik sonuçları değildir. Kentleşme köle, ordu ve ücretsiz emeğin bir kombinasyonuna dayanıyordu - belki de sonuncusu, özellikle daha yetenekli mimari ve heykelsi süslemelerde kullanılan - ve periyodik olarak yeni projelere göç etmiş olabilecek zanaatkârlara ve işçilere istihdam sağlayacak. Bu devasa programları destekleyecek kaynaklar, tüm kralların serveti gibi, savaş karlarının ticaret gişelerinden, kraliyet mülklerinden elde edilen gelirlerin, şehirlerden mali ve insan gücü harçlarının ve kısacası servetin çıkarılmasının bir kombinasyonundan gelecektir. nüfusun büyük kitlesinden: Yunanlı ve Rum olmayan köylüler, tüccarlar ve zanaatkârlar, köleler ve diğer özgür olmayan gruplarla birlikte. Dolayısıyla şehir vakfı, kaynakların yeniden dağıtımını temsil ediyordu.⁹⁸

Graham Shipley, *The Greek World after Alexander 323-30*, Routledge (London & New York 2000) 302-307.

‘Seleukid Kingdom and Pergamon’,

Hellenization and urbanization

İskender ve Halefleri tarafından Yakın Doğu’ya çok sayıda Yunan ve Makedon askeri yerleştirildi (s. 56–7). İki söyleminin ilkinde Büyük İskender’in Şansı veya Cesareti Üzerine, 103

Bununla birlikte, sadece yetmiş kişi abartılı değil - İskender tüm kentsel temellerden tek başına sorumlu değildi¹⁰⁴ - ama meşru olarak onun ve haleflerinin amaçlarının çok asil olduğundan şüphe edebiliriz.

Her halükarda, Seleukos I ve Antiochos I doğudaki en aktif şehir kurucularıydı.¹⁰⁵ İmparatorluğun İran gibi bazı bölgeleri esas olarak kentsel değildi. Arrian’a (Indikê, 40. 8) göre İskender, İranlıları göçebelere dönüştürmek için şehirler kurdu, ancak bunların çoktan yerleşik hale geldiği gösterilebilir ve muhtemelen köy temelli bir toplumun var olduğu görülüyor. Halihazırda ve var olmaya devam etti.¹⁰⁶ Bununla birlikte, Yakın Doğu’daki İskender öncesi toplum, bilinen dünyadaki en eski kentsel varlıklardan bazılarını içeriyordu ve Seleukid yönetimi altında rolleri büyük ölçüde değişmeden kaldı. Tüm Seleukid dönemi boyunca hiçbir Yunan etkisinin görülmediği Uruk’ta durum böyle görünüyor; Babil ise, muhtemelen Yunanca konuşan bir topluluk daha almış olsa da adını veya statüsünü değiştirmede.¹⁰⁷

Daha proaktif bir Hellenleşme örneği, Küçük Asya’nın batısındaki eski Lidya-Yunan kenti Sardeis’tir; burada Yunan yapıları ve kurumları eklenmiştir ve cadde planı, kentin yıkılmasından sonra bir ‘Hippodamya’ ızgara desenine dayanmaktadır. Antiochos II tarafından kuşatma altında. Başka yerlerde bir Yunan nüfusu, bir Yunan adı ve polis kurumları, Berrhoia (eski adıyla Halep) gibi mevcut bir Yunan olmayan kasabaya ve belki de IV. Antiochos’un Kudüs’ü yapmak istediği "Antakya" ya bağlanmıştır; Üçüncü yüzyılda eski Elamite ve Pers başkenti Sousa, Graeco-Makedon kolonistlerini kabul etti ve Seleukeia-on-Eulaios olarak yeniden kuruldu.¹⁰⁸ Bazı polisler yoktan (veya Yunan olmayan küçük bir bölgeden) yaratıldı ve Graeco’ya verildi. Makedon vatandaşları; bu Apameia-on-Orontes, Seleukeia-in-Pieria, Doura-Europos ve diğerlerinde meydana geldi (Doura-Europos’a verilen anayasanın bir parçası için, bkz. Austin 179) .¹⁰⁹ Bazen mevcut bir şehir bir Antigonos tarafından kurulan Antigon (e) ia (Strabo, 16.2.4 (749), Austin 174) tarafından kurulan ve mevcut bir şehri, I. Seleukos’un yıktığı Antigon (e) ia’daki gibi muhtemelen Antakya’da olduğu gibi yeni bir yapı üzerinde ve Yunancasını taşıdı. Yeni siteye göçmen nüfus. Bazen, Babil’in karşısına inşa edilen Seleukeia-on-Tigris örneğinde olduğu gibi eski bir başkentin yanına yeni bir şehir yerleştirilirdi (yukarıda) .¹¹⁰

Pek çok yerde Seleukidler, genellikle katoikia adı verilen ve çoğunlukla Greko-Makedonların 'yerleşim yerleri' olarak adlandırılan, açıkça askeri bir amaçla eski koloniler kurdular. Bazıları garnizon ve diğerleri kendi başlarına koloniler olarak kurulmuş olsalar da, tipik olarak etnik homojen bir nühusa sahiptiler. Yunan kültürü gymnasium yoluyla tanıtıldı (örneğin, sadece seçici olarak kabul edilen, Tyriaion in Phrygia'daki yeni kraliyet mektubu, s. 315-16'ya bakınız); ancak şehir olan bir yerleşim yerinde yerli halk şehrin üyeleri haline gelecekti. Cohen, bu aktif sömürgeleştirme programı - ticaret, askeri güvenlik, bazen yerel politik koşullar - için gerçek politik motivasyonlara işaret ediyor ve hellinizasyonun kralların bir politikası olduğu önerisini reddediyor, bu fikir MS dördüncü yüzyılda Antakyalı hatip Libanius'ta buluyoruz: 111

Cohen'in ihtiyatını göz önünde bulundurarak, yine de Libanius'un Seleukos'taki encomium'unda gerçeklerden uzak olmadığını kabul edebiliriz, bu da Iskender'in Haleflerinin ölümünden sonra itibarının ne kadar büyük olduğunu ortaya çıkarır. Bununla birlikte, Helenleşme, büyük ölçüde kolonizasyonun dolaylı bir etkisiydi.

Şehirlerin isimlendirilmesi, hanedan propagandasına bir başka katkı oldu.¹¹² Appian, ünlü Seleukos övgüsünde (Syr. 52-63, Austin 46), otuz dört şehri Seleukos'a atfediyor: Antakya adında on altı (Yunanca Antiocheia), dokuz Seleukeia, beşi Laodikeia, annesi Laodike ve dört Apameias, karısının adını almıştır. Appian, Alexander ve Antiochos'un temellerini Seleukos'un kilerle karıştırıyor olabilir, ancak mesaj aynı.

Seleukos'un hükümdarlığı sırasında, Kilikya'dan İran'a kadar imparatorluk boyunca yirmi kadar şehir kuruldu; bunlardan en ünlü dördü, hiçbiri Akdeniz'e 50 km'den daha uzak olmayan Suriye 'tetrapolis'tir: Seleukeia-in-Pieria, Antiocheia-on -Orontes, Apameia (ayrıca Asi'de) ve Laodikeia-by-the-Sea. Suriye'nin kuzeydoğusundaki Fırat'ın yukarısında Seleukeia-Zeugma'yı kurdu ve karşı yakada (bir köprü ile birleştirildi) başka bir Apameia; alt kısımda Doura-Europos ve Berrhoia vardı. Mezopotamya'da Seleukeia-on-Tigris ve diğerlerini kurdu. Antiochos I'in kesin temelleri arasında Antioch-in-Persis ve Antioch-in-Margiane'nin yeniden kurulması bulunmaktadır.¹¹³

Baktriya'nın, Seleukid politikasına göre marjinal olmaktan uzak olduğu¹¹⁴, oradaki yeni şehir yapıları tarafından doğrulanmıştır; bunların en ünlüsü, Oxus nehri üzerindeki Ai Khanum'dur. Dördüncü yüzyılın sonlarında inşa edilmiş ve yaklaşık 150 civarında doğudan gelen Sakai istilası tarafından tahrip edilmiştir. Tiyatro, kült tapınağı, jimnastik salonu ve kamusal alanları çevreleyen uzun stoalar gibi Yunan tarzı binaları, ayrıca büyük bir evi, bir garnizonu vardır. Kalede enstalasyon ve büyük bir sur duvarına rağmen, Achaemenid mimarisini anımsatan binalar ve mimari elemanlar da bulundu. Sırasıyla Yunanlıların ve Yunanlı olmayanların nerede yaşadıkları - ya da aralarında mekansal bir ayrım olup olmadığı - kesin olmak zordur (Şekil 8.5). ¹¹⁵ Diğer önemli Seleukid vakıfları arasında, başında Failaka adasında bulunan Ikaros'un kazılmış yerleşimi yer

almaktadır. Arap-İran körfezinin. Yunan öncesi kült kompleksi ile muhtemel bir Seleukid öncesi ticaret merkezi, polis statüsüne sahip olmayabilir.

Özerk polis olsun ya da olmasın bu gibi yerlerde bazen kraliyet valisi vardı. Birçoğu, halk meclisi, konsey (boulê) ve seçilmiş hakimlerden oluşan normal Yunan sivil kurumlarına sahip olacak, ancak sivil ve siyasi yaşamın dokusu belirsiz. Kralın polise eşit statü olarak davrandığı resmi prosedürlere rağmen, önemli olanın kararları olduğu genellikle açıktır. Küçük Asya'nın batısındaki Magnesia-on-Meander şehri, yeni festivalinin 'izopit' olarak tanınmasını talep ettiğinde (Delphi'deki Pythian oyunlarına eşit statüde), talebe kabul etmek zorunda kalan kraldı ve memurlarına diğer şehirlerin de aynı şekilde davrandığını görmelerini söyleyin (Austin 184, BD 128, RC 31, OGIS 231).

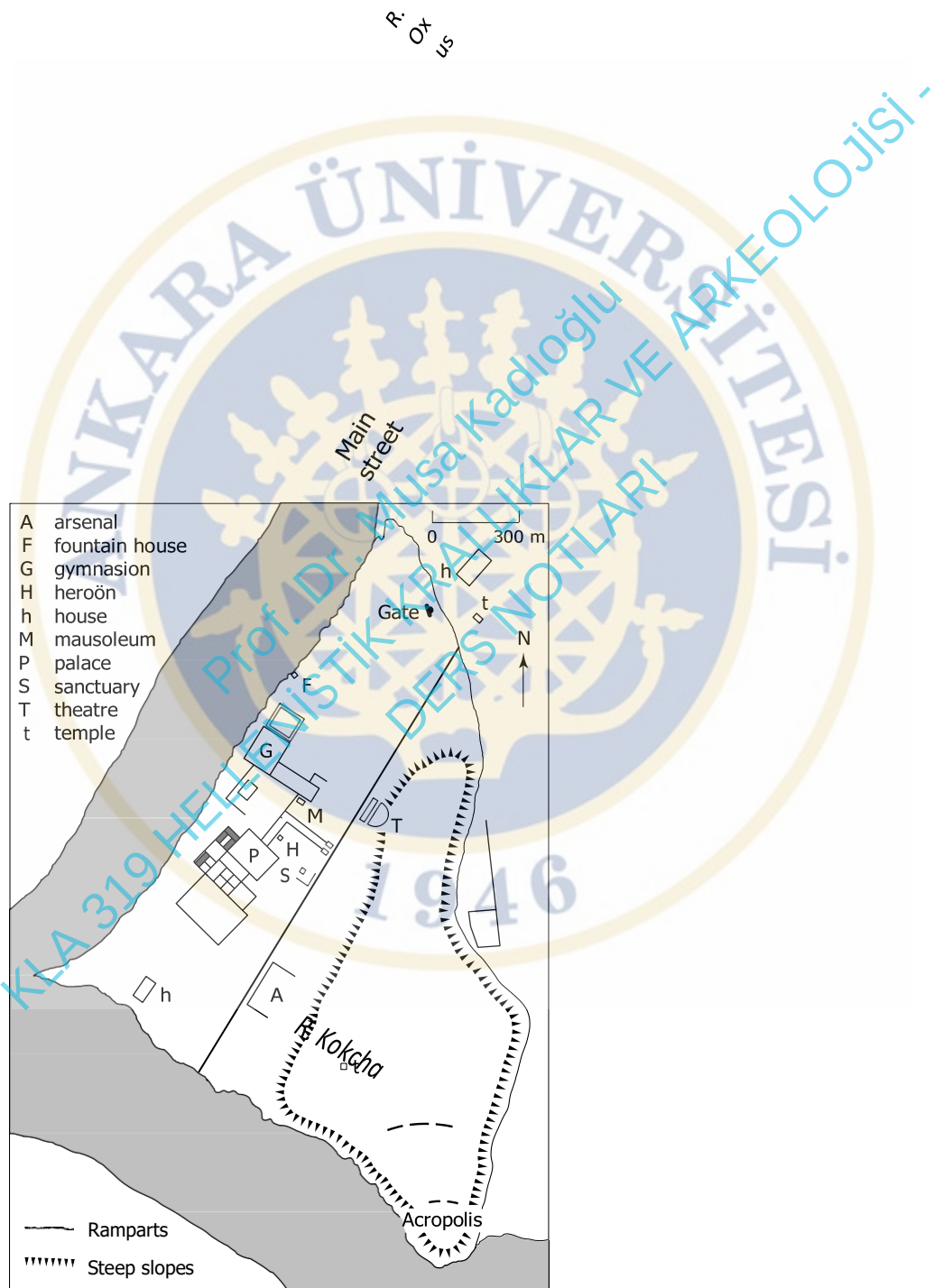

Figure 8.5 Ai Khanum. (Adapted from A. Bereznay and R. J. A.

Talbert in Talbert, Atlas, p. 69.)

Eski Yunan şehirleri daha az sıklıkla radikal bir yeniden şekillenmeye maruz kaldı (çapraz başvuru s. 87-9) ve Seleukidler döneminde, Ptolemaioslar'da olduğu gibi, genel olarak saygılı muamele görüyorlardı; teoride, gerçekte, kralların bir ilişkiyi müzakere etmek zorunda olduğu bağımsız varlıklardı. Küçük bir şehir tarafından pozisyonunun başarılı bir şekilde müzakere edilmesinin ünlü bir örneği, konsey üyesi ve 299'da Antiochos I onuruna bir kararname öneren Milet Demodamas'ının (Burstein 2, OGIS 213), 117 Didyma'daki Apollon tapınağındaki bir stoa ve annesi Apame onuruna başka bir kararname için ödeme yaptı. Demodamas ile bir Seleukos generali olarak tanıştık (s. 284), ancak aynı zamanda bir şehirden önde gelen vatandaşlarından biri aracılığıyla krala kadar uzanan bir etki zincirinin bir örneğidir.

Seleukos'un ahenkli bir yönetici aile imajını nasıl geliştirdiğini göstermenin yanı sıra (Stratonike'nin hikayesinde olduğu gibi) belgeler, yerel bir topluluğun, özellikle eski bir Yunan polisinin, iktidar merkeziyle kişisel ilişkilerinden kendi tarihini oynayarak nasıl yararlanabileceğini örneklemektedir ve kralın cömert görünme arzusu üzerine. Bu, Miletos'un krallık içindeki coğrafi olarak marjinal konumunu ve herhangi bir zamanda mahkemenin olası konumu ile arasındaki uçsuz bucaksız mesafeyi düşündüğümüzde daha da çarpıcıdır.¹¹⁸

Şehir temellerinin ardında pek çok amaç vardı ve farklı manzaralarda pek çok kutup türü vardı, ancak sonuçta ortaya çıkan idari yapıların tekdüzeliği, Helenistik dönemin siyasi simgelerinden biridir.

(BU MAKALE EĞER ZAMAN KALIRSA ANLATIYORUM. AMA ŞİMDİYE KADAR HİÇ ANLATAMADIM!!!!)

John K. Davies, Hellenistic Economies, in: Glenn R. Bugh, The Cambridge Companion to the Hellenistic World (Cambridge University Press 2006) 73-92.

Çevre ve İstikrar

Peyzaj ve Çevre

Birincil kanıtımızın bir bileşeni hala herkesin görmesi için oradadır - Doğu Akdeniz, Anadolu, Arabistan, Mezopotamya, Körfez ve İran platosunun manzaraları. Antik çağlardan beri, çoğunlukla erozyon, alüvyon ve kurumadan bu yana değiştiler, ancak insan geçim kaynaklarının temeli olarak onları ya da nehirlerini ve denizlerini okumamızı bozmaya yetmedi. Üç yön temeldir. Birincisi, ekolojik olarak, en son çalışmaların vurguladığı gibi, 12 bu geniş bölgenin tamamı, sömürü tamamen neyin büyüüp neyin büyüemeyeceği tarafından belirlenen bir dizi farklı mikro bölgeden oluşmaktadır. Bu, her şeyden önce tahıl anlamına geliyordu, sadece normal beslenmenin yaklaşık yüzde 80'ini sağladığı eski Yunan dünyasında değil, aynı zamanda Mısır, Suriye ve Mezopotamya gibi diğer tüm istikrarlı ve yoğun nüfus bölgelerinde. Bazı kırsal veya yarı göçebe popülasyonların farklı beslenme rejimleri olsa da, hakim model şüphesiz bir tarımsal geçim ekonomisiydi ve her bölge sınırlı bir mevsimlik gıda ürünlerine dayanıyordu. Verimleri (özellikle tahıl, ayrıca üzüm, zeytin, meyve, fasulye ve diğer sebzeler veya orman ürünleri), ister doğrudan ister Nil, Dicle veya Fırat'ın mevsimlik taşkın suları ile sulama yoluyla olsun, yağmura bağlıydı. Modern standartlara göre, bu tür verimler çoğunlukla çok düşüktü¹⁴ ve yıldan yıla yüksek düzeyde bir değişkenlik gösterdi, böylece kıtlık tehdidi asla uzak değil, uzun vadeli depolama veya fiziksel olarak ayrılmış birkaç kişiden yararlanmanın kabulü gibi çareler üretti. Araziler, zaman ve enerji israfına rağmen, farklı mikro iklimler kullanarak riski dengeliyor.

Tamamlayıcı Habitat ve Kaynakların Kullanımı

Böylesine küçük ölçekli riskten kaçınmaya paralel olarak, ister ova ile dağ arasında, ister tarımla kırsal arasında, kara ile su arasında ya da bir ülke ile diğeri arasında çok daha büyük ölçekli mübadele ve tamamlayıcılık modelleri yatmaktadır. Yaz dağ otlaklarına ve otlaklarından mevsimlik dalgakıran hareketleri veya Mısır veya Mezopotamya'nın kereste tedariki için mısır gibi birincil ürünlerle doğrudan veya dolaylı olarak ödeme yapma ihtiyacı gibi bu tür pek çok model asırlardır, hatta bin yıl önceydi. sahip olmadıkları metaller ya da Ege toplumlarının kereste, köleler, tarım ürünleri ya da Etruria ve diğer yerlerdeki demir için gümüş gibi kabul edilebilir mallar sunma ihtiyacı, bronz için kalay tedariki güvencesiz hale geldiğinde ihtiyaç duymaya başladılar. Tabii ki, ihtiyaçlar sabit olsa da, arz ve erişim yoktu, bu nedenle, Atina ve diğer Ege devletlerinin beşinci ve dördüncü yüzyıllarda her

yerden mısır arzı aramak için elden çıkarılması gibi çoklu kaynak modelleri büyüdü - Teselya, Karadeniz, Mısır, Libya veya Sicilya'dan.¹⁶

İletişim

Kullanıcıya getirilemediği sürece hiçbir ürün yararlı değildir: İhtiyaç duyulan çabalar hafife alınmamalıdır. Eski Yunanistan'daki yollar, bazı varlıklı kutsal alanların yakınında değil, hala ilkeldi ve Roma fethine kadar öyle kaldı; Pers İmparatorluğu'nun satraplıklarını birbirine bağlayan yollar üzerindeki ara istasyonlar ağı Herodotos'u (5.52-54) çok etkilemiş ve önemli bir iletişim ve kontrol aracı olan 17, Roma'dan Capua'ya doğru Via Appia'nın inşası ile 312'den sonra Romalıların İtalya için geliştirmeye başladıkları sürekli tasarlanmış tüm hava koşullarına uygun yüzey türü olmaktan çok uzaktı. Doğru, tekerlekli taşıma, sınırlı bağlamlarda ağır nakliye için kullanılabilirdi, ancak aksi takdirde tek kaynak insan sırtıydı, ancak en azından Arabistan'da Roma dönemine kadar Mısır'da değil, develer halihazırda paket hayvanlar olarak kullanılıyordu.¹⁸

Aksine, İskender'den önce Yunanca konuşan halkların yayılışı neredeyse tamamen asma ve zeytinin yetişeceği alanlara deniz yoluyla erişim ve Fenikelilerin de Akdeniz ve Atlantik'in metal taşıyan bölgelerine deniz ulaşımı. Sonuç olarak, rıhtımlar ve depolar gibi limanlarda yapılan kurulumlar, tıpkı Fenike ve Doğu Akdeniz'in başka yerlerinde olduğu gibi, Yunan dünyasında (örneğin, Peiraieus, Tasos, Korint, Rodos veya Byzantion'da) zaten olağandı. Atina'dan 330'ların ve 320'lerin hayatta kalan hukuk mahkemesi konuşmalarının açıkça ortaya koyduğu gibi, 19. bu ağ MÖ 4. yüzyılın sonlarında zaten iyi kullanılmış ve iyi organize edilmişti. Etkileri, Akdeniz değişiminin "ana hatlarının" varlığında görülebilir: (a) Türkiye'nin güney kıyısındaki Mısır, Suriye ve Fenike limanları ile Ege'nin büyük limanlarına; (b) Ege Yunanistan ile İtalya'nın topuk ve ayak parmağı, doğu Sicilya, kuzey Adriyatik ve Etrurya arasında; (c) Fenike şehir devletleri, özellikle Tire ve bunların her şeyden önce Kartaca'nın Batı Akdeniz'deki kolonyal devletleri arasında; (d) Ege ve Karadeniz arasında Boğazlar üzerinden; ve (e) Syracuse ve Adriyatik arasında. Dördüncü veya sonraki yüzyıllarda bu koridorlarda neyin değiş tokuş edildiğinin tam bir resmini henüz oluşturamamak da, akışları hala daha az ölçemiyor olsak da, emtialar kesinlikle Etrurya'dan demir, kereste, tuz ve İberya'dan gümüş, Mısır'dan tahıl, Karadeniz ve Sicilya, Karadeniz'den köleler, gümüş (madeni para veya tabak olarak), Ege'den seramik ve şarap ve Arabistan, Levant ve daha doğudan gelen baharat ve lüks zanaatkar ürünleri.²⁰ Asgari olarak, bu nedenle MÖ 4. yüzyılın sonlarına doğru Akdeniz'deki ekonomik faaliyetler iki düzeyde görselleştirilmelidir: yerel, üretim ve kara yoluyla veya küçük bir tekneyle bir günlük yolculuğun yarıçapı içinde hareket; ve büyük ölçüde deniz veya nehir yoluyla ve daha karmaşık finans ve yönetim sistemlerini²¹ içeren daha büyük gemilerle ve limanlara ve rıhtımlara olan ihtiyaçları yoluyla halihazırda devlet eylemini ve yatırımını teşvik eden daha uzun mesafe. İkinci seviyede bile, baharatlar veya mücevherler gibi yüksek değerli düşük hacimli lüks malların

hareketi, mısır gibi düşük değerli yüksek hacimli mallardan daha az politik duyarlılık yarattı. ancak karmaşıklıklar ve etkileşimler burada daha fazla araştırılamaz. Önemli olan, bireysel mülkiyetin veya mirasın kendi kendine yeterliliği, orantısız bir masraf olmaksızın insan veya hayvan sırtında taşınabileceklerin pratik sınırlarını yansıtan bir Yunan kültürel normu olmasına rağmen, giderek daha fazla sayıda tarafından tamamlanıyor olmasıdır. en azından deniz veya nehir yoluyla erişilebilen mikro bölgeler için karmaşık değişim modelleri. Kendi kendine yeterliliği savunan filozoflar (Arist. Pol. 1.2.8–9, 1252b27–1253a1), kötü etkileri (Platon, Kanunlar 4.704d-705b) veya yasal olmayan tüccar alışkanlıkları ve kazançları en aza indirmek için ideal şehirlerini kıydan epey uzağa yerleştirdiler. Yapıcı tutumlar (Arist. Pol. 1.8–11, 1256a1–1259a36) dördüncü yüzyıl Akdeniz'in gerçek gelişen dünyasında yaşamıyordu.

Arazi ve Arazi Mülkiyeti

Yine de, toprak ve ürünleri birincil olarak kaldı, çünkü sadece geçim araçlarını değil, aynı zamanda üründen daha dayanıklı değerli kaplara dönüştürülebilecek ve vergilendirilebilecek fazlalıkları da ürettiler. Bu tür dönüşümlerin rotaları, Hellenistik dünyanın tüm bölgeleri için tatmin edici bir şekilde haritalandırılmış olmaktan hâlâ uzak olan, insan ve toprak arasındaki bir dizi mülkiyet modelinden ve bağlantı tarzından geçmektedir. Bununla birlikte, olası modellerin aralığı sonsuz değildi. Bir polis çerçevesi içinde miras bırakılabilir aile toprağının tahsis edilmiş bir payının (kleros) köylü mülk sahibinin modu, teoride, sözde vatani Attika'da bile pratikte olduğundan daha merkezi olabilirdi, 22 amatör yurttaş-mülk sahibi askerlerin sayısı paralı profesyonellerin kullanımına boyun eğdi, ancak dile gömülü kaldı ve kraliyet rejimleri tarafından yaratılan yeni Yunan tarzı şehir vakıflarının vatandaşlarına genişletildi. Buna yakın bir yerde Mısır "özel araziler" kategorisiydi, özellikle de sadece meyve ağacı ve bahçe arazisi değil, burada "toprağın hakları, toprağın kurumsal menfaati olsa da, firavunun ya da bir tapınak arazisi her zaman muhafaza edildi."23 Nitekim, yalnızca Mısır'da değil, inceleme altındaki tüm bölge boyunca, bir anlamda tapınaklara "sahip olunan", ancak kiralayanlar, hissedarlar veya kutsal köleler tarafından çalıştırılan arazi, bir Çok büyük bir kategori, en azından Küçük Asya ve Babil'de24 değil, aynı zamanda geleneksel Yunan topraklarında, Delian Apollo'nun tapınak mülkleri en iyi belgelenmiş ve en iyi çalışılmış örnektir.25 Diğer bir ana mod, ev sahibi ve kiracı çiftçinin idi. Küçük Asya'dan hayatta kalan arazi hibelerinin açıkça gösterdiği gibi, bağlı serf de dahil olmak üzere çeşitli kiracı statülerini benimsedi.26 Bununla birlikte, esasen hem eski Makedonya'da hem de toprak sahipliği rejimini şekillendiren kraliyet gücü ve imtiyazlardı. yeni fethedilen ben ve'ler. Tartışma27, toprak üzerindeki kraliyet hacizinin, fethin ardından iki kuşakta çokça kullanılan bir deyim olan "mızrakla kazanılmış toprak" (doriktetos chora) statüsünden mi kaynaklandığı ya da kavramsal olarak özel toprak mülkiyetinden ayırt edilemez olup olmadığı olmuştur. Krallar kendilerini kraliyet topraklarını28 ve kendi bölgelerine satabileceklerini gördükleri için, Kral kendi topraklarından istediği gibi

yapabileceğini iddia ettiğinde, Ahameniş döneminde olduğu gibi 29 pratikte kaldı (Thuc. 8.52.2)).

Yeni fethedilen dünyada yaşamın uzun süredir devam eden bu dört yönünün kendilerine bırakıldığında, çevresel etkiye tepki olarak önemli ölçüde değişme olasılığı düşüktü. Bununla birlikte, yine de dönem içinde önemli değişiklikler belirlenebilir. Bu bölümün ana kısmı, bu nedenle, onları tanımlamaya ve kolektif etkilerini değerlendirmeye çalışmaktadır.

Ana Değişim Süreçleri

Para kazanma

İlk kez ve belki de önemi açısından ilkel olan, İskender'in 331'de Persepolis'i Pers krallarının biriktirdiği sersemletici külçe istiflerini ele geçirmesinden sonra kademeli olarak dolaşıma girmesiydi. Kaynaklarımızdaki çelişkili rakamlar30 toplam 180.000 (gümüş) yeteneği yansıtıyor gibi görünüyor – 440'ların başındaki 9.700 yeteneklik maksimum Atina birikiminin yaklaşık yirmi katı. Bununla birlikte, önemli olan, şiddetli mülkiyet kayması değil, onu askerlere ödemek için bozuk para olarak kullanma ihtiyacıydı, İskender'in imparatorluğunun her yerinde darphanelerin kurulmasına neden olan bir ihtiyaç, hatta Pers darilerinin çok az dolaştığı ve büyük bir para akışının yaratılması. İskender'in Ardılları da yeni fetihlerini durdurup rakiplerini püskürtmek için Ege bölgesinden çekmek zorunda kaldıkları birliklere ödeme yapmak için bir defaya mahsus bir para kazanma da değildi. Bazı Yunan ve Makedon askerleri yerleşimci olarak askeri hizmetlerin ödemesini arazi şeklinde kabul etmeye gelse de, çoğu paralı askerler olarak kaldı, daha kısa veya daha uzun süreler için profesyonel bir orduya alındı ve eve sağlam ve zengin bir şekilde dönmeyi umdu. Kara ve deniz yoluyla askeri maliyetler, Haleflerin bütçelerinin açık ara en büyük bileşeni olduğundan, 31 tüm krallıklar, vergilerin madeni para olarak ödendiğinde ısrar etmek ve neyi basmaya veya yeniden basmaya devam etmek için gümüş arzını araştırmak ve kontrol etmek zorundaydı. tahakkuk etti.

Tamamen ölçeksel ve askeri nedenlerle yönlendirilmiş olsa da, para kazanmaya doğru bu büyük geçiş önemli ekonomik etkilere sahipti. Herhangi bir zamanda dolaşımdaki toplam gümüş miktarını tahmin etme çabaları henüz üzerinde mutabık kalınan sonuçlar vermemiş olsa da, 32 ve faiz oranlarının dördüncü yüzyıl Atina'sından elde edilen verilerle yan yana geleceği konusunda daha sonra kanıtlar olmasa da, bu konuda çok az şüphe var. Para arzının temel ölçüsü (M1) çok önemli ölçüde artarken, Halef devletlerin madeni paraları için (Mısır hariç) Atina ağırlık standardının genel olarak benimsenmesi, tek bir para sistemi yaratmanın bir yolunu buldu. Bazı Yunan cumhuriyetleri, özellikle de Rodos (Ashton, 2001) ve Byzantion baştan sona para basmaya devam ettiğinden, tek darphane güçleri krallıklar da değildi, oysa üçüncü yüzyılda atina üretimi, spazmodik ve küçük ölçekli, kayda değer bir ikinci gösterdi. yakl. 164 sözde Yeni Tarz madeni parayla,

33 ki bu kasıtlı olmasa bile Makedon madenlerinden gelen ve Romalıların 168'den sonra kapattığı arzın yerini aldı. İkinci yüzyılın sonlarına doğru Delphic Amphiktyony, "tüm Yunanlılara" Atinanın ana parası olan tetradrahmi tam değerinde kabul edin.³⁴

Kraliyet Ekonomileri

Birkaç rakam, krallıkların ekonomik aktörler olarak hemen sahip oldukları ezici üstünlüğü ortaya çıkarmaya hizmet edebilir. İskender'in krallığının yıllık geliri 30.000 yetenek, Antigonos'un kontrol alanında 316'da 11.000 yetenek, Mısır'ın üçüncü yüzyılın ortalarında 14.800 yetenek ve birinci yüzyılın ortalarında Mısır'ın 12.500 yetenek olduğu bildiriliyor.³⁵ Hiçbiri çağdaş bir kaynaktan gelmez, bu rakamlar büyüklük derecelerinde tutarlıdır ve makuldür. Onlar, diğer birçok kanıtla birlikte, sadece kralların gerçekten de hayatta kalmak için mecbur oldukları gibi çok ağır vergiler verebileceğini ve verdiklerini değil, aynı zamanda ellerinden geçen yıllık gayri safi milli hasıla oranının modern seviyelere yakın olduğunu (- + yüzde 40) onsekizinci yüzyıl Avrupa monarşilerinin yüzde 5-6'sından. Antiochos III'ün Gerrha'ya ağır bir şekilde yaslandığı veya Ekbatana'daki Anaitis tapınağının kalan kaplamasını çıkardığı gibi, bu, bireysel yöneticilerin stres altındayken fazladan kaynak çıkarmasını engellemedi,³⁷ ama onlara kaynakları bu seviyelerde elden çıkarma gücü verdi İskender öncesi Avrupa'da hiç kimse ulaşamadı. Ordunun maliyetlerinin yanı sıra, Ptolemaiosların İskenderiye'deki Müze'de muhafaza ettiği entelektüeller, sanatçılar, mimarlar ve heykeltıraşlar gibi istisnai veya çok ihtiyaç duyulan becerilere sahip bireylerin hizmetlerinden satın alan hükümdarları görebiliriz. Bergama'yı inşa edip dekore etti ve böylelikle yeni başlayan Attalos Krallığı'nın, Ptolemaioslar için hokkabazlar inşa eden deniz mühendislerinin, barış antlaşmaları ve kraliyet evliliklerini müzakere eden diplomatların³⁹ veya savaşta kraliyet ordularına komuta eden askerlerin meşrulaştırılmasına yardımcı oldu.

Mısır'ın "Kraliyet Ekonomisi" Olarak Yükselişi ve Düşüşü

En çok bildiğimiz Helenistik krallık olarak, Ptolemaios Mısır'ı "kraliyet ekonomisinin" aşırı bir örneği olarak görülmeye başlandı. 40 Seleukid İmparatorluğu'nun daha yakından incelenmesi bu görüşü değiştirse de, Ptolemaik rejim şüphesiz bir başka yerde taklit edilen yeni tür bir ekonomik makine (üçüncü yüzyıl Syracuse'da olduğu gibi). Nihai amacı, bağımsız bir güç olarak Mısır'ın rakipleriyle eşit şartlarda siyasi ve askeri olarak rekabet etmesine izin vermek için Mısır'ın kaynaklarını ve denizaşırı mülklerini seferber etmektir. Bu amaçla, Mısır'ın varlıkları - her şeyden önce tarımsal doğurganlığı ve köylü nüfusu - iki yoldan en üst düzeyde sıkıştırılacaktı: Birincisi, doğrudan gümüş ve diğer mallar karşılığında ihraç edilebilecek bir tahıl fazlasını çıkarmak için (odun, metaller) Mısır'ın sahip olmadığı ve ikinci olarak, dolaylı olarak diğer vergileri maksimize ederek ve

bunların ödenmesini veya basılmış gümüşe dönüştürülmesini talep ederek (çapraz başvuru von Reden 2001). Bu temel strateji, rejimin çok önemli bir donanma inşa etmesi ve sürdürmesi için malzemeleri satın almasına izin verdi; bu, o zaman yalnızca Mısır'ın Kıbrıs üzerindeki kontrolünü (bakırı için paha biçilmez) güvence altına almakla kalmaz, aynı zamanda Mısır'ın bir dizi deniz yoluyla Ege'ye askeri erişimini de genişletebilir. deniz üsleri. Ayrıca İskenderiye'nin başkent, deniz üssü, tüm ithalat-ihracat aktarmaları için tekel limanı, zanaat merkezi ve Yunan kültürel fener gibi çoklu işlevleriyle inşaatına ve süslenmesine izin verdi. Paketi iki ek strateji tamamladı. Bunlardan biri, Atina'dan daha hafif bir standartta bir madeni paranın yaratılmasını içeriyordu, böylece gümüşün Mısır'dan çıkması kanunen yasaklanabildi ve pratikte en aza indirilebilirdi. Diğeriyse yine toprakla ilgiliydi, bu kez ordu hizmeti karşılığında toprağı elinde tutacak olan göçmen Yunan "pay sahiplerine" (klerouchoi) "lotlar" (kleroi) olarak sunuldu: Beşinci yüzyıl Atina pratiklerinin ve terminolojisinin yankısı: Kaza olmaz.

Bu "Mısır sistemi" bir asır boyunca Ptolemaioslara iyi hizmet etti, ancak 260'larda ve 250'lerde Ege'deki deniz yenilgileri deniz aşırı etkinliğine zarar verirken, 240'larda Mısır'da gerginlik belirtileri tespit edildi. MÖ 31'den sonra Romalıların hazır bir sömürü aracı sağlamak için, yaklaşık 210'dan itibaren kraliyet ehliyetinin, gücünün ve otoritesinin zayıflamasının yanı sıra askeri yenilgi, iç savaş ve yabancı işgalinden sağ çıktı.

Nüfus Hareketleri

Mısır, İskender'den sonra Yunanlıların bir karşılama, yüksek statü ve toprak ümit edebileceğı tek deniz aşırı manzara değildi, çünkü Seleukid İmparatorluğu eşit fırsatlar sundu. Doğru, Seleukid hanedanının birbirini izleyen yöneticileri, savunulabilirlikleri, stratejik değerleri ve tarım arazilerini kontrol etme ve kullanma yeteneklerine göre seçilen yerlerde imparatorluklarının her yerinde Yunan tarzı şehirler kurarak İskender'i takip ettiğinden, burada beklentiler farklı bir biçim aldı. Kuruluş tarihleri, her yerleşim için motiflerin karışımı ve bunların önceden var olan kentsel çekirdeklerle ilişkileri hakkında devam eden tartışmalar olsa da, Ptolemaios arazi hibeleri gibi yeni şehirlerin ve kolonilerin etkisi ve niyeti şüphesiz binlerce Yunanlıların ve Makedonların yanı sıra, üçüncü ve ikinci yüzyıllarda kültürel olarak benzer komşuları olan Trakya ve Karia'dan yeni topraklara, böylece kendileri ve soyundan gelenler bir askeri insan gücü rezervuarı oluşturabilir, yerli bir nüfus üzerinde egemenlik kaleleri yaratabilir. ve tarımsal üretim akışını garantilemek. Dolayısıyla ekonomik etkileri iki yönlüdür. Yeni fethedilen toprakların ekonomilerinde bazı dönüşümler gerçekleşti, ancak göçmen sayıları abartılmamalı [Davies (1984) 265-6], eski Yunanistan'ın kırsal alanlarının geç Helenistik dönemde nüfus azalması ölçeğı büyüyor. yüzey araştırmalarının tutarlı mesajından her zamankinden daha net.

Bununla birlikte, karşı akışların kanıtı, eski Yunanistan'ı tamamen on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, 1840'ların göçlerinden ve sonrasındaki İrlanda'ya

benzemekten alıkoyuyor. Bazı akışlar, Suriyelilerin Delos, Demetrias ve Corinth'e, Yahudilerin Küçük Asya'ya, Yunanistan'a ve Kirene'ye ya da Mısırlıların büyük Ege limanlarına gidenleri gibi gönüllü oldu. Diğerleri zorla köle ticaretinin ürünleriydi. İkinci Pön Savaşı sırasında İtalyan kölelerin Yunanistan'a girmesi, 167'de 150.000 Epirot'un İtalya'da köleliğe sürülmesi gibi ara sıra zirvelerle noktalanan Helenistik dünya ve ötesinde sürekli düşük seviyeli bir Brown hareketi oluşturdular (Polyb. 30.15), 164'ten sonra Laureion'da gümüş madeni üretimini yeniden başlatmak için gereken muazzam işe alım veya 146.41'den sonra bolluk. Her zamanki gibi, bu tür değişimleri ölçemiyor olsak da (ve şüphesiz diğerlerini henüz tespit edemiyoruz) sadece Geç Helenistik dünyaya, özellikle şehirlerine, etnik açıdan çok daha karışık bir nüfus verdi, ama aynı zamanda bu şehirleri dramatik bir şekilde genişleterek, her biri eşit büyüklükte en az üç yeni mega şehir (İskenderiye, Antakya, Roma ve belki de Seleukeia) yarattı. Babil'i geçmez. Kamu düzeni, inşaat endüstrisinin talepleri ve her şeyden önce, tamamen yeni arz ve talep modelleri oluşturmak için lojistik ve gıda tedarikinin kontrolü bir araya geldi.

Denizyolu Taşımacılığı

Nitekim, Akdeniz'de bilinen gemi enkazlarının çubuk grafiği için Hellenistik dönemde Akdeniz'deki malların deniz yoluyla taşınmasındaki artış gibi, dolaylı da olsa, ekonomik tarihindeki çok az dönüşüm, bu kadar açıklıkla belgelenebilir. (Şekil 1) her şeyi söylüyor. En azından genel anlamda açıklamak da zor değil. Kısmen, temel yapısal bileşen olarak tahıl ihracatına sahip olan Ptolemaios sistemi tarafından, kısmen de göçmen Yunanlıların kısmen Yunan tarzı kültürel mallara (en azından şarap ve zeytinyağı) olan etkin talebi, kısmen de Doğu Akdeniz'in büyük bölümünde ortak bir standarda basılan madeni para, bu tür hareketler menzilleri içinde bulunan herkese fayda sağladı ve önemli tüccar fiilleri olan Yunan devletlerini etkili siyasi oyuncular haline getirdi. Başlıca rotalardan birine ata binerken yerleştirilen (önceki tartışmaya bakınız), Rodos, hem sakinlerinin sahip olduğu tekneler aracılığıyla hem de liman tesislerini kullananların ödediği ücretlerle, ancak Sakız Adası gibi diğerleri tarafından ödenen ücretlerle başlıca yararlanıcıydı. Taras, Syracuse, Epidamnos, Miletos ve Byzantion (çapraz başvuru Polyb. 4.38) da yararlanırken, Kartaca'nın gücü tarım hinterlandından olduğu kadar bu tür faaliyetlerden de kaynaklanıyordu. Deniz borsasının büyümesi de Akdeniz ile sınırlı değildi, çünkü Seleukidler Hazar'ı keşfetmek veya Hindistan ile trafiği korumak ve sağlamak için Körfez kıyılarına yatırım yapmak gibi, 44 Ptolemiler de keşif ve yerleşimi Kızıl Deniz ve Hint Okyanusu'na. Hedefleri kısmen askeri, Hint fillerinden oluşan Seleukid ahırına karşı koymak için Afrika fillerini tedarik etmekte, ancak daha sonra da ekonomikti, hem Yemen'den gelen baharat ticaretini korumaya odaklandı [cf. Kitchen (2001)] ve (özellikle muson rüzgarlarının keşfedilmesinden sonra doğrudan yelkenlere izin verdikten sonra), malların Körfez ve karadan pahalı geçişini engelleyen Hindistan'a gidip gelen bir rota oluşturmaya karar verdi.

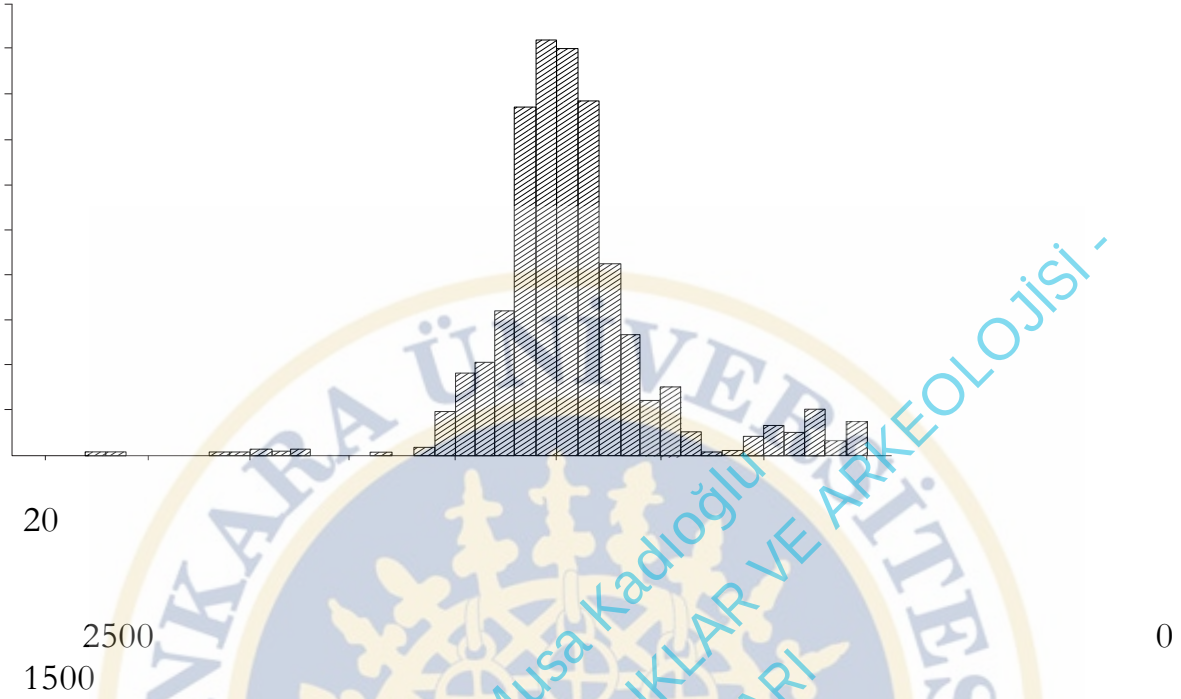

figure 1. Histogram of numbers of recorded Mediterranean wrecks, by century [Z. H. Archibald, J. K. Davies, V. Gabrielsen, G. J. Oliver, eds., *Hellenistic Economies* (London, 2001) 279, fig. 10.2. Reprinted with permission of Routledge Press].

Yeni Kurumlar ve Kurulumlar

Nitekim, Kızıldeniz'deki Ptolemaios liman kurulumları, Helenistik dönem boyunca devam eden altyapı yatırımlarının bir parçasını oluşturdu. Yollar ihmal edilmiş olsa da, gelişmiş denizcilik tesisleri İskenderiye ve Rodos'taki fenerler, fenerler, rıhtımlar ve depoları içerecek şekilde geldi. Ekonomik yaşamın daha da merkezi, Delos veya Priene gibi kazılmış kasabalarda, çok sayıda ticari ve idari amaca hizmet eden, kasaba agorasını çerçevelemeye gelen stoalar; Burada, hamamlar ve jimnastik gibi diğer kentsel olanaklarda olduğu gibi, 45 kurumlar Klasik dönemde gelişmiştir, ancak İskender'den sonra yeni dünyayı karakterize etmek ve kapsamını tanımlamak için daha geniş bir şekilde benimsenmiştir. Bankalar daha az görünür, ancak paraya çevrilen kamu ve özel ekonomileri yönetmek için gerekli araçlar olarak gerekli olan bankalardı.⁴⁶ Bazıları (Mısır'da olduğu gibi) kraliyetti, esas olarak vergi makbuzları ve ürünün dönüştürülmesi yoluyla devletin mali çıkarlarına hizmet ederken, özel bankalar, para değiştirme, borç verme ve mevduat gibi hizmetler sunarak tapınakları desteklemeye geldi.

Bilgi aktarımı

İskender sonrası krallıkların tüm bölgesinde bilgi aktarımı kalıpları da yaygındı. Bu, Yunanistan'da daha önce Darius'a atfedilen yoncaya (Pliny, NH 18.144) atfedilen yoncanın daha önce vatandaşlığa alınmasında olduğu gibi, ya da Ptolemaioslar tarafından Mısır'ı tarımsal üründe neredeyse kendi kendine yeterli hale getirme girişimlerinde olduğu gibi, bu türden istismar eden girişimleri içerebilir. Theophrastos'un bitkiler hakkındaki iki incelemesinde gösterdiği, yeni fethedilen bölgelerde hangi bilinmeyen ekinlerin büyüdüğüne dair farkındalık. Daha yaygın olanı, fikirlerin ve tekniklerin aktarılmasıydı. Örneğin, üretim ortamını drenaj veya sulama yoluyla iyileştirme ve tesisleri iyi bir düzen içinde tutma eğilimi, Yakın Doğu'nun ana nehir medeniyetlerini bin yıl boyunca karakterize etmişse, bu nedenle çok daha küçük ölçekli iyileştirmeler uzun süredir yapılmıştır. İskender'in kendi yaşamı boyunca devam eden eski Yunanistan'ın kendisi.⁴⁷

Lüksler ve Yaşam Tarzları

Daha önce tasvir edildiği gibi çoğunluğun geçimlik ekonomisinin üzerinde ve onu büyük ölçüde gizleyen, çok daha görünür bir zarafet, lüks ve gösteriş katmanı yatıyordu.⁴⁸ Elbette bu, dördüncü yüzyılın gelişmiş bir devamı kadar yeni bir çıkış değildi. yüzyılın zevkleri ve satın alma gücü, küçük bir azınlığın elinde. Örneğin, Helenistik dönemin kraliyet veya prens sarayları, örneğin, Kıbrıslı veya Sicilyalı tiranlar, Makedon hükümdarları veya Atina ve Eretria soyluları tarafından yapılan mekân ve dekorasyon yatırımlarını daha da ileri götürdü [krş. Kiderlen (1995)], oysa ki, Atina'daki Yakın Doğu modasına yönelik beşinci yüzyıl zevki, en azından bir elit kesim arasında, açıkça ekonomik bir yumruk atmıştı. Yine de önemli bir değişiklik oldu. Bazı dördüncü yüzyıl erkekleri, kısmen püritenlikten, kısmen de maliyetli kamusal yükümlülüklerden kaçınmak için, servetlerini "görünmez" biçimde tutma eğilimindeyken [Cohen (2003)], bu tür engellemeler yavaş yavaş soldu, göze çarpan tüketim. Burada ekonomi tarihçisinin hayal kırıklığı en uç noktaya ulaşır. Mozaikler, parfümler, baharatlar, şarap, gastronomi, gümüş eşyalar, cinsel hizmetler, kumaşlar ve tekstiller, mücevherler, avcılık gereçleri veya köleler gibi temel harcama türlerinden bazılarını belirleyebiliriz ve makul ölçüde güvende olabiliriz. hayatta kalan yerler ve eserler veya Athenaios'taki edebiyat geleneğinden, modanın kök saldı ve yayıldığı, ancak şu anda ekonomik etkisini, yerel ve bölgesel terimlerle (gastronomi için daha muhtemeldir) veya uzun mesafeli alışverişlerde (bu kesinlikle parfümler için geçerliydi).

Servetin Kutuplaşması

Az önce açıklanan değişen davranışın ardında, bir başka atılmış engellemenin enkazı yatıyordu. Yunanistan'ın Arkaik ve Klasik dönemleri, ne kadar onaylanmış olursa olsun, bir (özgür erkek) azınlıkla sınırlı veya pratikte önemsizleştirilmiş bir

eşitlik ideolojisini barındırmak zorunda kaldı. Kökleri, her devletin ağır silahlı kuvvetlerini en üst düzeye çıkarmak için askeri ihtiyacına dayanıyordu, bu da miras kurallarını ve toprak sahipliği modellerini minimum düzeyde uygulanabilir arazi sahiplerinin sayısını en üst düzeye çıkarmak için şekillendiren bir ihtiyaçtı. Dördüncü yüzyılın ortalarına kadar güçlü olan devlet, gerektiğinde profesyonel orduları satın alabildiğinde gücünü kaybetti, çünkü miras ve toprak mülkiyeti üzerindeki kontroller daha açık bir şekilde kaldırılabilirdi. Buna karşılık, Atina gibi nispeten büyük bir yönetim, siyasi himayeyi en aza indirmek ve kamu gelirlerini en üst düzeye çıkarmak için ayrıntılı sistemler tasarlayabilmiş olsa da, daha az kamu geliri olan (ve belki de politikacıları arasında daha az idari uzmanlığa sahip olan) 49 küçük siyaset, kendilerini artmakta buldu. Mali güçlükler ve iyi niyete ve fayda faktörleri ile müşterilerin derin ceplerine giderek daha fazla bağımlı hale gelmiş gibi görünmektedir. Muhtemelen tercih edilen seçenek, yükü dağıttığı ve devleti belirli bir kişiye aşırı itaatten koruduğu için, ister bayındırlık işleri inşa etmek isterse bir borcu ödemek için olsun, para toplamak için bir abonelik listesi açmaktır.⁵⁰

Daha az çekici, ancak mevcut kararnamelerin sayısından yargılamak çoğu zaman kaçınılmaz olan, zengin ve yardımsever bir vatandaşa dönmenin avantajıydı. En aydınlatıcı tek örnek, Samos'un Boulagoras onuruna verdiği ve devlete yaptığı mali ve diğer hizmetleri ayrıntılı olarak anlatan kararnamesidir. Ca geçti. 246–243, ilk olarak, II. Antiochos'un büyükelçisi olarak atandığı Efes'e ve daha sonra da Sardeis'e, Samos'un karşısındaki anakarada bulunan ve kralın Dostları'nın elinde bulunan Samoslu malikanelerine nasıl geri döndüğünü anlatır. ve Antiochos'tan geri dönüşlerini sağlayan güvenli mektuplar (5–20. satırlar). Daha sonra, kamu mahkemelerinde devlet savunucusu ve jimnastik acil durum müfettişi olarak yaptığı hizmetlere teşekkür eder, çünkü görevin masrafları resmi olarak atanan araçların ötesinde kanıtlanmıştır (satır 20-26) ve nasıl, ne zaman ayrıntılı olarak anlatır. devletin, Ptolemy III ve Kraliçe Berenike'yi onurlandırmak için İskenderiye'ye bir kutsal elçi heyeti göndermesi gerekiyordu, ancak seyahat masrafları için para yoktu, Boulagoras, gerekli meblağı, yaklaşık 6.000 drahmi (26-35 satırlar) olarak eyalete iletti. Ardından, mısır komiseri olarak hizmetlerini üç kez "insanlar mısır kıtlığından muzdaripken" tanımlayan en uzun bölümü takip eder, ilk seferde depozito için tüm parayı yatırır, ikinci "sözde En cömert katkıda bulunanlar tarafından sağlanan meblağa eşit bir meblağ "ve üçüncüsü, sadece depozito için tüm parayı yatırmakla kalmayıp, aynı zamanda" parayı iade etmek için hiçbir (sivil) kaynak olmadığı için " tahakkuk eden faizle birlikte şehrin tahıl alımları için topladığı krediyi kendi cebinize alın (35-48. satırlar). Halka açık ve özel olarak insanlara iyi tavsiyelerde bulunmasına ve muhtaçların çoğuna borç vermesine genel bir atıfta bulunulduktan ve başkalarını da aynı şeyi yapmaya teşvik etmek için önerildiğine dair açık bir açıklamadan sonra kararname, ilan etmek ve yazmak. 51

Çok az belge, Helenistik yurttaşlık ve ekonomik yaşamın pek çok temasını özetlemektedir - kraliyet iyi niyetine bağımlılık, sivil mali durumların ağızdan ağza

durumu, tahıl tedarikine ilişkin sürekli endişe, toplanma ve hukuk mahkemelerinin rolleri, yurttaşlık ihtiyacı Yetkili olduğu kadar zengin olan memurlar, özel yardımseverlik ile kamu minnettarlığı arasındaki bağlantı ve zengin bir yurttaşın oynaması için çağrılacak çoklu roller.⁵² Kuşkusuz gülünç dil tarafından baştan çıkarılmamalıdır. krallar kuşkusuz en büyük potansiyel hayırseverlerdi (bazıları, Ptolemy III'ün kendisi gibi, hatta buna karşılık gelen Yunanca Euergetes sözcüğünü kişisel unvan olarak alıyorlardı), uzak ve anlaşılmazdılar, bu yüzden en önemli olan gerçek gündelik güç ilişkileri Boulagoras gibilerdi. Burada, 51. satır, muhtaçlara verdiği kredilere atıfta bulunarak, daha karanlık tarafa işaret ediyor, borç ve bunun sonuçları, en azından bu para kazanılan dünyanın daha önceki yüzyıllarda olduğu kadar bir parçasıydı.⁵³

Ekonomik Aktör olarak Batı Orta İtalya

Tüm değişim süreçleri ve araçlarının sonuncusu ve nihayetinde en geniş kapsamlı olanı, Roma ekonomik gücünün büyümesiydi. Bu, İtalya ile Doğu Akdeniz arasındaki ekonomik bağlar için aynı değil, derece olarak bir büyümeydi, kendileri de yüzyıllar öncesine kadar uzanıyordu, Erken Demir Çağı'ndan itibaren Yunan kolonizasyonunun, Fenike ticaret faaliyetlerinin ardından yenilenmiş bir önem kazanmıştı. Ege'nin tahıl ve demire artan acil ihtiyacı vardı ve daha önceki kuzey-güney rotalarını tamamlayan bir dizi doğu-batı değişim rotası oluşturmuştu. Değişen şey odağı, doğası ve talebin ölçeğiydi. İtalya'nın Yunan olmayan bölgeleri ile daha eski Yunan ve Fenike ekonomik ilişkileri, esas olarak Etrurya ve Adriyatik ile olmuş ve İtalyan sularında önemli bir trafik haline gelmiş gibi görünen şey, daha önce olmasa da üçüncü yüzyılda tamamlanmıştır. Syracuse'dan Lokroi, Taras, Epidamnus ve kuzey Adriyatik'e kadar güney kıyı koridoru boyunca .⁵⁴

Bununla birlikte, üçüncü yüzyıl ilerledikçe, Roma siyasi ve askeri üstünlüğü, bu tür yerleşik kalıpları yenileriyle giderek daha fazla örttü. Sefer ve fetihlerden sonra ganimet ve kölelerin birikimi gibi bazıları İskender ve Haleflerinin istismarları kadar tamamen şiddetli ve yağmacı (ve bu nedenle, modern kriterlere göre, "ekonomik değil"), ancak üzerinde eşit derecede güçlü etkilere sahipti. örneğin köle pazarı, yerel inşaat sektörü⁵⁵ veya Doğu Akdeniz'de bozuk para ve külçe mevcudiyeti. Hızla artan kentsel nüfusu sürdürmek için daha uzun mesafeli tahıl ithalatına (belki de aralıklarla) ihtiyaç duyulması veya Yunan ve diğer Doğu Akdeniz kültür ve lüks mallarını edinme arzusu gibi diğerleri, daha da kapsamlı ikincil etkilere sahipti. ve hatta ortaya çıkışlarına tarih vermek bile mümkün olabilir. Önemli göstergiler, Ptolemaik standart ca. üzerinde özel bir Roma gümüş sikkesinin oluşturulmasıdır. 269, Brundisium'un 244'te bir Latin kolonisi olarak kurulması, Birinci Pön Savaşı 241'de sona erer ermez Yunan edebiyatına kültürel erişim, İtalyan nakliyatçıların 230'larda İliyalı korsanlığa karşı korunması endişesi ve 227'den sonra Sicilya'yı resmi bir vilayet olarak ele alın. En geç 220'de, hatta bir nesil önce değilse, Latium-artı-Roma, Helenistik dünyanın ekonomik ana akımına katıldı.

Entegre Ekonomilere Doğru Sürüklenme

Yüzyılı aşkın süredir yürütülen tüm ayrıntılı bilimsel çalışmalara rağmen, henüz tam olarak tasvir edilmiş genel bir resim çizilememiştir. Askeri ve ekonomik mülahazalar bir yana, değişim tek bir yönetim içinde bile planlanmamıştı, oysa özdeş ekonomik amaçlara yönelik yatırım denizcilik tesislerinin çok az ötesine uzanıyordu. Daha büyük gemiler, seyrüsefer yardımcıları ve daha geçirgen vatandaşlık statüleri gibi bazı yenilikler işlem maliyetlerini düşürmüştü olsa da, devletler ve hükümdarlar tarafından serbest dolaşım, korsanlık ve eşkıyalık için en büyük tehdidi kontrol etmek için gösterilen çabalar, en iyi ihtimalle belirsizdi. korsanlar ve rejimler, köleler ve ihtiyaç halinde kiralanabilen bir paralı asker ve denizci rezervuarı sağlamada karşılıklı çıkarları paylaşıyor.⁵⁶

Benzer şekilde, kuzey Mısır, Batı Suriye veya Küçük Asya gibi bazı bölgeler önemli ekonomik dönüşüm göstermesine rağmen, Girit gibi diğerleri çok az gösterdiler veya hiç göstermediler [Chaniotis (1999b)]. Yapısal olarak, monarşilerin ölçeksel olarak sömürülen komuta ekonomileri, belirli mal ve bağlamlarda fiyat belirleyen piyasa mekanizmaları arasında birbirine kenetlenen karmaşık bir süreçler dizisi ile uğraşıyoruz; bu, "tüccarlar" a, belki de yardımcı olsa da temel bir rol olarak atfedilebilecek önemli bir rol. hükümdarlar tarafından ve dolaylı olarak çalıştırılanlar ve hepsinden önemlisi, deniz trafiğindeki baş döndürücü yükselişin ortaya koyduğu gibi, kentleşme ve para kazanmanın yarattığı değişim baskılarına. Bu süreçler, modellenmeyi bırakın, henüz ölçülemiyor. Yine de söylenebilecek şey, bölge ekonomilerinin Helenistik yüzyıllar boyunca bir dereceye kadar gelişme ve bütünleşme yaşamış görüldüğü, ancak süreç ne kadar düzensiz ve düzensiz olmuş olabilir.

ⁱ Çanakkale, Bayramiç, Kurşunlutepe.